

Pediatria

pre prax

Suplement

Fragmenty z histórie (nielen detského) lekárstva na Slovensku

Lekársko-historické články
z časopisu *Pediatria pre prax* 2014 – 2023

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Motto

*K životu patria nielen chlieb, zisk a úžitok,
ale aj krása, radosť a vďačnosť k predkom.*

(Ján Kollár)

*Venované pamiatke profesora pediatrie Lászlóa Kovácsa,
šéfredaktora časopisu Pedatria pre prax, ktorý bol
iniciátorom seriálu Historia est magistra vitae.*

*Žijeme tu ako susedia a predsa vieme veľmi málo
o vzájomnej kultúre a ešte menej
o vzájomnej lekársko-literárnej činnosti.*

*(Profesor Tibor Trencsényi, šéfredaktor časopisu Orvosi Hetilap
na konferencii venovanej pamiatke L. Markušovského v Novom Smokovci roku 1965)*

Obsah

Priekopníci vakcinácie na Slovensku	6	Prípád Gustáva Lánge s vlasovcom medinským	37
Prvopočiatky séroterapie na Slovensku	7	Lekár-hygienik-horolezec: Béla Tauscher (1839 – 1919)	38
K histórii výskytu a liečby besnoty na Slovensku	8	Purkyně a prvopočiatky kardiológie na Slovensku	39
Hroziaca epidémia antraxu v Bratislave roku 1907	9	Bohuslav Tablic (1769 – 1832) a zdravotná výchova detí	40
Málo známa kapitola z predhistórie Krajinskej nemocnice	10	Ignác Langer (1819 – 1879) – priekopník lekárskeho vzťahov medzi naším regiónom a USA	41
Ján Karol Lübeck – lekár, redaktor, poľnohospodár	11	Slovák na peštianskej katedre: Peter Stulfa-Széky	42
Dynastia detských lekárov: Hainissovci	12	Z Kremnice na dvor dánskeho kráľa: Ján Adam Hofsteter	43
Zakladateľ a redaktor časopisu Lekársky týždenník: Ľudovít Markušovský (1815 – 1893)	13	Taxa Posoniensis a jej význam pre pôrodnictvo	44
Stúpenec učenia Ignáca Semmelweisa: Ján Ambro (1827 – 1890)	14	Kráľ hrvoľov z Komárna: dr. József Király (1906 – 1956)	45
Záchranca matiek, Ignác Semmelweis a Slovensko	15	Generale Normativum in Re Sanitatis z roku 1770	46
Putovná schôdza uhorských lekárov a prírodovedcov v Bratislave roku 1865	16	Ján Amos Komenský – očami historika medicíny	47
Lekár a prírodovedec: Karol Brančík (1842 – 1915)	17	Priekopník klinickej diagnostiky: Josef Škoda (1805 – 1881)	48
Oneskorený nekrológ – Vojtech Alexander (1857 – 1916) očami svojich asistentov	18	Prvopočiatky röntgenológie v Bratislave	49
Bol by mohol zachrániť Štúra? Juraj Mojžišovič (1799 – 1861)	19	Pred 100 rokmi zomrel D. Velits, priekopník gynekológie	50
Prešporský kandidát na funkciu protomedika Uhorska: Pavol Kolbány (1758 – 1816)	20	225. výročie prvej vakcinácie	51
Považské korene otca pojmu stres, Hansa Selyeho (1907 – 1982)	21	400. výročie úmrtia Jána Jessenia	52
Nebol len lekárom – algológ dr. Jozef Pantoček (1846 – 1916)	23	Pred 300 rokmi varioloval Raymann v Prešove	53
Dušan Makovický (1866 – 1921) – ako ho nepoznáme	24	Prvopočiatky narkózy – príspevok našich rodákov	54
Boli sme medzi prvými – 150 rokov Listerovej antisepsy	25	Chorým objednaná vlastná pitva – 250 rokov od príznaku angina pectoris	55
Medzi prvými aj v Amerike – Arpad Gerster	26	Zakladateľ pediatrie v Uhorsku: Ján Bókai (1822 – 1884)	56
Kuriózna história prvej krvnej transfúzie	27	Konzultant pri posteli zraneného Štúra: Gottfried Mayr	57
Z Moravy cez Nitru do Pešti: Leopold Windisch	28	Putovné zhromaždenia lekárov a prírodovedcov	58
Prvý prípad drakunkulózy v Uhorsku – kazuistika G. Lánge	29	Pred 150. rokmi sa narodil lekár pediater Iván Hálek	59
50. výročie prvej transplantácie srdca	30	Sto rokov prvej transfúzie na Slovensku	60
Lekárska dynastia Lenhossékovcov	31	Ľudovít Tognio (1798 – 1854) – priekopník balneológie	61
Rodák z Levíc, kúpeľný lekár vo Vyhniciach – priekopník balneológie v Uhorsku: Štefan Boleman (1843 – 1905)	32	150. výročie narodenia doktora M. Guhra (1873 – 1933)	62
Dvakrát pochovaný: Dr. Matej Bencúr alias Martin Kukučín (1860 – 1928)	33	József Pólya a prvý psychiatrický ústav v Uhorsku	63
Nebol len patológom – priekopník lekárskej parazitológie: akademik Anton Genersich (1842 – 1918)	34	István Wesszprémi (1723 – 1799) a Slovensko	64
O Lekárskej fakulte Alžbetínskej univerzity	35	Americký pediater s koreňmi zo Slovenska, nositeľ Nobelovej ceny: Daniel Carleton Gajdusek	65
Matej Dobrovits (1850 – 1919) – priekopník infektológie	36	Košičan na čele Americkej chirurgickej spoločnosti – pred 175 rokmi sa narodil Arpad Gerster	66

Priekopníci vakcinácie na Slovensku

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2014, 15(1): 41

Štrnásteho mája 1796 anglický vidiecky lekár Edward Jenner odobral „hnis“ z pustuly dojičky, ktorá pred pár dňami ochorela na kravské kiahne. Túto „matériu“ naočkoval zdravému osemročnému chlapcovi. James Phipps dostal ľahko prebiehajúce kravské kiahne. Prvého júla Jenner naočkoval Jamesovi obsah pľuzgierika z chorého, ktorý práve prekonával pravé ľudské kiahne (*variola vera*). James zostal zdravý! Jenner takto našiel odpoveď na záhadu: od roku 1720 existujúce očkovanie „hnisom“ varioly (variolácia) sa často neujalo, ak očkovaná osoba robila ako dojička. E. Jenner mal odvahu z ľudovej skúsenosti kreať vedeckú poučku, použiteľnú v prevencii ľudských kiahní. Nová očkovačie metóda sa nazvala vakcinácia (z latinského pomenovania kravy: *vacca*).

Jennerova metóda sa stala známou až po r. 1798, keď Jenner vydal knižočku pod názvom: „An Inquiry into the Causes and Effects of the Variolae Vaccinae“. Metóda sa rýchlo rozšírila i na kontinente, aj vďaka tomu, že viedenský lekár Careno už r. 1799 preložil Jennerovu knižku do latinčiny. Toho istého roku vykonali prvú úspešnú vakcináciu vo Viedni Ferro a Jean de Carro.

Uhorsko bolo súčasťou Habsburskej monarchie a preto je logické, že cesta vakcinácie

aj do Uhorska, a teda i na Slovensko, viedla cez Viedeň. Prvými vakcinátormi boli lekári žijúci v blízkosti Viedne, ktorí mali možnosť osobne si prevziať očkovaciu látku od viedenských kolegov. Na Slovensku priekopníkom vakcinácie bol Michal Schönbauer (1776 – 1860), absolvent fakulty v Pešti, rodinný lekár grófa Balassu, a práve na jeho panstve v Eberharde (dnes Malinovo) v máji 1801 vakcinoval 6 detí tamojších poddaných. O úspešnej akcii vyšla krátka správa 9. júna na titulnej strane novín *Pressburger Zeitung*. Neskoršie bol Schönbauer uznávaným lekárom v mestskom lazarete, ale do povedomia Bratislavčanov sa dostal r. 1821, keď preparoval lebku svojej zomrelej dcéry. Je pochovaný, spolu s dcérou, na Ondrejskom cintoríne.

Ďalším priekopníkom bol praktik z Prešporku, Pavol Kolbáni (1758 – 1816), absolvent viedenskej fakulty, ktorý v prílohe k vyššie uvedeným „prešporským novinám“ r. 1801 uverejnil seriál v nemčine: „Über das Einimpfen der Kuhpocken“. Oboznamoval čitateľov s históriou Jennerovho objavu a zdôrazňoval výhody vakcinácie oproti variolácii. Pri uvádzaní výhod sa odvolával aj na vlastné skúsenosti.

Schönbauer i Kolbáni vakcinovali len v malom počte. Prvé hromadné a verejné očkovanie vykonal prešporský lekár Teofil Zachariáš

Huszty (1754 – 1806), medzinárodne známy ako priekopník „medicinálnej polície“. 18. júla a 5. augusta 1801 v spolupráci s ostatnými bratislavskými lekármi a ránhojičmi vakcinoval 63 detí. O priebehu akcie Huszty podal správu v časopise *Zeitschrift von und für Ungern*. Rok 1801 bol priekopnícky aj v mnohých iných oblastiach Slovenska: v Modre vakcinoval mestský „fyzikus“ Zachariáš Lang, v Nových Zámkoch Ján Sebensényi, v Komárne Samuel Nagy a Ján Seth.

Z uvedeného vidieť, že naši predkovia pochopili význam objavu Jennera a naša krajina patrila medzi prvú v Európe, kde sa udomácnila nová metóda očkovania. Budme hrdí na to, že naši predkovia boli nielen priekopníkmi variolácie, ako Raymann v Prešove roku 1721, ale i prvými realizátormi a propagátormi Jennerovej vakcinácie.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

P. O. Box 2

930 08 Čiližská Radvaň 284

kiss.agj@panelnet.sk

Prvopočiatky séroterapie na Slovensku

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2014, 15(2): 85

Udeľovanie Nobelovej ceny za medicínu je sprevádzané vždy veľkým očakávaním. Nebolo tomu inak ani v roku 1901, pri prvom udelení tejto najcennejšej vedeckej pocty. Očakávalo sa, že prvým nositeľom ceny sa stane už vtedy svetoznámy Robert Koch, objaviteľ pôvodcu tuberkulózy. Nositeľom prvej Nobelovej ceny sa však stal Kochov žiak, Emil Behring, „za zásluhy v séroterapii, osobitne za aplikáciu protidifterického séra, ktorou otvoril novú cestu v oblasti lekárskej vedy“. Vojenský lekár Emil von Behring (1854 – 1917) aplikoval protidifterické sérum prvýkrát na Štedrý večer roku 1891 v Berlíne.

Kto, kde a kedy však aplikoval Behringovo sérum po prvý raz na území dnešného Slovenska? Ernest Hauer (1857? – 1944?), chirurg a lekár Detskej nemocnice Fr. Jozefa v Bratislave, 2. októbra 1894. Hauer, absolvent fakulty vo Viedni (1881), o svojom terapeutickom pokuse podal správu na riadnom zasadnutí Prešporského spolku lekárov a prírodovedcov, respektíve svoju prednášku aj publikoval v Budapešti vychádzajúcom týždenníku *Gyógyászat* (Liečiteľstvo). Prvé dávky drahého séra z Nemecka financoval Dr. Vojtech Tauscher (1839 – 1919), hlavný mestský lekár. Ďalšie zásielky séra boli hradené z peňazí získaných z verejných finančných príspevkov

obyvateľstva. K priaznivej reakcii občanov prispela aj „mediálna kampaň“: primár vnútorného oddelenia Štátnej kráľovskej nemocnice v Prešporku, Dr. Gabriel Pávai Vajna (1851 – 1913), uverejnil sériu článkov „O diftérii a jej liečebnej metóde pomocou Behringovho séra“ na stránkach v Bratislave vychádzajúceho denníka *Nyugatmagyarországi Híradó* (Spravodaj západného Uhorska). Podkladom článkov boli prednášky na tzv. vedeckých večierkoch spomínaného Spolku.

Sérum bolo aplikované pod kožu brucha. Počas 3 týždňov (2. – 22. 10. 1894) bolo sérum podané desaťkrát pod dohľadom Dr. Tauschera a Dr. Mergla, ktorý bol schopný potvrdiť diagnózu diftérii vykultivovaním Löfflerovho bacila na glycerínovom agare. Dr. Edmund Mergl (1861 – 1926), okresný lekár a zároveň aj primár očné- ho a infekčného oddelenia Detskej nemocnice, v roku 1893 absolvoval kurz v bakteriologickom ústave v Budapešti.

Z desiatich pacientov stratili troch: jeden zomrel v rekonvalescencii na zlyhanie srdca a dvaja exitovali v priebehu pár hodín po injekcii a po intubácii podľa O'Dwyera na ťažkú laryngeálnu formu záškrtu. Všetky prípady sú podrobne kazuisticky spracované. Pre nás stačí uviesť zá-

very dr. Hauera: i keď, vzhľadom na malý počet liečených, nemožno 30 %-nú letalitu vyhlásiť za veľký úspech, ale v porovnaní so 60 – 70 %-nou letalitou bez séroterapie, je tendencia na zlepšenie liečby diftérii význačná.

Priekopnícky čin bratislavských lekárov nezostal dlho osamotený. Na podnet hlavného lekára Nitrianskej župy, Karola Thuróczyho (1850 – 1909), v období od 1. 12. 1894 do 31. 3. 1895 lekári župy aplikovali sérum u 152 detí. Takto získané skúsenosti publikoval Thuróczy na stránkach *Orvosi Hetilap* (Lekársky týždenník) pod názvom: „O 152 prípadoch difteritídy liečenej Behringovým sérom“. Letalita epidémie záškrtu v župe bola 48 %-ná, v skupine liečených aj séroterapiou len 11,7 %-ná. Okresný lekár v Novom Meste nad Váhom každý svoj prípad potvrdil aj kultivačne – prvopočiatky bakteriológie aj na vidieku!

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

K histórii výskytu a liečby besnoty na Slovensku

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2014, 15(3): 126

Lesnaté územie Slovenska bolo zamorené touto nákazlivou chorobou už v stredoveku a besnota bola prenesená aj na psov. Zákonné opatrenia postihujúce majiteľov psov sa našli v zbierke zákonov spíšskych miest z roku 1370. Najstaršími, lekárom zachytenými údajmi o besnote, sú články prešovského lekára J. A. Raymana v januárovom čísle časopisu *Sammlung von Natur und Medicin... Geschichten* z roku 1723: „O besných psoch v Uhorsku“ a „O spoľahlivom prostriedku proti uhryznutiu besným psom“.

Ochrana proti neepidemickým chorobám – napríklad proti besnote – bola stáročia vecou jednotlivca. Až obdobie osvieteného absolutizmu, teda obdobie vlády Márie Terézie (1740 – 1780) a Jozefa II. (1780 – 1790), prinieslo nový pohľad na spoločenský význam zdravotnej ochrany. Odzrkadľovalo sa to aj v snažení povzniesť vzdelanostnú úroveň a v rámci nej aj zdravotné uvedomenie ľudu. Príkladom uvedeného je aj spis „Poučenj jakž se poznati může, když sa pes zběsiti má“ vydaný roku 1773 v Banskej Bystrici neznámym autorom. Často uvádzaný, predpokladaný autor, Ján Černej, vtedy bol ešte medikom vo Viedni.

Šíriteľom zdravotných poznatkov boli nielen lekári. Evanjelický kňaz a učiteľ v Ivančinej, Ján Mojžišovič, roku 1803 vydal v Banskej Bystrici preklad z nemčiny „Vseoběcná Zprawa Běsnosti“. Teofil Kelíni, lekár Turčianskej stolice, k tomu napísal „Přídawek obsahující v sobě Lekárske Prostředky, skrze kteréž každý od besného zvířete pokašaný, před běsnosti sebe ochraniti, a bezpečně vyhojiti muže“. Tým prostriedkom bol staronový liek zo španielskych mušiek. Pľuzgiernik lekársky (*Lytta vesicatoria*), ľudovým menom: španielska muška, bol už v stredoveku považovaný nielen za afrodiakikum, ale aj za liek proti besnote.

Najznámejším dielom ochrany proti besnote však bola 21-stranová brožúra, vydaná v Skalici roku 1819, „Poučenj pre obecný Lid o Psuw Zběsněnu a jeho Následkách“. Autorom spisu bol „Leopold Windiš Slavnég Nitranské Stolicy Spráwnj Obecný Lékar“. Cieľom spisu L. Windischa bol poučiť nielen dedinských felčiárov, ale i pospolitý ľud. Nesmieme mu vyčítať, že sľuboval čitateľom uzdravenie z besnoty pomocou ním odporúčaného „osožného“ lieku. Každý autor podobného spisu bol presvedčený

o vyliečiteľnosti besnoty a obyčajne uvádzal aj kazuistiky úspešnej liečby. Nešlo pritom o šarlátanstvo, ale len o to, že (vy)liečený človek netrpel besnotou. V minulých storočiach totiž takmer každého psa, ktorý pohryzol človeka, považovali za besného. Mohlo sa teda stať, že aj človek pohryznutý zdravým psom, bol považovaný za infikovaného, a preto ho aj liečili ako pri besnote. Samozrejme, takýto chorý sa uzdravil, no jeho uzdravenie bolo pričítané „osožnému lieku“. Aké prostriedky však odporúčal Windisch? Po pohryznutí, rana má byť vymývaná s mixtúrou studenej vody, octu, kuchynskej soli alebo aspoň vlastným močom. „Feldšar“ má ranu horúcim železom vypáliť a na ranu aplikovať napríklad masť z prachu španielskych mušiek. Rana má zostať otvorená 20 – 40 dní. Ak boli pohryznuté prsty, „ty bez Meškání majú býti obťaté“. Pri takomto postupe pohryznutý nemá byť trápený silnejšími liekmi.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Hroziaca epidémia antraxu v Bratislave roku 1907

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2014, 15(4): 173

3. júla 1907 ráno bol privezený na infekčné oddelenie Štátnej nemocnice 48-ročný sprievodca železníc s podozrením na meningitídu. Pri prijatí bol v kóme, febrilný, jeho stav sa rapídne zhoršoval a poobede zomrel. Primár oddelenia, Matiaš Dobrovits, nariadil pitvu. Druhý deň bol privezený 23-ročný syn sprievodcu, takisto v kóme. Pred polnocou toho istého dňa zomrel. Aj on bol prijatý s diagnózou meningitídy, ale pri jeho exite Dobrovits už vedel, že ide o špeciálny typ zápalu mozgových blán. Keď totiž prosektor nemocnice, dr. Heinrich Munker, otvoril lebku nebohého sprievodcu a uvidel višňovočervenú farbu mäkkých mozgových blán s krvnými výronmi, okamžite vyslovil podozrenie na antrax. Podozrenie bolo potvrdené mikroskopickým nálezom typických baktérií antraxu v krvi.

Doteraz uvádzané údaje sú autentické a už v auguste boli známe celej lekárskej obci Uhorska. Dobrovits totiž už 23. júla spracoval svoje prípady – 14 ochorení, 8 exitov – a jeho článok vyšiel na stránkach peštianskeho lekárskeho týždenníka Gyógyászat. Vynorí sa otázka: prečo sa tak ponáhlal Dobrovits s publikáciou kazuistik? Okrem nezištného záujmu upozorniť kolegov na zákernosť diagnostiky pri chýbaní

typickej anamnézy – priamy kontakt s chorým zvieratom, kožné prejavy („pekelná chrasťa“) – mohol mať osobitný záujem, nútiaci ho včas informovať kolegov v celej krajine. V období mikroepidémie totiž už bolo známe, že koncom augusta 1907 Bratislava má byť dejiskom 34. vandrujúceho zhromaždenia uhorských lekárov a prírodovedcov. Nedostatočná informovanosť o skutočnej príčine mikroepidémie, prípadne „klebety“ o nedostatočnej kontrole mäsa v meste plánovaného zhromaždenia, by boli mohli odradiť záujemcov od pobytu v Bratislave. Vďaka aj Dobrovitsovej správe, zhromaždenie sa uskutočnilo za veľkej účasti lekárov z celého Uhorska. Pre záujemcov dr. Munker priamo v pitevni nemocnice demonštroval mikroskopické preparáty antraxu získané z prípadov mikroepidémie.

V období vandrujúceho zhromaždenia už bolo známe aj kriminálne pozadie mikroepidémie. Citujeme Dobrovitsa zo spomínaného článku: „Dvaja dedinskí starostovia, ktorí sú poverení kontrolou mäsa v dedine, spolčili sa s jedným agentom mäsa, ktorý sa nezľakne od žiadneho zločinu; navzájom si vystavovali úradné povolenia o mäse dobytky trpiaceho na slezinnú sneť, pritom, aby sa zachovalo zdanie

zabíjania, agonizujúce zvieratá nožom prepichli a nechali ich vykrvacať. Prefíkaný agent mäsa predložiac vnútornosti zdravých zvierat a úradné povolenia, pokojne previezol cez rampy mesta aj mäso nakazené antraxom. V meste však predsa nemal odvahu predat mäso za plnú cenu zdravého mäsa mäsiarom a údenárom, ale našiel si mäsiarov, ktorým vôbec nebolo nápadné, že toľko mäsa, a tak pravidelne možno získať – a tak lacno pri dnešnej drahote mäsa.“

O význame mikroepidémie antraxu v Bratislave svedčí aj fakt, že keď premiér Uhorska podal správu v parlamente o stave verejného zdravotníctva Uhorska za rok 1907, uviedol: „Vzhľadom na jej neobvyklosť, považujeme za povšimnutiahodné, že slezinná sneť zapríčinila 10 úmrtí v Bratislave. Choroba bola vyvolaná konzumom mäsa zvierat na vidieku na antrax zahynutých a do mesta prevážaných.“

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Málo známa kapitola z predhistórie Krajinskej nemocnice

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2014, 15(5): 218

Bývalý hlavný župný lekár Ján Gerley (do roku 1848: Hardlicska/Hrdlička) ukončil svoj článok „Vo veci prešporskej verejnej nemocnice“ v peštianskom lekárskom týždenníku Gyógyászati citátom od proroka Ezechiela: „Dixi et salvavi animam“. „Povedal som a zachránil som dušu svoju“ – obľúbená formulácia rečníkov sa používala vtedy, keď bolo potrebné varovať vinníkov, aby vina nepadla na toho, kto nevaroval.

Aké dôvody však mal Gerley na varovanie vo vzťahu k nemocnici, hrubá stavba ktorej už bola roku 1862 hotová? Nuž, dôvodov mal viac ako dost. Výstavba totiž bola začatá už v máji 1858 a „hlavné steny“ na jeseň už aj stáli – ako to píše Karol Kanka, primár očného oddelenia a prvý historikograf Krajinskej nemocnice, roku 1865 v 1. čísle časopisu vydávaného lekármi nemocnice – no ďalšia stavba išla slimačím tempom. Je pravda, že na príčine bola aj talianska vojna, respektíve pád Bachovho absolutizmu a návrat – i keď na krátke obdobie – k pomerom meruôsmym s volenými župnými lekármi. Medzi nimi bol aj Gerley. Na čele Uhorska znovu stála Miestodržiteľská rada, ktorá nemala záujem o dostavbu. Ba práve v tejto „uhorskej ére“ sa rozletela správa, že z budovy bude kasáreň. Gerley v liste zo 14. apríla 1861

túto správu dementoval v spomínanom časopise a už vtedy opatrne naznačil, že budova má byť využitá „na dobročinný účel“. Teda nie ako nemocnica...

O pár mesiacov neskôr znovu nastala zmena: Viedeň sa vrátila k (neo)absolutizmu, väčšina hlavných lekárov podala výpoveď, aj Gerley. Neprestal sa však zaujímať o osud ešte stále nedokončeného „pekného a veľkého paláca“. Vtedy uverejnil svoj už v úvode citovaný článok, ktorý šokoval čitateľov svojou predstavou o budúcnosti ešte stále nedostavanej budovy. „Jednoznačne a dôrazne vylúčim možnosť, aby z budovy bola verejná nemocnica“. Ako svoje dôvody uviedol: krajinská nemocnica, ktorá má slúžiť obyvateľstvu 12 hornouhorských (slovenských) žúp, má byť lokalizovaná v strede tohto regiónu – v župe Nitra alebo Tekov – a nie „na kraji najkrajnejšej župy“ v Prešporku. Ako bývalý hlavný lekár s prehľadom o nemocničnej situácii nielen v meste, ale i v celej župe – župná nemocnica bola v Trnave – tvrdil, že v Bratislave je 280 lôžok, čo úplne stačí, ba v letných mesiacoch by stačila aj polovica...

Nemá byť z budovy ani „blázinec“ ani „útluk pre nájdencov“. Čo teda má byť?

Má to byť „opatrovateľský domov“ nielen pre tých duševne chorých, ktorí sú síce neliečiteľní, ale nie sú nebezpeční svojmu okoliu, ale hlavne pre z iných príčin nešťastníkov a opateru postrádajúcich, ako sú chorí na epilepsiu alebo „blbci“ (mentálne retardovaní). Gerley znovu vychádza z vlastnej praxe: pred rokom, keď bol hlavným lekárom totiž nariadil súpis „kreténov“ v Prešporskej župe, teda prakticky na Žitnom ostrove. Vzhľadom na už spomínané politické zmeny súpis nebol dokončený, no i z parciálnych údajov Gerley usúdil, že krajina by potrebovala skôr – dnešnými pojmami – sociálno-zdravotnícku ustanovizeň pre „kreténov“ a nie ďalšiu verejnú nemocnicu.

Nevieme, aké mal pocity Gerley, keď pred 150 rokmi 29. októbra 1864 bola konečne odovzdaná do užívania Krajinská nemocnica. Dlho však nemohol ani sa tešiť, ani sa hnevať, roku 1867 zomrel.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Ján Karol Lübeck – lekár, redaktor, poľnohospodár

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pred 200 rokmi, 14. novembra 1814, zomrel v Šahách hlavný lekár Hontianskej župy. Už samotný fakt, že jeho nekrológ bol uverejnený v Budíne vychádzajúcom časopise Gemeinnützige Blätter, svedčí o tom, že nebol len „bežným“ lekárom.

J. K. Lübeck sa narodil roku 1776 v Pezinku, kde bol jeho otec mestským lekárom. Záujem o rastliny si mladý Karol priniesol z rodičovského domu. Počas štúdia na lýceu v Bratislave tieto jeho sklony upevňoval známy lekár-botanik, Štefan Lumnitzer, autor knihy Flora Posoniensis (1791). Medicínu študoval Lübeck v Jene a vo Viedni. Svoju lekársku dráhu začal v Bratislave, kde sa stal známym ako redaktor básnickej zbierky Musenalmanach. Dlhú však nezostal v Bratislave, stal sa domácim lekárom veľkostatkára Nákóa v obci Nagyszentmiklós (dnes: Simnicolau Mare, Rumunsko). Nákó totiž podľa inštrukcií Samuela Tešedíka, majiteľa hospodárskej školy v Sarvaši, založil na svojom majetku gazdovskú školu. Je pravdepodobné, že Lübeck bol aj učiteľom tejto školy.

Lübeck však mal vyššie ambície, roku 1803 už je v Pešti a v Schediusovom nemeckom časopise publikuje rozsiahlu štúdiu „O medicínskej

a prírodopisnej literatúre v Uhorsku“ – sú v nej i recenzie dizertácií absolventov Lekárskej fakulty v Trnave. Začiatkom roku 1804 však už vydáva vlastný časopis so zameraním na gazdovstvo. Časopis Patriotisches Wochenblatt für Ungarn (Vlastenecký týždenník pre Uhorsko) prinášal praktické hospodárske poznatky od prispievateľov z celého Uhorska.

Bol to vyhľadávaný časopis vysokej odbornej úrovne, žiaľ vychádzajúci len rok. Lübeck totiž prijal miesto hlavného lekára Hontianskej župy a presťahoval sa do Šiah. Napriek náročnej funkcii župného lekára ostáva verný aj svojmu koničku. V rokoch 1805 – 1807 vydáva nový časopis pod názvom Ungarische Miscellen (Uhorské rozmanitosti). Uvedomí si však, že ďaleko od Pešti, na vidieku, nemá šancu uplatniť sa ako redaktor periodík, a preto roku 1812 svoje praktické a literárne poznatky vtelí do dvojväzbovej knihy Allgemeines oekonomisches Lexikon (Všeobecný hospodársky lexikón). Doplnkom lexikónu je ďalšia Lübeckova práca z roku 1812 – 1813: Der allgemeine oekonomische Sammler (Všeobecný hospodársky zberateľ). Ide vlastne o výber z najnovších rozpráv z oblasti hospodárstva.

Pediatr. prax, 2014, 15(6): 261

Lübeck sa v septembri 1814 vzdáva funkcie župného lekára a chystá sa presťahovať do Banskej Bystrice. Žiaľ, smrť bola rýchlejšia. Lübeck zomrel ešte v Šahách, pravdepodobne na tuberkulózu, vo veku 38 rokov. Nedokončená, v rukopise zostala jeho ďalšia rozsiahla práca o uhorskom hospodárstve. Jeho dielo zostalo teda v torze, nedokončené, ale to, čo dokončil, čo publikoval, stačí na to, aby sme doktora Lübecka považovali za významného predstaviteľa medicínskych a hospodárskych vied na začiatku 19. storočia. 200. výročie jeho smrti je vhodnou príležitosťou pripomenúť si jeho zásluhy. V dejinách medicíny nie je zriedkavým zjavom, že lekár sa stane slávnym (aj) v iných oblastiach, než je liečiteľstvo (Rabelais, Čechov, Kukučín). To je však raritné, aby lekár vytvoril hodnotné dielo v takej medicíne vzdialenej oblasti, ako je poľnohospodárstvo. A že je to predsa možné, o tom svedčí uvedený príbeh doktora Lübecka.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Dynastia detských lekárov: Hainissovcí

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2015, 16(1): 40

Vo všeobecnej histórii je dynastia označenie panovníckeho rodu (Přemyslovci, Árpádovci). V medikohistórii však poznáme i lekárske dynastie. Pre pediatriu je známy rod Bókaiovcov, založený Jánom Bockom/Bókaim (1822 – 1884), rodákom zo Spišskej Novej Vsi. Bol jedným zo zakladateľov detského lekárstva v Uhorsku, prvým profesorom pediatrie v Budapešti.

Menej známy je ďalší rod lekárov/pediatrov, takisto s koreňmi zo Slovenska: dynastia Hainissovcov. Zakladateľ rodu Jozef Hajnisch/Hainiss sa narodil 18. marca 1827 v Trenčíne. Na želanie rodiny začal študovať teológiu, najprv v Trnave a potom vo Viedni. Nestal sa však kňazom, roku 1855 získal diplom lekára v Pešti. Bol ešte medikom, keď sa stal pomocníkom/sekundárom vyššie spomínaného Bókaiho, ktorý už vtedy bol riaditeľom „nemocnice pre chudobných detí“ (Armen-Kinder Spital). Bola to prvá detská nemocnica v Uhorsku, založená v roku 1839. O jej vznik sa zaslúžil lekár Augustín Schoepf (od roku 1848 Schoepf Merei). Pre účasť v revolúcii musel Schoepf emigrovať (ďalšiu detskú nemocnicu založil v anglickom meste Manchester). Vedenie peštianskej nemocnice prevzal jeho sekundár Bókai.

Hajniss bol sekundárom Bókaiho do roku 1857, vtedy sa usadil v meste Hódmezővásárhely. Zastával rôzne funkcie, z ktorých najdôležitejšia bola funkcia súdneho lekára. Zostal však verný aj pediatrii: v 60-tych rokoch publikoval priekopnícke práce zo svojej súdnolekárskej praxe zamerané na detský vek. Zomrel roku 1901.

Ešte počas peštianskeho pôsobenia sa mu narodil syn Géza (1857 – 1926), ktorý ako stredný člen dynastie sa tiež stal lekárom roku 1881. Stal sa následníkom svojho otca aj v detskej nemocnici, ktorá sa roku 1883 presťahovala do novej budovy. Súčasťou nemocnice bol aj ústredný očkovací ústav proti kiahňam. Dr. Hainiss sa stal vedúcim tohto ústavu. Roku 1895 publikoval príručku vakcinácie pre lekárov a pre medicikov, v ktorej zdôraznil výhody očkovania lymfou získanou z pľuzgierikov teľaťa a dokazoval obsolentnosť očkovania látkou z pľuzgierikov zaočkovaných detí. V rokoch 1907 – 1926 bol prednostom detského oddelenia Nemocnice svätého Štefana. Zomrel 23. júna 1926.

Tretím členom dynastie bol syn Gejzu, Elemér, ktorý sa narodil v Budapešti 1. júla 1890. Lekársky diplom získal v Pešti roku 1913. Počas svetovej vojny bol vojenským lekárom, dokon-

ca bol i v zajatí. Roku 1918 sa stal sekundárom profesora Pála Heima (1875 – 1929), ktorý bol v rokoch 1901 – 1918 lekárom v Nemocnici milosrdných bratov v Budapešti a bol 3. apríla 1918 vymenovaný za riadneho profesora Alžbetínskej univerzity v Bratislave. Jeho úlohou bolo pretvoriť od roku 1857 fungujúcu detskú nemocnicu na detskú kliniku. V tejto práci mu účinne pomáhal i Elemér Hajniss. Známe historické udalosti však viedli k zrušeniu Alžbetínskej univerzity. Detská klinika sa presťahovala najprv do Budapešti a v roku 1922 na svoje definitívne miesto v Pécsi. Hajniss sa najprv usadil v Segedíne, stal sa profesorom pediatrie a roku 1930 – po smrti profesora Heima, ktorý bol pozvaný z Pätikostolia do Budapešti – stal sa riaditeľom pediatickej kliniky v Budapešti. Kliniky, na „predchodcu“ ktorej začal budovať slávu Hainissovcov, lekárov/pediatrov, jeho starý otec, rodák z Trenčína.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Zakladateľ a redaktor časopisu *Lekársky týždenník: Ľudovít Markušovský (1815 – 1893)*

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Ak sa Vám dostáva do rúk 1. číslo časopisu Orvosi Hetilap zo 4. júna 1857, môžete si prečítať z titulnej strany, že vlastníkom a redaktorom bol „Dr. Markusovszki L.“. Po londýnskom Lancete (1823), po Wochenschriften z Viedne (1851) a z Mníchova (1854) a po Tijdschriftu z Holandska (1856) bol to 5. lekársky týždenník v Európe. Vychádzajúci dodnes v Budapešti, tohto roku už jeho 156. ročník ako „vedecký časopis Nadácie Lajosa Markusovszkého“.

Lajos Markusovszky, čiže Ľudovít Markušovský, bol naším rodákom: narodil sa pod Tatrami v Štrbe 25. apríla 1815 v rodine evanjelického farára. Gymnaziálne štúdiá začal v Rožňave a dokončil na slávnom lýceu v Kežmarku. Na pranie otca začal študovať právo v Bratislave, ale v priebehu krátkeho obdobia prešiel na lekársku fakultu v Pešti. „Chcem robiť nešťastných šťastnými prinavrátením zdravia, a nie naopak, viesť súdy a mnohokrát oberať ľudí o poslednú korunu“ – stalo sa jeho presvedčením. Prinavrátenie zdravia si predstavoval samozrejme ako lekár, respektíve chirurg. Mal na to všetky predpoklady: diplom z peštianskej fakulty, zručnosť chirurga získanú najprv vo Viedni u prof. Wattmanna

a potom v Pešti u prof. Balassu. No prišli však meruôsme roky a Markušovský bol pozvaný na operáciu hlavného veliteľa uhorskej povstaleckej armády A. Görgeyho. Görgey po porážke pri Világosi bol potrestaný vyhnanstvom z krajiny, Markušovský vyhnanstvom z lekárskej fakulty. Mohol pracovať len ako súkromný lekár. Nestratil však kontakt so skupinou formujúcou sa okolo Balassu a práve podporou tejto skupiny sa mu podarilo vydávanie už spomínaného lekárskeho týždenníka. Bol redaktorom týždenníka 32 rokov a napísal viac ako 200 článkov prevažne z oblasti verejného zdravotníctva. Jeho najdôležitejším redaktorským činom však bolo, že prinútil svojho priateľa Ignáca Semmelweisa, aby konečne aj písomne sprístupnil svoj objav o etiológii a profylaxii horúčky šestonedielok.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní a zriadení ministerstva náboženstva a výučby bol vymenovaný za referenta vysokoškolského štúdia. Počas svojho pôsobenia v tejto funkcii v rokoch 1867 – 1892 pričínal sa o reformy v lekárskom štúdiu, o zakladanie nových katedier na peštianskej fakulte, o vypracovanie uhorského zdravotníckeho zákona z roku 1876. Okrem vyššie spomínané-

Pediatr. prax, 2015, 16(2): 85

ho týždenníka bol zakladateľom vydavateľstva lekárskeho kníh v maďarčine, Krajinského zdravotníckeho spolku a jeho časopisu Egészség (Zdravie).

Napriek tomu, že jeho kariéra na peštianskej katolíckej univerzite bola zablokovaná pre jeho „nekatolícke“ vierovyznanie, pričínal sa o významný objav aj v klinickej medicíne. Ako praktický lekár na základe ušného zrkadla W. Fabryho – zvaného Hildanus – zo 17. storočia, zostrojil nosné zrkadlo.

Zomrel počas liečebného pobytu v Opatiji (Chorvátsko) 21. apríla 1893. Je pochovaný v krajine jeho manželky vo Vasegerszeg. Župná nemocnica v Szombathely nesie jeho meno. Na jeho rodnom dome v Štrbe má pamätnú tabuľu. Orvosi Hetilap, časopis založený a redigovaný ním, každoročne vyznamenáva najlepších autorov predošlého ročníka Cenou Markusovszkého.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Stúpenec učenia Ignáca Semmelweisa: Ján Ambro (1827 – 1890)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Rok 2015 bol vyhlásený za pamätný rok „záchrancu matiek“, maďarského pôrodníka, Ignáca Semmelweisa, z príležitosti 150. výročia jeho úmrtia. V tieni veľkého výročia sa však skrýva aj malé, ale pre nás dôležité 125. výročie úmrtia dr. Jána Ambra. Keď 15. mája 1890 zomrel vo funkcii riaditeľa Babskej školy v Prešporku (Bratislave), autor nekrológu v peštianskom lekárskom týždenníku *Gyógyászat* (Liečiteľstvo) konštatoval: „Každá dobrá vec stratila v ňom svojho priateľa“.

Ján Ambro sa narodil 27. marca v Beckove. Maturoval v Šoproni, kde bol pokladníkom spolku slovenských študentov. Promovaný bol v Pešti, ale diplom chirurga a pôrodníka získal vo Viedni, teda tam, kde Semmelweis roku 1847 objavil príčinu a možnosť profylaxie puerperálnej horúčky. Pri pitve mŕtvoly ženy, ktorá zomrela na sepsu, dostala sa Ambrovi kvapka hnisu do očí. Zápal pravého oka sa skončil stratou zraku, a pretože aj vízus ľavého oka zostal mesiace znížený, kolegovia mu radili nepokračovať v lekárskej činnosti. Už vtedy húževnatý Ambro sa však nevzdával: vrátil sa do Pešti a stal sa asistentom profesora chirurgie. Roku 1854 – na odporúčenie spomínaného profesora – stal sa lekárom na Dolnej zemi vo veľkej poľnohospodárskej osade Kisújszállás („Malý nový salaš“).

Do roku 1870 bol takmer jediným lekárom pre asi 10 000 obyvateľov. Nielen liečil, operoval, ale vykonával aj funkciu obhliadača mŕtvol a experta v súdnolekárskych prípadoch. S takto nazbieranými skúsenosťami vystúpil pred lekársku verejnosť roku 1868 na XIII. zhromaždení uhorských lekárov a prírodovedcov v meste Eger. Jeho šokujúce údaje o vysokej dojčenskej úmrtnosti prispeli k vypracovaniu návrhu o zariadení babských škôl na vidieku (pozn. red.: školy pre pôrodné asistentky – „baby“ či „babcice“). Na základe prednášky na ďalšom zhromaždení vo Fiume (dnes Rijeka, Chorvátsko) môžeme Ambra považovať aj za priekopníka súdneho lekárstva v Uhorsku.

Keď sa roku 1870 Ambro vrátil do Pešti, svojimi prednáškami na schôdkach Spolku peštianskych lekárov sa stal známym ako jeden z najhorlivejších stúpenecov učenia Semmelweisa. Bol presvedčený, že toto učenie o nutnosti pristúpiť k rodičke len s rukami dezinfikovanými v chlórovej vode musí byť súčasťou učiva i na babských školách. Nikoho preto neprekvapilo, že keď boli zriadené štátne babské školy v Prešporku a v Nagyvárade (dnes Oradea, Rumunsko), za riaditeľa bratislavskej školy bol vymenovaný 1. 1. 1873 Slováč – Ján Ambro.

Pediatr. prax, 2015, 16(3): 121

Radost' Ambra však nemohla byť úplná. Babská škola totiž nebola zriadená v samostatnej budove – čo považoval stúpenec Semmelweisa za základný predpoklad boja proti puerperálnej horúčke – ale v Krajinskej (štátnej) nemocnici. Udalosti dali za pravdu Ambrovi. Na pôrodníckom oddelení, v tesnej blízkosti chirurgie, kde ležali i septickí pacienti, vypukla epidémia puerperálnej horúčky. Táto potom konečne prinútila mestské úrady k vybudovaniu samostatnej pôrodnice na dnešnej Zochovej ulici.

Ambro zostal aktívny aj v novej budove. Vidiac smutný osud detí slobodných matiek, začal svoj boj o zriadenie útulku opustených detí a bezmocných matiek. Žiaľ, jeho iniciatíva nenašla plnú podporu vo vedení mesta. Určite aj toto sklamanie prispelo k tomu, že Ambro v pomerne mladom veku zomrel na rakovinu žalúdka. Je pochovaný v Bratislave.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agj@panelnet.sk

Záchrana matiek, Ignác Semmelweis a Slovensko

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

13. augusta si celý svet pripomína 150. výročie smrti Ignáca Semmelweisa (1818 – 1865), maďarského lekára-pôrodnika, priekopníka boja proti horúčke šestonedielok. Táto horúčka bola vlastne popôrodnou sepsou, čiže „otravou krvi“. „Jedom“ mal byť mýtický, neviditeľný faktor – „miazma“, ktorý ľubovoľne otravuje a zabíja na pôrodnických oddeleniach. Dnes už vieme, že sepsa je spôsobená choroboplodnými zárodkami, ale v 40. rokoch 19. storočia bakteriológia bola ešte v plienkach. Preto teória miazmy bola všeobecne akceptovaná aj s praktickou konklúziou: proti miazme sa nedá bojovať. Takáto mienka panovala aj na pôrodnickom oddelení vo Viedni, kam roku 1846 nastúpil mladý lekár, narodený v Budíne: Ignác Semmelweis.

Semmelweis nebol typom vedca, experimentátora, ale bol lekárom, zaniatený túžbou pomôcť človeku. Od mladosti bol citlivej povahy a trápila ho aj vysoká úmrtnosť žien na puerperálnu sepsu. Trápila ho najmä skutočnosť, že na paralelnom „babickom“ oddelení bola úmrtnosť vždy nižšia. Ako asistent kliniky so svojimi medikmi usilovne pitval obeť horúčky a u každej našiel tie isté zmeny „otravy krvi“. Teda aj „jed“ musí byť totožný – uvažoval logicky. A tu mu

pomohla tragická náhoda. Profesor súdneho lekárstva, Kolletschka, sa poranil pri pitve a zomrel. Semmelweis, porovnávajúc pitevný nález Kolletschku s nálezom u žien, rozpoznal, že hnilobný proces po poranení pri pitve je obdobný zmenám pri puerperálnej horúčke. Príčinou musí byť „hnilobný jed“, ktorý sa dostane do tela cez ranu, nech je to už poranenie pri pitve alebo „otvorená rana“ maternice po odlúčení placenty. A do maternice sa dostáva na prstoch lekárov a medikov, ktorí tesne po pitve hnilobne zapáchajúcimi prstami vyšetrujú ženy – babice nechodia do pitevne, preto je úmrtnosť u nich nižšia.

Semmelweisova logika výborne pracovala ďalej – ak zabránime prenosu „jedu“ do maternice, poklesne aj výskyt puerperálnej horúčky. Preto nariadil, aby si každý po príchode z pitevne umyl ruky v roztoku chlórového vápna. Predpokladal, že takto bude zničený hnilobný jed a dôjde k profylaxii puerperálnej horúčky. Logické a jednoduché – až príliš jednoduché. Možno aj pre jednoduchosť nebola jeho metóda dlho všeobecne akceptovaná. Žiaľ, aj sám Semmelweis prispel k tomu, aby jeho objav a sepsy (bezinfekčnosti) zostal neuznávaný. Až po

13 rokoch, už ako profesor pôrodníctva v Pešti, vydal svoju knihu O etiológii, podstate a profylaxii horúčky šestonedielok (v nemčine).

Buďme hrdí na to, že rodáci z územia dnešného Slovenska zohrali rozhodujúcu úlohu v propagácii Semmelweisovho učenia. Semmelweis sa stal profesorom roku 1855 v Pešti a jeho prvým asistentom bol náš rodák z Brezna, Jozef Fleischer. Bol oddaným propagátorom Semmelweisovej náuky a roku 1857 vydal súhrn Semmelweisových prednášok vo forme učebnice pre babice. Rodák zo Štrby, Ľudovít Markusovszky, redaktor časopisu Orvosi Hetilap (Lekársky týždenník), nielen poskytol priestor na Semmelweisove články, ale aj ho vyburcoval k napísaniu vyššie spomínanej „Etiológie“. Ďalším stúpencom Semmelweisa bol rodák z Beckova, Ján Ambro, od roku 1873 prvý riaditeľ školy pre babice v Bratislave.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Putovná schôdza uhorských lekárov a prírodovedcov v Bratislave roku 1865

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Hnutie putovných schôdzí lekárov a prírodovedcov v Uhorsku bolo založené roku 1841. Hnutie malo charakter spolku bez stálego členstva a sídla. Záujemcovia sa schádzali raz ročne, koncom leta. Každoročne meniace sa miesto zhromaždenia umožňovalo zapojiť do činnosti hnutia široký okruh „diletantov“, čiže amatérov, a zaangažovať „vedcov“ rôznych národností do rozvoja jednotnej uhorskej vedy.

V období 1849 – 1862, teda po porážke revolúcie a za Bachovho absolutizmu, boli zakázané aj putovné schôdze. Po ich obnove sa 11. zhromaždenie uskutočnilo v dňoch 28. augusta až 2. septembra 1865 v Bratislave s rekordným počtom účastníkov: 568. Z najväčšej vzdialenosti, zo San Francisca (USA), prišiel lekár Jozef Czapkay, rodák zo Sabinova, respektíve lekár z Washingtonu Ignác Langer, rodák z Aradu (dnes Rumunsko). Starú Európu reprezentovali filológ A. Patterson z Londýna, chirurg Middeldorph z Breslau (Wrocław, Poľsko), 78-ročný nestor európskych fyziológov J. E. Purkyně z Prahy a zopár lekárske autorít z Viedne (Hebra, Spaeth, Politzer, Benedikt).

Rokovalo sa v 7 sekciách. Zasadnutia lekársko-chirurgickej sekcie sa konali v miestnostiach

katolíckeho gymnázia. Prednášky boli venované otázkam každodennej praxe a prezentácii nových metód diagnostiky a terapie. Tak napríklad profesor Störk z Viedne predviedol praktickú ukážku nového zrkadla na vyšetrenie hlasiviek. Middeldorph zoznámil kolegov s možnosťami využitia galvanokaustiky v chirurgii. Najväčší úspech však zožal Purkyně, ktorý vo svojej improvizovanej prednáške v nemčine, bohato ilustrovanej demonštráciou prístrojov a vlastnoručných kresieb, podal ucelený obraz o spektre jeho celoživotnej výskumnej činnosti v oblasti fyziológie a histológie.

Lekár (a rodák) z Pešti, Imrich Navratil, priekopník laryngológie v Uhorsku, uviedol kazuistiky: vyliečenie vredu hrtanovej príchlopky a odstránenie polypu demonštrovanými kliešťami. Host z Ameriky, Langer, účastník americkej vojny známej ako vojna Juhu proti Severu, demonštroval fotografie (!) o prístrojoch „na predĺžovanie končatín“. Bol to nový smer liečby so snahou vyhnúť sa veľkým amputačným výkonom. Dr. Samuel Batizfalvy, rodák z Rimavskej Soboty a majiteľ súkromného ortopedického ústavu v Pešti, demonštroval možnosti liečby deformít krčnej chrbtice. Domáce farby úspešne rep-

rezentoval dr. Ján Gerley, bývalý hlavný lekár Bratislavskej župy. Názov jeho prednášky znel: Slabomyseľnosť, kretenizmus na Žitnom ostrove. Pre Gerleyho zbieranie údajov o výskyte kretenizmu nebolo samoúčelným cvičením v štatistike, ale získané počty slúžili na priekopnícke úvahy o etiológii a prevencii kretenizmu.

Časť lekárov pracovala aj v podsekcii sociálneho lekárstva za účelom: dať do konečnej formy paragrafy Návrhu na reorganizáciu verejného zdravotníctva v Uhorsku. Osnovateľom Návrhu bol náš rodák z Oravy, Karol Weszelovszky.

Najhodnotnejšie prednášky boli publikované v zborníku zhromaždenia (Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Nagygyűléseinek Munkálatai). Bolo by veľmi prospešné pre dejiny lekárstva, ale i pre históriu prírodných vied, preložiť tento zborník do slovenčiny.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agj@panelnet.sk

Lekár a prírodovedec: Karol Brančík (1842 – 1915)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2015, 16(6): 264

17. novembra sme si pripomínali sté výročie smrti dr. Karola Brančíka, župného lekára, významného bádateľa rastlinnej a živočíšnej ríše Považia, organizátora spolkového života v Trenčíne.

Karol Jozef Brančík (Brancsik) sa narodil 13. marca 1842 v Starej Bystrici. Jeho materčinou bola nemčina. Základné vedomosti získal u svojho otca, učiteľa, zmaturoval v Šoproni. Medicínu študoval vo Viedni, v Prahe a v dolnorakúskom Štajerskom Hradci (Graz), kde roku 1872 promovoval. Po nemocničnej praxi sa vrátil domov a roku 1873 začal praktizovať v Beckove. Tu sa oženil s Paulou, dcérou slovenského národovca, Karola Bórika.

Roku 1874 sa presťahovali do Trenčína, kde jeho lekárska kariéra bola priamočiara: začal ako okresný lekár, od roku 1878 bol riaditeľom trenčianskej župnej nemocnice a od roku 1879 bol súčasne aj hlavným lekárom Trenčianskej župy. Vo funkcii hlavného lekára výrazne prispel k rozvoju zdravotníctva župy. Úspešne bojoval s trachómom. Tento nákazlivý zápal spojoviek a rohovky, vedúci často k oslepnutiu, bol rozšírený najmä okolo Žiliny a Bytče. Roku 1893 Brančík vydal rozsiahlu štúdiu o šírení trachómu v Trenčianskej župe.

Vtedy však už bolo jeho meno známe po celom Uhorsku, a to nielen lekárom. Už roku 1877 bol iniciátorom založenia Prírodovedného spolku Trenčianskej župy. Brančík bol postupne jeho tajomníkom, podpredsedom a od r. 1886 jeho predsedom. Bol aj aktívnym prispievateľom do ročeniek spolku. V rokoch 1878 – 1910 vyšlo 33 zväzkov ročeniek s titulným listom v maďarčine a nemčine. Vďaka aj týmto zväzkom, odoslaným spolkom podobného zamerania nielen v Uhorsku, ale aj v zahraničí, stal sa Trenčín roku 1897 usporiadateľom 29. Putovnej schôdze uhorských lekárov a prírodovedcov. Podpredsedom podujatia sa stal dr. Brančík. R. 1911 bol zase iniciátorom založenia Muzeálnej spoločnosti, pomocou ktorej sa mu podarilo zrealizovať svoj dávny sen: múzeum v Trenčíne. Múzeum obsahovalo svojimi prírodovednými a numizmatickými zbierkami.

Brančíkov záujem o prírodu sa prejavil už počas jeho medicínskych rokov. Roku 1871 vydal v nemčine štúdiu „Chrobáky Štajerskej oblasti“. Založením prírodovedného spolku v Trenčíne tento záujem našiel svoje fórum v ročenkách spolku. V nich Brančík publikoval výsledky svojho zoologického a botanického bádania na území dnešného Slovenska, ale i na Balkáne, kam pod-

nikol študijné cesty. Stal sa uznávaným entomológom a malakozoológom, čiže vedcom hmyzu a mäkkýšov. Bol zvolený za člena Uhorskej prírodovednej spoločnosti, ako i korešpondujúcim členom Španielskej akadémie prírodných vied.

Dr. Brančík zomrel 17. novembra 1915 v Trenčíne. Počas jeho života jeho činnosť, najmä jeho publicistika v maďarčine a nemčine, jeho korešpondencia so slovenským botanikom, Jozefom Ľudovítom Holubym, v nemčine, vyvolala kritiku národovcov. Dnes súhlasíme s historikom medicíny, dr. Junasom: I keď fakticky nebol Slovákom, patrí dr. Brančík do nášho povedomia ako osobnosť slovenskej kultúrnej histórie. V používaní spomínaných jazykov bola určitá, dobou vynutená cieľavedomosť: maďarčinu používal vtedy, ak chcel oboznámiť výsledkami svojho bádania kolegov v Uhorsku, nemčinu zase vtedy, keď adresátmi jeho štúdií boli predovšetkým prírodovedci v zahraničí.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Oneskorený nekrológ – Vojtech Alexander (1857 – 1916) očami svojich asistentov

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2016, 17(1): 41

Je zaužívaným zvykom, že nekrológ sa píše čím skôr po smrti dotyčného. Sú však výnimky, keď nepriaznivé vonkajšie pomery neumožnia včas vykonať akt piety. Dr. Vojtech Alexander, priekopník röntgenológie v Uhorsku, zomrel roku 1916. Jeho bývalí asistenti, Vidor Révész a Imre Rablóczy publikovali svoj nekrológ až o tri roky neskôršie. Nekrológ pod názvom „Alexander Béla“ vyšiel na stránkach časopisu Gyógyászat (Liečiteľstvo) na stranách 381 – 384 a 391 – 395. Príčinou oneskorenia bola od r. 1914 trvajúca „veľká“ (I. svetová) vojna, čo asistentom, pôsobiacim na fronte, zabránilo i v osobnej účasti na pohrebe ich šéfa. Ich spomienkový nekrológ doteraz bol nepovšimnutý biografistami na Slovensku. Citácie z neho nám poskytnú „plastickejší“ obraz o priekopníkovi plastickej röntgenológie.

Alexander bol rodákom z Kežmarku a po získaní lekárskeho diplomu v Pešti, vrátil sa do rodného mesta. Svoje vedecké ambície, vyskúšané u profesora patológie, Gustáva Scheuthauera – rodáka z Trebišova – si však zachoval aj vo vidieckych pomeroch. Vieme, že bol medzi prvými, kto získal röntgenový aparát už roku 1897. Svoje pokusy robil doma, vo svojom voľnom

čase resp. po nociach. Nemal tmavú komoru, ako zatemňovač používal veľkú šatku svojej manželky. Hneď na prvých snímkach zbadal – píše jeho asistenti – že obraz, vytvorený X-lúčmi nie je tieňový (Schatten), ale je plastický. K pochopeniu plasticity mu pomáhal i jeho blízky vzťah k poézii: nielen čítaval, najmä H. Heineho, ale i písal básne. Autori citujú jeho báseň, potvrdzujúcu jeho teóriu o povahe röntgenového obrazu:

*Sieh hier erreicht durch „X“ nach vielen Mühen
Das Bild des Zaubers sonniger Frühlingsstunden;
Und fehlen auch der zarte Duft und Farben
auch die satten,
Du siehst die Blumen doch im Bild und keine
„Schatten“.*

Okrem veršovania veľmi rád a krásne kreslil. Pri analýze röntgenových snímkov mu pomáhal jeho výborný zrak – ako čestný predseda Spolku spišských strelcov vedel zostreliť jablko tak, že trafil úzky konárik, na ktorom jablko viselo.

Už v Kežmarku pochopil, že nový spôsob vyšetrenia má význam nielen pre chirurgov pri hľadaní cudzích telies alebo ošetrovaní zlomenín. Využívajúc svoje peštianske konexie, zís-

kaval ľudské embryá a študoval osifikácie končatín. Podľa autorov zostala v rukopise jeho práca pod názvom „O troch článkoch palca“. Jeho záujem o embryológiu zostal živý i v Pešti. „Pitvali sme stovky ľudských plodov“ – spomínajú jeho asistenti. Vtedy bol ešte bežným javom syfilis, získaný intrauterinne, od matky. Ak matka potratila, zamestanci už vedeli: plod patrí Alexandrovi. Roky sledoval vplyv syfilisu na osifikáciu – roku 1913 vydal o tom knihu v maďarčine a r. 1915 v nemčine. Medzi prvými na svete, roku 1910, sa mu podarilo zobrazit' na röntgenograme nadobličky. Je zaujímavé, že sám nerád používal výraz röntgenografia, preferoval výraz „elektrografia“.

Dnešnými pojmami: Alexander bol „workoholik“. Trpel na emfyzém pľúc (bol aj fajčiarom). R. 1913 už bol dýchavičný, nechcel však ísť do dôchodku. Začiatkom r. 1916 dostal chrípku a 15. januára, vo veku 58 rokov zomrel.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agj@panelnet.sk

Bol by mohol zachrániť Štúra? Juraj Mojžišovič (1799 – 1861)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2016, 17(2): 86

Dvanásteho januára 1856 zomrel na následky zranenia veľikán slovenskej histórie Ľudovít Štúr. Dvadsaťdruhého decembra 1855 na poľovačke utrpel strelné poranenie stehna. Došlo k roztrieštenej, otvorenej zlomenine femuru. Konzultovaní lekári – ránhojič Gajary a dr. Emres z Modry, ako i slávny prešpurský (bratislavský) mestský „fyzikus“, dr. Gottfried Mayr – nemali odvahu pristúpiť k amputácii. Rozhodli sa pre konzervatívny postup. Bezprostrednou príčinou smrti bola p. p. tuková embólia pľúcnych ciev. Tukové kvapky sa uvoľnili pri neodbornej manipulácii s ešte nezhojenou kosťou.

Ošetrojúci lekári Štúra neboli odborníkmi na zlomeniny. Iróniou osudu však je, že ten, kto by bol mohol pomôcť, nebol ani tak ďaleko. Vo Viedni pôsobil chirurg, špecialista na zlomeniny, Juraj Mojžišovič (Mojsisovics).

Juraj Mojžišovič sa narodil v Ivánke v Turci 20. apríla 1799 ako syn tamojšieho evanjelického farára. Základné vedomosti získal od svojho otca, gymnázium navštevoval v Banskej Bystrici a v Banskej Štiavnici. Najprv bol medikom v Pešti, ale potom prestúpil do Viedne, kde roku 1826 získal diplom po obhajobe tiež svojej dizertácie o účinku a úžitku vlažných kúpeľov.

Po prijatí diplomu zostal vo Viedni. Stal sa asistentom profesora chirurgie Wattmanna. Od roku 1832 už bol primárom chirurgického oddelenia. Jeho povest' vynikajúceho lekára-chirurga čoskoro presahovala hranice Habsburskej ríše. I keď sa venoval predovšetkým chirurgii, bol aj znamenitým internistom. Roku 1845 vydal 246-stranovú knihu o liečení syfilisu jódovými preparátmi. Aktívne sa zapájal do spoločenského života, bol členom lekárskej spoločnosti vo Viedni i v Pešti. Zúčastnil sa III. vandrujúceho zhromaždenia uhorských lekárov a prírodovedcov v Banskej Bystrici roku 1842. Bol tam iniciátorom založenia „stáleho centrálného výboru na výskum minerálnych vôd“. Roku 1858 bol povýšený do šľachtického stavu s predikátom „mojsvári“.

Už počas svojho pôsobenia u Wattmanna sa usiloval o spresnenie anatomického podkladu chorobného stavu včítane zlomenín. Študoval fyziologické pochody spontánneho hojenia, vypracoval formy lekárskeho zásahu do tohoto procesu. Výsledkom jeho dlhoročných klinických pozorovaní a experimentovania bola pozoruhodná 114-stranová práca „o naprávaní zlomenín stehna rovnováhovou metódou, bez

rizika skrátenia nohy“. Po nemecky písaná, bohato ilustrovaná kniha mala slúžiť hlavne vidieckym ránhojičom, chirurgom, ktorí nemali možnosť dopraviť svojich pacientov do nemocníc vybavených na liečbu zlomenín.

Nie je nám známe, či ošetrojúci lekári Štúra poznali Mojžišovičovú metódu liečby zlomenín. Pritom tým osudným momentom v tragédii bola žiadosť Štúra k ránhojičovi: „skúste mi napraviť nohu tak, aby nezostala kratšia“. „A ránhojič Gajary znovu potiahol chorú nohu. Čosi prasklo a na tvári Ľudovíta Štúra sa mihol krč nevysloviteľnej bolesti. Potom si siahol na nohu a rýchlo odkryl poranené miesto. Valila sa z neho krv. Bola viac čierna ako červená“ – spomína si očitý svedok Daniel Lačný na stránkach Slovenských pohľadov roku 1899.

Juraj Mojžišovič zomrel vo Viedni 10. marca 1861.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Prešporský kandidát na funkciu protomedika Uhorska: Pavol Kolbány (1758 – 1816)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2016, 17(3): 134

Dňa 9. januára 1799 zomrel Gábor Veza, protomedik, krajinský hlavný lekár Uhorska (dnešnými pojmami: minister zdravotníctva). Bol vypísaný súbeh. Prihlásilo sa 13 kandidátov: päť profesorov lekárskej fakulty v Pešti resp. 8 župných alebo mestských lekárov. Medzi nimi Samuel Lissoviny župný lekár Zvolenskej stolice a Pavol Kolbány z Prešporku (Bratislavy). Tibor Győry v monografii „História lekárskej fakulty 1770-1935“ tvrdí, že Kolbány bol úradným mestským fyzikom v Prešporku a ako jediný mal aj odporúčací list. Nie hocijaký! Podľa Győryho sám panovník vo dvornom dekréte odporúčal Kolbányho na funkciu protomedika. Ako sa to dalo očakávať, vymenovaný bol profesor Ferenc Schraud. Pre nás je však zaujímavejšie stanovisko miestodržiteľskej rady: Kolbányho odmietli, lebo „o prípadných zásluhách Kolbányho nič nevieme“.

Nemali sme možnosť prečítať si panovníkov dekrét, ale zásluhy 41-ročného Kolbányho, absolventa viedenskej fakulty (1786), nemohli byť neznáme pánom miestodržiteľskej rady. Je pravda, že – napriek tvrdeniu Győryho – nebol ani len mestským lekárom, bez úradnej funkcie praktizoval v Prešporku, ale jeho meno už bolo

známe v monarchii. Už roku 1791 vydal knihu „Ungarische Giftpflanzen“ čiže o jedovatých rastlinách v Uhorsku k zabráneniu tragických prípadov zo zámeny rastlín. O rok neskôršie podobným cieľom vyšla jeho Rozprava (Abhandlung) o v domácnosti sa vyskytujúcich jedoch. A do tretice: roku 1798 vydal vo Viedni 412-stranovú prácu o „prírodopisu jedov“ (Giftgeschichte) v živočíšnej, rastlinnej a minerálnej ríši. Bol teda znamenitým prikopníkom toxikológie v nemecky hovoriacich krajinách. Úradnou rečou miestodržiteľskej rady však bola latinčina...

Neúspech v súbehu ho neodradil od vedeckej a verejnoprospešnej aktivity. Keď začiatkom 19. storočia Jennerova myšlienka o očkovaní proti kiahňam sa rozšírila z Viedne aj do Prešporku, Kolbány bol medzi priekopníkmi vakcinácie. Pritom dobre vedel, že k úspechu je potrebné poučiť obyvateľstvo, preto na stránkach Pressburger Zeitung publikoval seriál o výhodách vakcinácie. Vydal aj brožúrku o vakcinácii Einleitung... čiže Úvod do úplnej rozpravy o kravských kiahňach (1802).

Ďalšie zásluhy získal Kolbány, rodák z novohradského Ozdina, v boji proti ostatným infekčným chorobám. Bol propagátorom liečby

vlažnou a studenou vodou – svoje skúsenosti uverejnil r. 1808. Vodoliečbu aplikoval u pacientov trpiacich na „šarlachovú horúčku“ resp. na škvrnitý týfus, ktorý bol zavlečený do Prešporku počas napoleonských vojen.

Napriek tomu, že Pavol Kolbány bol celý svoj život „len“ praktickým lekárom, svojim prírodovedeckým a lekárskeým bádáním prispel účinne do rozvoja toxikológie, botaniky a náuky o infekčných chorobách. Bol dopisujúcim členom prírodovednej spoločnosti v Erlange a Halle. Právom sa dostal do knihy Priekopníci vedy a techniky na Slovensku (1. zv., 1986), kde I. Hrabovec vyzdvihol hlavne jeho zásluhy v oblasti botaniky. Zomrel pred 200 rokmi, 16. apríla 1816. Bolo by žiaduce, aby o jeho zásluhách vedeli aj lekári, najmä pediatri – Kolbányho priekopnícke pokusy sa týkali hlavne liečby a prevencie chorôb detí.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Považské korene otca pojmu stres, Hansa Selyeho (1907 – 1982)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Hans Selye sa považoval za štvrtého člena lekárskej dynastie, ale vo svojich knihách nepreznal mená svojich predkov. Autor na základe bádania v archíve ako i v dobových publikáciách dokázal, že starý otec Hansa Selyeho sa ešte volal Schlesinger a pôsobil v Pruskom (župe Trenčianskej) ako okresný lekár Trenčianskej župy.

Kľúčové slová: Hans Selye, Hugo Selye, Samuel Schlesinger, Pruska/Pruské, župa Trenčianska

Father of the stress, Hans Selye (1907-1982) and his ancestors in county Trencsén (Slovakia)

Hans Selye regarded himself as the fourth generation of medical dynasty, but in his books he did not name his ancestors. Based on facts from archives and contemporary literature the author demonstrated that the grandfather of Hans Selye was called Schlesinger and he worked in Pruska (today: Pruské) in county Trencsén as a district physician.

Key words: Hans Selye, Hugo Selye, Samuel Schlesinger, Pruska/Pruské, county Trencsén

Pediatr. prax, 2016, 17(4): 176–177

Jeden z najčastejšie používaných termínov medicíny – ale i bežného života – je slovo „stres“. Pritom Ebbinghausov aforizmus – psychológia má dlhú minulosť, ale krátku históriu – platí i pre pojem stres. Patofyziologické základy zataženia, ohrozenia začal ako prvý systematicky sledovať profesor fyziológie Harvardskej univerzity Walter B. Cannon (1871 – 1945). V roku 1911 objavil zvýšené vylučovanie adrenalínu pri emočnej záťaži a o štyri roky neskoršie opísal komplexnú adaptačnú reakciu „fight and flight“ (útok alebo útek). Cannon vychádzal z teórie homeostázy, čiže cieľenej snahy organizmu uviesť vnútorné prostredie do fyziologickej rovnováhy. Poplachovú reakciu interpretoval ako rýchly kompenzačný mechanizmus smerujúci k znovunastoleniu rovnováhy (1). Na jeho výskum naviazal „otec stresu“ Hans Selye (1907 – 1982), absolvent a neskoršie vedecký pracovník ústavu experimentálnej patológie pražskej nemeckej univerzity.

I keď sa dnes pojem stres viaže len s menom Selye, sám si bol vedomý zásluh Cannona i ostatných predchodcov. Selye od roku 1931 žil v Kanade, v Montreale a pri svojej prvej povelovej ceste do Európy, sa zastavil i v Bratislave. V máji 1960 v Spolku slovenských lekárov si v prednáške spomínal na svoje začiatky takto:

„Predovšetkým by som chcel ešte raz podčiarknuť, že stres som nevymyslel sám. Nevieam, prečo sa vždy hovorí, že som utvoril celú koncepciu stresu sám – toto tvrdenie je celkom pomýlené. Veď koncepcia stresu predstavuje jednu z najstarších medicínskych koncepcií vôbec. Hippokrates už pred 25 storočiami použil výraz „tonos“, čo značí námahu, prácu,

chorobu, teda vcelku stres. Hippokratov náhľad bol však iba filozofickým náhľadom. Čo si s ním počne lekár? Wagner-Jauregg nepoužil liečiac maláriu, takisto nič iné ako terapiu stresom. Aj liečenie šokom – elektrošokom, metrazólovým alebo inzulínovým šokom – aká je to terapia? Čo má elektrošok spoločného s inzulínom, ak nie stres? Aj nešpecifická terapia bielkovinami, odber krvi – venepunkcia starých lekárov – nie je nič iné ako terapia stresom. Jediné nové, čo sme pridali my, je, že sme toto preložili do terminológie novodobej medicíny. Ale samé koncepcie nestačia. Vedecky erudovaný lekár nepoužíva taký liečebný prostriedok, ktorého mechanizmu nerozumie... Preto náš hlavný prínos vidíme v tom, že sme vnikli do podstaty stresu, že sa nám podarilo „sfotografovať“ tvár stresu, že sme opísali jeho merateľné, analyticky použiteľné komponenty a že sme objavili s ním úzko zviazaný adaptačný syndróm“ (2).

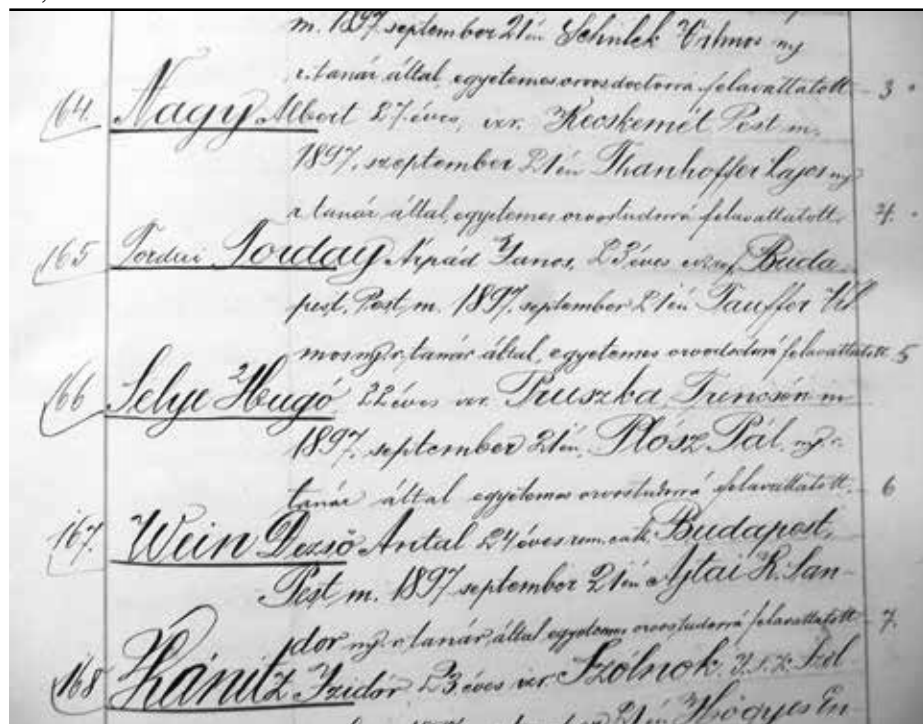
V úvode spomínanej prednášky, sa vzácný hosť z Kanady – nezabudnime: píše sa rok 1960, keď sa Československo stáva socialistickou republikou – pokúsil o definíciu stresu:

„Presná definícia stresu je ťažká, podobne ako definícia zdravia, choroby alebo samotného života... Pre praktické potreby však stačí povedať, že stres je dôsledkom intenzity opotrebovania v biologickej sústave. Touto sústavou môže byť celé telo, vtedy hovoríme o systémovom strese... viditeľné prejavy systémového stresu sú základom všeobecného adaptačného syndrómu... (trojfázovej reakcie), ktorá sa vyvíja od akútnej fázy počas alarmovej reakcie ku štádiu rezistencie, odolnosti a napokon ku štádiu vyčerpania“ (2).

V spomínanej prednáške odznali i slová: „... teraz, keď som opäť doma, medzi vami...“, čo nebolo len zdvorilostnou frázou. O štyri roky neskôr, vo svojej knihe „From Dream to Discovery“ – do slovenčiny preložené už roku 1967 – sa Hans Selye takto vyjadril o svojich koreňoch: „Nikdy som nemal vlastnú národnosť, alebo ak sa vám táto formulácia viac páči, môžem tvrdiť, že som ich mal veľmi mnoho. Môj otec bol Maďar, a silné maďarské národné cítenie, ktoré mi vštepovali učitelia v Komárne, nezostalo bez vplyvu. Matka však bola Rakúšanka a aj ja som zazrel svetlo sveta vo viedenskej pôrodnici“ (3). O pár riadkov nižšie takto pokračuje vo svojej mikrobiografii: „Môj otec, starý otec i praotec boli lekári a každý považoval za samozrejmé, že túto rodinnú tradíciu preniesiem do štvrtej generácie.“ (4).

Lekár štvrtej generácie – to musí prebudiť záujem historika medicíny. Žiaľ, Selye bol príliš málovravný: ako z citátov vidieť, nepreznal žiadne biografické údaje o svojich predkoch. Aj v odbornej, lekársko-historickej literatúre sme našli len skromné údaje. John Simmons zostavil biografiu 100 vedcov. Na 86. mieste uvádza Hansa Selyeho a píše o ňom: „Otec pojmu stres... Hans Hugo Bruno Selye sa narodil 26. januára 1907 vo Viedni, ako syn Marie Felicitas Langbank a Huga Selyeho, známeho a takisto z lekárskej rodiny pochádzajúceho chirurga“ (5). Poslucháčom lekárskeho fakult, ale i širokému okruhu záujemcov určený prehľad z pera dvoch popredných historikov medicíny a zdravotníctva takisto nepreznáda nič o predkoch Selyeho: „Autorom teórie adaptačného syndrómu a stre-

Obrázok 1. Záznam v 6. zväzku tzv. zlatej knihy o absolventoch Lekárskej fakulty Semmelweisovej Univerzity v Budapešti ako dôkaz o tom, že Hugo Selye, otec Hansa Selyeho, bol v r. 1897 promován za doktora lekárstva

su bol kanadský patofyziológ a endokrinológ Hans Hugo Selye (1907 –), rodák z Viedne, ktorý svoju mladosť prežil v Komárne a medicínu absolvoval roku 1929 v Prahe“ (6).

Jediným záchytným bodom zostalo meno otca – Hugo Selye. Bol Maďar, preto sme predpokladali, že medicínu pravdepodobne vyštudoval v Budapešti. Náš predpoklad bol potvrdený bádáním v Centrálnom archíve Semmelweisovej Univerzity v Budapešti. V 6. zväzku tzv. zlatej knihy o absolventoch lekárskej fakulty, vďaka pomoci riaditeľa archívu, László Molnára sme našli pod poradovým číslom 66. tento záznam v maďarčine (obrázok 1):

“Selye Hugó, 22 éves, izr. Pruska, Trencsén m., 1897. szeptember 21-én Plósz Pál tanár által egyetemes orvostudorrá felavattatott” (7). V slovenčine: Hugo Selye, 22-ročný, izraelita, Pruské, župa Trenčianska, 21. septembra 1897 bol profesorom Pálom Plószom promován za doktora lekárstva (MUDr.).

Z krátkeho, ale autentického záznamu teda vidíme, že otec Hansa Selyeho, Hugo Selye pochádzal z Považia, z dediny Pruska (dnes: Pruské) v Trenčianskej župe a bol židovského vierovyznania. Keďže roku 1897 mal 22 rokov, musel sa narodiť okolo 1875. Ďalším, logickým krokom v bádání bolo zisťovanie: kto bol lekárom v obci „Pruska“ roku 1875. Bádanie nám uľahčil fakt, že roku 1876 bola vydaná „štatistika verejného zdravotníctva v Uhorsku“. V kapitole o Trenčianskej župe sme našli tento záznam:

„Pruska. 1160 lakos, 1607 hold terület. Orvostudor: Schlesinger Samu 1843, izr., O(rvos) t(udor) Bécs 1866, megyei járás-orvos“ (8) čiže Pruské, počet obyvateľov 1160, rozloha 1607 hektárov. Lekár: Samuel Schlesinger, narodený roku 1843, izraelita, lekársky diplom: Viedeň 1866, okresný lekár župy (Trenčianskej).

Schlesinger bol jediným lekárom v obci Pruské a preto odôvodnene môžeme tvrdiť, že otcom Hugo Selyeho a teda starým otcom Hansa Selyeho bol Samuel Schlesinger, absolvent lekárskej fakulty z Viedne. Schlesinger bol vážnym lekárom vo svojom regióne, ako o tom svedčí jeho „portrét“ v 1. ročníku časopisu „Uhorsko a zahraničie“ v roku 1897 (9). Anonymný autor píše o ňom, že sa narodil v Trenčianskej župe, v obci „Szrenje“ – ide pravdepodobne o Horné Súrnie – bol aj lekárom na panstve grófa Königsegga, bol členom verejnoprospešných a dobročinných spolkov, ako i prírodovedného spolku Trenčianskej župy.

Nepodarilo sa nám – zatiaľ – vypátrať, kedy došlo k zmene priezvisk zo Schlesingera na Selyeho. Ako sme vyššie uviedli, r. 1897 Samuel bol ešte Schlesingerom, ale jeho syn Hugo už bol promován pod menom Selye. Takisto nie je možné vierohodne zistiť: kto mohol byť praotcom Hansa Selyeho a teda zakladateľom lekárskej dynastie Schlesinger-Selye.

Blíži sa 110. výročie narodenia jedného z popredných lekárov 20. storočia, Hansa Selyeho. Vyššie uvedené fakty, svedčiace o tom, že je-

ho predkovia žili a pôsobili na území dnešného Slovenska, je ďalším závažným argumentom na to, aby bol Hans Selye zaradený aj do príslušného zväzku Biografického lexikónu Slovenska (roku 2013 už vyšiel jeho 5. zväzok: Km-L). Predchádzajúci šesťzväzkový Slovenský biografický slovník, vydaný v rokoch 1986-1994 nemá heslo Selye – i keď už vtedy boli známe fakty o tom, že Hans Selye prežil svoje detstvo a maturoval v Komárne.

Žiaľ, nemôžeme byť spokojní ani v oblasti populárno-vedeckej literatúry (literatúry faktu) v slovenskom jazyku. Buď zabudli celkom na Selyeho – pozri knihu Slávni lekári, 1. PB-press, Bratislava, 1994 – alebo uvádzajú o ňom nesprávne údaje: „komárňanský rodák“ (10) alebo „komárňanský rodák, nositeľ Nobelovej ceny H. Selye,“ (11). Selye nebol ani komárňanským rodákom, ani nositeľom Nobelovej ceny, i keď bol opakovane navrhnutý na túto cenu za objav adaptačného syndrómu, stresu.

Literatúra

1. Večerová-Pocházková A, Honzák R. Stres, eustres a distres. *Via pract.* 2009;6 (12):491–495.
2. Selye H. Psychický stres ako príčina chorôb, adaptačný syndróm. In: Nikš M, a kol. *Špeciálna patologická fyziológia I. (vysokoškolské skriptum)*. Univerzita Komenského, Bratislava, 1973:103–110.
3. Selye H. *From Dream to Discovery*. McGraw-Hill Book Company, New York, Toronto, London 1964. Preklad do slovenčiny: Od snov k objavom. Obzor, Bratislava 1967:172.
4. Selye H, c.d., s. 173.
5. Simmons J. *The Scientific 100*. Carol Publishing Group, 1996. Preklad do maďarčiny: 100 tudós. Magyar Könyvklub, Budapest, 1999: 337.
6. Junas J, Bokesová-Uherová M. *Dejiny medicíny a zdravotníctva. Prehľad*. Vydavateľstvo Osveta, 1985:271.
7. Semmelweis Egyetem Központi Levéltára, 1/f állag. *Az Orvostudományi Karon végzett hallgatók jegyzéke, 6. kötet. Egyetemes orvostudorok aranykönyve 1878/79–1926/27*: 303.
8. Oláh Gy. Magyarország közegészségügyi statisztikája. *Az egészségügyi személyzet és a gyógyszerterák statisztikája Magyarországon. Hivatalos adatok alapján*. Budapest 1876: 355.
9. Magyarország és Külföld, 1897, ročn. 1(4–5):14.
10. Langer P. *Tajomstvá vnútornej sekrécie*. Vydavateľstvo Osveta, 1986: 65.
11. Mišík M. *Štáfa vedy*. Vydavateľstvo Obzor, Bratislava 1990: 190.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Nebol len lekárom – algológ dr. Jozef Pantoček (1846 – 1916)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Neprekvapí nás záujem lekárov v 19. a na začiatku 20. storočia o kvetenu (flóru) svojho okolia. Znalosť liečivých – aj lieky boli väčšinou rastlinného pôvodu – ale i jedovatých rastlín bola nutná aj pre lekárov. Ich záujem sa však obmedzil na tzv. vyššie rastliny, ako to vidieť aj v dielách „Flora Posoniensis“ od dr. Lumnitzera (1791) a dr. Endlichera (1830). Tzv. nižším rastlinám, najmä lišajníkom, machorastom a riasam sa venovali len výnimočne. Takou „výnimkou“ bol náš rodák Jozef Pantoček (Pantocsek) – 100. výročie jeho smrti (4. 9. 1916) si v tomto roku pripomíname.

Výnimkou bol preto, lebo sa venoval predovšetkým riasam. Riasy patria do rastlinnej ríše. Pantoček bol teda botanikom, a osobitne algológom, čiže bádateľom algológie, náuky o riasach. Aj z nich si vybral ako objekt svojho bádania mikroskopické jednobunkové riasy s kremičitými schránkami, tzv. rozsievky. Venoval sa recentným (dnes žijúcim) rozsievkam. Roku 1899 publikoval prácu o rozsievkach z okolia Nitry a r. 1902 prácu o rozšírení rozsievok z okolia Bratislavy. Väčšie štúdie venoval r. 1902 recentným rozsievkam z jazera Balaton a o 10 rokov neskoršie rozsiev-

kam Nezdiderského jazera (Rakúsko/Maďarsko: Fertő tó). Významnejšie však bolo jeho bádanie, zamerané na fosilné (skamenelé) rozsievky. Nahromadením kremičitých schránok rozsievok vznikla ľahká, pórovitá usadená hornina, tzv. diatomit. Náuka o týchto horninách sa volá diatomológia a preto Pantoček je považovaný aj za diatomológa (napr. v Maďarsku).

Výsledkom celoživotného bádania rozsievok bola – okrem štúdií v maďarčine a nemčine – bohatá zbierka diatomologických mikroskopických preparátov. Asi 5 tisíc položiek tejto zbierky odkúpilo po jeho smrti Maďarské prírodovedné múzeum v Budapešti (žiaľ, počas 2. svetovej vojny bola zbierka takmer totálne zničená). Pantoček opísal nové taxóny (druhy) rozsievok, a to 289 recentných a 1 221 fosilných. Rozsievka *Cyclotella ocellata*, opísaná Pantočekom z jazera Balaton, bola vybraná do symbolu Maďarskej algologickej spoločnosti. Táto spoločnosť udeľuje svojim zaslúžilým členom pamätnú medailu, majúcu na averze portrét J. Pantočeka.

Jozef Pantoček, rodák z Trnavy (15. 10. 1846), syn známeho lekárnik/botanika, absolvent viedenskej lekárskej fakulty (1875) – parafrázujúc

titul našej práce – nebol len algológom. Bol predovšetkým lekárom: najprv obvodným v Továrnikoch a neskôr okresným lekárom v Topolčanoch. V päťdesiatke svojho života, r. 1896, stal sa riaditeľom Štátnej nemocnice v Prešporke (Bratislave). Počas jeho riaditeľstva sa postavil pavilón pre infekčne chorých, moderná pitevňa, oddelenie pre nervové a duševne chorých, nový chirurgický pavilón. Už r. 1898 bol namontovaný röntgenový prístroj z Nemecka (druhý na území Slovenska, prvý inštaloval dr. V. Alexander v Kežmarku). Pantoček spolu s dr. E. Merglom, primárom detskej nemocnice, ožaroval rozsievky a pod mikroskopom študoval zmeny, vyvolané rtg-lúčmi. Boli to prvé rádiobiologické pokusy u nás. Tieto pokusy boli logickým pokračovaním skúseností, získaných tzv. mikrofotografiou: r. 1890 Pantoček na výstave amatérskej fotografie v Budapešti získal zlatú medailu.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Pediatr. prax, 2016, 17(5): 221

Dušan Makovický (1866 – 1921) – ako ho nepoznáme

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

10. decembra sme si pripomenuli 150. výročie narodenia Dr. Dušana Makovického. Narodil sa v Ružomberku, lekársky diplom získal v Prahe roku 1890. Ako lekár začal pracovať v Insbrucku, krátky čas v Budapešti a potom jedno desaťročie bol praktickým lekárom v Žiline.

Už ako medik a člen slovenského vysokoškolského spolku Detvan v Prahe, prišiel do styku s filozofickým a literárnym dielom už vtedy svetoznámeho ruského spisovateľa, L. N. Tolstého. Roky si dopisovali. Počas praktizovania v Žiline, Makovický opakovane navštívil Tolstého v Jasnej Poľane. Napriek značnému vekovému rozdielu – 38 rokov – mladý slovenský lekár získal si priazeň veľkého umelca a ľudomila. Takú priazeň, že roku 1905 ho Tolstoj pozval k sebe natrvalo za svojho osobného lekára. Makovický sa však nestaral len o zdravie Tolstého, ale liečil pacientov, bohatých i chudobných, aj v Jasnej Poľane a okolí. A nebol len lekárom, ale i spoločníkom a tajomníkom Tolstého. Podobne ako Eckermann si zapisoval Goetheho myšlienky, aj Makovický si neúnavne, denne zapisoval sentence Tolstého. Zachovalo sa asi šesťdesiat zošitov, známych pod menom Jasnopolianské zápisky.

Ide o jeden z najautentickejších dokumentov o živote Tolstého, včítane jeho „úteku“ a smrti na malej železničnej staničke Astapove v novembri 1910. Po smrti Tolstého, Makovický sa vrátil domov až roku 1920. Príbeh osobného lekára Tolstého sa skončil jeho predčasnou smrťou roku 1921 v jeho rodnom meste.

Vyššie uvedené je určite dobre známe i čitateľom nášho časopisu. Je však takmer neznámy fakt, že Makovický bol aj známym vegetariánom. Správa o jeho vegetariánstve sa objavila až r. 2014, v knihe Milana Šišmiša „Kniha o súcite“. V súlade s podnázvom aj estetický príťažlivej publikácie – Tradície a osobnosti (nielen) slovenského vegetariánstva – je venovaná samostatná kapitola Makovickému. Makovický ešte pred odchodom do Ruska sa stal vegetariánom. Už roku 1892 publikoval v Slovenských pohľadoch prácu pod názvom „Rastlinná potrava“.

V Jasnej Poľjane jeho viera vo vegetariánizmus bol posilnená podobným zameraním Tolstého. V spomínaných zápiskoch, ktoré v rokoch 1979 – 1981 vyšli v ruštine, resp. roku 1999 vyšiel rozsiahly výber z nich v maďarčine pod názvom „Tolsztojnál Jasznaja Poljanában“ (U Tolstého v Jasnej Poľjane) – nájdú sa aj dôkazy

Pediatr. prax, 2016, 17(6): 264

vegetariánstva spisovateľa. Napr. 17. júna 1906: „Lev Nikolajevič v poslednej dobe nepije mlieko a neje vajcia“.

Ako som vyššie spomínal, Makovický bol aj akýmsi tajomníkom Tolstého – vybavoval aj jeho korešpondenciu. Sprostredkúval i korešpondenciu medzi dvoma veľkými, svetoznámymi vegetariánmi, medzi Tolstým a Gándhím, indickým hlásateľom kultúry nenásilia. Šišmišova kniha prináša fotokópiu Gándhího listu z roku 1910 Dušanovi Makovickému. Gándhí, žijúci vtedy ešte v Južnej Afrike, v liste ďakuje nášmu doktorovi za sprostredkovanie korešpondencie s Tolstým.

Vegetariánstvo aj dnes je v oblube, i keď už bolo prekrstené na „plant based diet“ (diéta na báze rastlinnej). Budme hrdí na to, že jedným z najpopulárnejších vegetariánov zo slovenského prostredia bol náš kolega, Dr. Dušan Makovický.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Boli sme medzi prvými – 150 rokov Listerovej antisepsy

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2017, 18(1): 41

16. marca 1867 lekársky časopis Lancet publikoval článok 40-ročného vidieckeho chirurga z Glasgowu, Josepha Listera (1827 – 1912). Publikácia pod názvom „O novom spôsobe liečenia komplikovaných zlomenín, hĺúz, rán... so zreteľom na podmienky hnisania“ vyvolal nemalý rozruch. Mnohí si ešte pamätali, že maďarský pôrodník Ignaz Semmelweis r. 1861 vydal rozsiahlu knihu pod názvom „Etiológia, podstata a profylaxia popôrodnej horúčky“. V nej, ako i v „otvorených listoch“ obvinil svojich kolegov, že oni prenášajú infekciu na svojich rukách do tela rodičiek, keď z pitevne idú priamo na pôrodnicu bez dôkladného umytia rúk. Semmelweis preto odporučil zaviesť všade povinné umývanie rúk v roztoku chlóróvého vápna. Semmelweis zomrel nepochopený a odmietnutý r. 1865. A hľa, neuplynuli ani dva roky a už je tu nový „spasiteľ“, ktorý tvrdí podobnú nehoráznosť. Vraj stačí aplikovať roztok kyseliny karbolovej vo forme rozprašky na operované rany a na ruky ošetrojúceho a zabránime obávanému hnisaniu rán.

Pre historika medicíny nie je prekvapením, že Listerov „spôsob“ bol odmietnutý hlavne anglickými chirurgmi, veď oni podobne reagovali aj na Semmelweisov návrh a bol akceptovaný

v nemecky hovoriacej časti Európy. Vieme, že medzi prvými propagátormi Semmelweisovej asepsy bol náš rodák, Ján Ambro (1827 – 1890), od r. 1872 prvý riaditeľ Kráľovskej babskej školy v Prešporke (Bratislave). Je však menej známe, že aj medzi prvými propagátormi Listerovej antisepsy boli naši predkovia. Maďarská historiografia medicíny tvrdí, že prvé pokusy Listerovej metódy boli prevedené a skúsenosti získané nimi publikové v Pešti r. 1870. Profesor chirurgie, Sándor Lumniczer (1821 – 1892) 11. decembra 1870 publikoval v 50. čísle Orvosi Hetilap (lekárskeho týždenníka) článok pod názvom „Moje skúsenosti s Listerovým terapeutickým spôsobom, zbierané behom jedného roka“. Ako svedomitý autor, začína svoj článok s prehľadom už publikovaných skúsenosti iných. Ako prvého spomína Dittela z Viedne, ktorý už r. 1868 oboznámil členov viedenského lekárskeho spolku svojimi priaznivými skúsenosťami s karbolovou kyselinou. Ale hneď nasleduje pre nás dôležitá veta: „V roku 1869 na stránkach Orvosi Hetilap aj prešporský primár Gotthard (!) publikoval celý rad priaznivých, takto liečených prípadov“.

Lumniczerom spomínaný článok vyšiel ako trojdielný seriál, začínajúci sa 26. septembra

1869 v č. 39 pod názvom: „Pozorovania o liečbe hĺúz, rán podľa Listerovej metódy – od dr. Karola Gotthardta, primára Krajinskej nemocnice v Prešporke“. Ide o dobre fundovaný článok s historickým úvodom o krokoch, vedúcich k pokusu Listera aplikovať kyselinu karbolovú v liečbe zlomenín. Nasleduje podrobný opis vlastnej Listerovej metódy s cennou poznámkou K. Gotthardta (1835 – 1883) pod čiarou: kým Lister používa k riedeniu roztoku olej zo semien ľanu, my sme použili „u nás lacnejší olej z dreva“. Gotthardt uvádza aj recepty na prípravu spomínaného roztoku a masti.

Bolo by veľmi osožné preložiť do slovenčiny (angličtiny) celý Gotthardtov článok. Jeho priekopnícka práca totiž celkom upadla do zabudnutia – r. 1907, z príležitosti 50. výročia prešporského lekárskeho-prírodovedného spolku vydaná rozsiahla kniha (Emlékmű 1856 – 1906) ju ani slovom nespomína.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Medzi prvými aj v Amerike – Arpad Gerster

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Jedným z rozhodujúcich objavov 19. storočia bol objav antisepsy anglickým chirurgom, Listerom. V minulom čísle sme písali o málo známom fakte, že priekopníkom antiseptickej metódy v Uhorsku, bol chirurg z Prešporku (Bratislavy) Karol Gotthardt. Je však ešte menej známe, že aj medzi priekopníkmi v Amerike, bol „náš človek“: Arpad Gerster (1848 – 1923).

Prvou lastovičkou antiseptickej metódy v USA bola brožúra lekára z New Yorku, Roberta T. Morrisa (1857 – 1945). Morris, priekopník brušnej chirurgie v USA, vo veku 78 rokov vydal svoje pamäti. Jeho memoár pod názvom „Padesát let chirurgem“ vyšiel aj v Prahe. Z Morrisových spomienok vidieť, že antisepta ešte v 80-tych rokoch mala veľa odporcov. „Dobrá myšlienka blúdi po rokoch sem a tam, kým niekto nepríde s kladivom a pevne ju nepribije“ – charakterizuje vtipne Morris vo svojej knihe zápas o uznanie antisepsy v Amerike. Brožúra dovtedy neznámeho praktika, Morrisa, nemohla byť „kladivom“. Stala sa ním kniha profesora chirurgie Arpada G. Gerstera „The Rules of Aseptic and Antiseptic Surgery“ z roku 1888. Americká medikohistória uznáva Gersterovu prioritu.

Gerster sa narodil 22. decembra 1848 v Košiciach. Jeho životnú dráhu možno ľahko detegovať, nakoľko aj on, ku koncu svojho života uverejnil svoje pamäti: „Recollections of a New York Surgeon“ (1917). Po získaní lekárskeho diplomu vo Viedni, krátky čas pracoval ako nemocničný lekár v Košiciach. Mal však vyššie ambície, podporované jeho strýkom, úspešným staviteľom v USA. Po smrti otca (1874) sa vydal na veľkú cestu. Cestou do Ameriky absolvoval stáž u priekopníka Listerovej metódy, u prof. Volkmana v Halle. Práve skúsenosti získané v Nemecku mu dali podnet na napísanie svojej preslávenej učebnice o asepse a antiseipse.

Najdôležitejšie dáta svojej vedeckej kariéry zhrnul sám v Recollections takto: 1878 – chirurg nemeckej nemocnice v New Yorku, 1880 – chirurg nemocnice Mount Sinai New York, 1882 – profesor chirurgie polikliniky v New Yorku, 1890 – člen Americkej chirurgickej spoločnosti, 1891 – prezident tej istej spoločnosti, 1916 – profesor chirurgie na Columbia University. Napriek americkej kariére na svoje korene nikdy nezabudol: do Recollections zaradil i rytinu Košíc z roku 1617. Okrem svetových jazykov a svojej materčiny

ovládal dobre i slovenčinu. Keď roku 1895 v USA postavili troch slovenských robotníkov pred súd, Gerster svojou obhajovacou rečou ich zachránil – píše o tom v kapitole „Nechirurgická záchrana života“.

Roku 1902 Gerster dostal možnosť vrátiť sa do Uhorska. Bol neoficiálne vyzvaný na obsadenie katedry chirurgie na univerzite v Budapešti. Gerster ponuku neprijal.

Zomrel 11. marca 1923 v New Yorku. V mene amerických kolegov sa s ním lúčil jeho bývalý žiak, jeden zo zakladateľov slávnej kliniky (Rochester, Minnesota) William J. Mayo.

Desaťročia pred 1989 neboli priaznivé pre uctievanie pamiatky lekárov – rodákov, ktorí pôsobili mimo hraníc socialistického tábora. Výročie Listerovej metódy je vhodnou príležitosťou oživiť pamiatku priekopníka antisepsy na americkom kontinente, Arpada Gerstera.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agj@panelnet.sk

Kuriózna história prvej krvnej transfúzie

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2017, 18(3): 127

Z významných výročí roku 2017 nemožno vynechať 350. výročie prvej krvnej transfúzie. 15. júna 1667 v Paríži profesor fyziky a matematiky, Jean-Baptiste Denis (1640? – 1704), ktorý na univerzite v Montpellier študoval aj medicínu, previedol prvú transfúziu krvi u človeka.

Rímsky básnik Ovidius vo svojom diele o argonautoch uviedol, že krásna a múdra Médea vrátila mladost' Iasonovmu otcovi tým, že mu naliala zázračný odvar do úst a sekutím žíl nechala odtiecť krv. Čiže stará krv bola vypustená a nahradená čerstvou, vzniknutou v pečeni z odvaru. V stredoveku táto „cura medeana“ bola modifikovaná tak, že starcom odporučili pitie krvi mladých chlapcov. Po objave krvného obehu (1628) a po úspešných pokusoch o intravenóznú injekciu, bol to anglický farár Francis Potter, ktorý sa už r. 1652 pokusil o transfúziu krvi medzi sliepkami. Na jeho neúspešné pokusy naviazal lekár Richard Lower (1631 – 1691). Vo februári 1666 previedol prvú úspešnú transfúziu krvi medzi dvoma psami. Každý očakával, že posledný, rozhodujúci krok – previesť zvieraciu krv ľuďom – takisto bude uskutočnený v Anglicku.

Opatrní Angličania však boli predbehnúť mladým Francúzom, Denisom. Jeho pacientom

bol mládenec, trpiaci už 2 mesiace „horúčkou“. Metódou liečby horúčok v tej dobe bola veneseckia – Denisov pacient ju podstúpil dvadsaťkrát! Úspech sa však nedostavil. Denis dospel k záveru, že v tele mládenca je málo krvi a aj to málo je plné horkostou. Riediť túto horkosť a vrátiť krvi životnú silu možno prívodom krvi! Denis v spolupráci s chirurgom Emmereyom 15. júna 1667 ráno o piatej začal svoj riskantný pokus veneseckiou. Chlapcovi vypustili 3 uncie (asi 90 gramov) krvi, aby v jeho tele bolo dost' miesta pre novú krv. Potom chirurg vsunul baranovi tenkú rúrku do krčnej tepny. Takisto vsunul trubičku do žily na chlapcovej ruke a spojil ju s rúrkou, zavedenou do tepny barana. Previedli asi trikrát toľko krvi, než vypustili. Keď mali pocit, že chlapec dostal dost' čerstvej krvi, rúrky vytiahli. Nasledovali napäté hodiny sledovania zdravotného stavu chlapca. Chlapec sa cítil dobre, okolo desiatej hodiny už bol schopný stáť, chôdza. Až na mierne krvácanie z nosa, nemal žiadne alarmujúce príznaky.

Denis bol presvedčený, že vynášiel nový spôsob liečby, vhodný na terapiu duševných chorôb, zapríčinených „zlou“ krvou. Ani on, ani iní lekári do 20. storočia nič nevedeli o existen-

cii krvných skupín, preto sa Denis nebál rizík prevodu zvieracej krvi ľuďom. 19. a 21. decembra transfundoval krv z teľaťa do žily pacienta, trpiaceho na „záchvaty šialenstva“: býval agresívny, behal po uliciach nahý, podpaľoval domy. Samozrejme, skúsili aj u neho púšťanie žilou – 18-krát! – bez efektu. Keby však dostal krv krotkého zvierata, napr. barana, teľaťa...

Po dvoch decembrových transfúziách pacient bol „krotký“, ale nedodrжал Denisove pokyny – nejest' tučné jedlá a nesúložít' – jeho krv zase sa „prehriala“ a teda bola indikovaná tretia transfúzia. Táto však pre nevoľnosť, vracanie, krvavý moč musela byť prerušená. Pacient do rána zomrel. Denis bol postavený pred súd, obvinený z vraždy. Vďaka šikovnému advokátovi odsúdený nebol, ale súd zakázal ďalšie transfúzne pokusy. R. 1675 pápež zákaz zopakoval. Pokusy o transfúziu boli obnovené až začiatkom 19. storočia pôrodníkmi.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Z Moravy cez Nitru do Pešti: Leopold Windisch

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2017, 18(4): 173

Leopold Windisch sa narodil 25. marca 1765 v Hrušovanoch na Morave. Ako trojročný osirel, vychovali ho jezuiti. Študoval na slávnom inštitúte vojenských chirurgov (felčiarov) vo Viedni. Ako felčiar dostal sa na územie dnešného Belgicka, ktoré vtedy bolo súčasťou Habsburskej monarchie. Po vypuknutí rakúsko-tureckej vojny roku 1788 vojská sa presunuli na Balkán, kde mladý Windisch bol hlavným lekárom poľnej nemocnice. Najviac starostí mal nie s ošetrovaním ranených, ale s obeťami dyzentérie.

Po návrate z Balkánu sa usadil v Nitrianskej župe; stal sa rodinným lekárom grófa Zichyho v Komjaticiach. Svoje felčiarске vedomosti doplnil na lekárskej fakulte v Pešti, kde roku 1793 získal titul „doctor chirurgie“. Bol obľúbeným praktikom, smelo sa púšťal i do liečenia vnútorných chorôb a preto sa dostal do konfliktu s „fyzikom“, hlavným lekárom župy. Felčiarom totiž bolo povolené liečiť len „vonkajšie“ choroby: poranenia, vredy, kožné choroby. Preto ambiciózný Windisch znovu zasadol do školskej lavice a v šk. roku 1796/97 získal v Pešti i diplom doktora medicíny.

S dvoma doktorskými titulmi už nič nemohlo stáť v ceste jeho kariéry. Čoskoro sa stal druhým a roku 1808 prvým fyzikom Nitrianskej župy. Ako hlavný lekár významne sa podieľal na rozvoji zdravotníctva svojej župy. Zaviedol očkovanie proti kiahňam (Jennerovu vakcináciu), r. 1816 pomáhal minimalizovať následky hladomoru. Roku 1819 vydal v Uhorskej Skalici brožúru pod názvom: „Naučenj pre obecny Lid o Psuw Zbėsneňú a jeho Následkách“. Počas vojny s Napoleonom, roku 1809, bol riaditeľom poľnej nemocnice, zriadenej v opustenom kláštore paulínov v Máriacsalád. Získal tu cenné skúsenosti najmä s liečbou obávanéj „uhorskej choroby“: škvrnitého týfu. Svoje skúsenosti publikoval aj na stránkach prvého lekárskeho časopisu Uhorska, Orvosi Tár, roku 1831.

Vtedy však už nežil v Nitre. Napriek popularite, na vrchole svojej slávy, už ako šesťdesiatročný prijal pozvanie do Pešti: roku 1825 stal sa riaditeľom slávnej peštianskej nemocnice, špitála u svätého Rócha. Peštiansky občianský všeobecný špitál – i dodnes fungujúci „Rókus-kórház“ – bol otvorený roku 1798. Windisch prevzal ho v dezolátnom stave. Vďaka však svojim

bohatým skúsenostiam, získaným (aj) v poľných nemocniciach, v krátkom čase obnovil poriadok a funkčnosť špitála. Úspešne zvládol zvýšené hospitalizačné nároky behom prvej epidémie cholery roku 1831. U mestskej rady presadil požiadavku na vybudovanie nového krídla nemocnice. Mal odvahu ísť novými, nevychodenými cestami aj v oblasti liečby. V období 1826 – 1831 liečil viac ako 3 000 (!) syfilitikov sublimátom, liekom navrhnutým Dzondim v knihe Heilart der Lustseuche (Halle, 1826). Svoje skúsenosti, získané s touto formou liečby, Windisch publikoval na stránkach Orvosi Tár. Redaktor časopisu v poznámke ku článku poznamenal: „Nielen u nás, ale vôbec, bol Windisch prvý, ktorý Dzondiho metódu používal vo veľkej nemocnici, na veľkom počte pacientov, naraz“.

Windisch zomrel pred 175. rokmi, 31. januára 1842 – bol pochovaný v Pešti.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Prvý prípad drakunkulózy v Uhorsku – kazuistika G. Lánga

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pamiatke prof. L. Kovácsa, iniciátora záujmu o zriedkavé choroby

Pediatr. prax, 2017, 18(5): 207

Tropická helmintóza, drakunkulóza, bola a je zriedkavou chorobou u nás. Pôvodcom ochorenia je vlasovec medinský – *Dracunculus (Filaria) medinensis*. Kazuistika o prípade „*Filaria medinensis*“, publikovaná r. 1864 dr. Gustavom Lángom (1838 – 1869) je pozoruhodná z viacerých príčin. Pacientom bol moslimský derviš z Buchary (Uzbekistan), sprievodca slávneho cestovateľa Armina Vámbéryho (1832 – 1913) po Strednom Východe. Odprevadil Vámbéryho i do Uhorska a nechtiac zavliekol v sebe spomínaného parazita. Drakunkulóza sa prejavila ulcerujúcim podkožným abscesom v podkolennej jamke až v Uhorsku. Išlo pravdepodobne o prvý prípad tejto zriedkavej choroby v Uhorsku, odborné ošetrený a opísaný Lángom v peštianskom časopise *Gyógyászat (Liečiteľstvo)*, ako i v lekárskom týždenníku *Wiener Medizinische Wochenschrift*.

Ďalšou príčinou nášho záujmu o túto kazuistiku je osoba autora článku. Bol ním doktor Gustav Láng, syn známeho prešporského (bratislavského) lekára, Gustava Lánga staršieho (1805 – 1878), praktika i ordinára evanjelickej nemocnice. Aj otec, aj syn, študovali medicínu vo Viedni, mladší Gustav získal diplom r. 1862. Roku 1863 už je však v Pešti – stal sa asistentom pro-

fesora Jenőa Jendrassika na katedre fyziológie a vyššej anatómie. Miesto „vyššej anatómie“ dnes by sme použili výraz „histológia“. A skutočne, mladý Láng bol priekopníkom mikroskopovania v Uhorsku. Vďaka skúsenostiam s mikroskopom podarilo sa mu potvrdiť i dovtedy málo známe fakt: vlasovec medinský sa nepomnožuje vajčkami – ako je to obvyklé u parazitov – ale samička je vivipara (živorodá). Svoje mikroskopické pozorovania o erythrocytoch žaby resp. o histologickej stavbe ušného orgánu u kaprovitých, a samozrejme i o filarii, demonštroval na zasadaniach *Prírodovednej spoločnosti v Pešti*. Medzi prvými študoval močový sediment – publikoval o tom článok r. 1866 v *Orvosi Szemle (Lekársky obzor)*, v časopise vydávanom lekármi prešporskej krajinskej nemocnice.

R. 1863 dr. La Pommerais v Paríži bol obvinený zo smrti svojej pacientky, ktorej podával digitalis. Dovtedy toxikológovia vedeli dokazovať vo výlučkoch, tkanivách otráveného len anorganické jedy, napr. arzén. V „prípade La Pommerais“ sa prvýkrát podarilo potvrdiť toxický efekt organickej zlúčeniny, alkaloidu – pokusom na zvierati. Digitalisový efekt sa podarilo dokázať i pomocou zvratkov nebohej. Otvorenou však zostala otázka: predigitalizované

srdce sa zastaví v systole alebo v diastole? Láng v spolupráci s asistentom vnútorného lekárstva predviedol experiment s digitalisom na žabích srdciach. Svoje závery, publikované na stránkach *Orvosi Hetilap (Lekársky týždenník)* r. 1865 budili veľkú pozornosť. Jeho spolupracovník, Károly Kétly stal sa neskoršie profesorom. O podobnej kariére mohol snívať aj Láng. Už r. 1866 sa stal docentom histológie a „náuky o analýze moču“. Roku 1867 bol vymenovaný do Kolozsváru (Kluž, Rumunsko) na čelo katedry chirurgie tamajšieho lekársko-ráňhojičského inštitútu. Pre svoju chorobu sa však musel vrátiť do Prešporku, kde 5. februára 1869 zomrel. Nedočkal sa teda profesúry – spomínaný inštitút r. 1872 bol povýšený na univerzitu – no jeho pamiatka, i bez najvyššieho titulu, si zaslúži našu úctu. Bol priekopníkom parazitológie a histológie v Uhorsku, ako i na území dnešného Slovenska.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

50. výročie prvej transplantácie srdca

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2017, 18(6): 262

Myšlienka transplantácie, čiže náhrady chorého orgánu zdravým, je starého dáta (pozri legendu sv. Kosmasa a Damiána z 3. storočia). Od myšlienky k realite však viedla dlhá cesta. Najdôležitejšími míľnikmi na tejto ceste boli objav antisepsy, objav narkózy, vyriešenie základnej otázky transplantológie: ako zošívajú cievy, objav transplantlačnej imunity a objav lieku (imuran) na potlačenie obrannej reakcie organizmu proti graftu.

Až po týchto objavoch mohla nastúpiť éra klinických transplantácií: r. 1954 Meryll a Muray v Bostone transplantovali obličku. Povzbudení úspechmi urológov, aj kardiológovia videli nádej pre pacientov, trpiacich v terminálnej fáze srdcovej insuficiencie, v náhrade chorého srdca zdravým. Operačná technika transplantácie srdca bola vypracovaná už roku 1960 v USA (Lower, Shumway) a schodnosť tejto cesty bola potvrdená takisto v USA: r. 1964 sa Hardy pokúsil o náhradu chorého srdca pacienta štepom zo šimpanza.

Nielen laici, ale aj odborníci očakávali, že k prvej transplantácii srdca dôjde v USA. Na prekvapenie každého sa však miestom prvej transplantácie stala nemocnica Groote-Schuur

v Kapskom Meste (Juhoafrická republika). 3. decembra 1967 prof. Ch. N. Barnard (1922 – 2001) voperoval srdce 25-ročnej Denisy Darwallovej, ktorá utrpela autonehodu, do hrudníka 54-ročného Louisa Washkansého. Washkansky bol po treťom infarkte, trpel na kôrnatenie koronárnych ciev, jeho srdce pre postinfarktívny aneurizmu bolo zväčšené až na trojnásobok. Už od polovice septembra bol hospitalizovaný. Desiateho novembra ho navštívil Barnard a povedal mu, že je len jediná možnosť: choré srdce musí byť nahradené zdravým. Operáciou, ktorá dosiaľ nikdy nebola na žiadnom človeku prevedená. A Washkansky dlho nepremýšľal, nepotreboval na rozhodnutie dva dni, ktoré mu Barnard ponúkol, ale len dve minúty: „Vždy v živote som bol hráč, nebojím sa prehrať – môžete začať operovať, hoci ihneď.“

Samozrejme, ihneď to nešlo – až večer 2. decembra, po vyšetrení zranenej Denisy, telefonuje šéf laboratória Barnardovi: „Mylím, že máme srdce“. Priekopnícka operácia, prvá transplantácia ľudského srdca sa začala 3. decembra o 2 hodine 15 minút: v dvoch príľahlých sálach chirurgovia otvárajú hrudník Denisy i Louisa. Srdce darykne Barnard sám prenáša do susednej sály a jeho

otvorenú časť starostlivo spojil stehmi s pahýľom srdca Washkanského. Je 6 hodín a 50 minút, keď Barnard elektrickým výbojom uvedie transplantované srdce v činnosť a opakovane, šepotom, vysloví vetu: „Ježíši, tlčie, to srdce tlčie!“

Behom pár hodín sa Barnard stane svetoslávnym. Právom: jeho priekopnícka operácia znamenala dramatický zvrat v možnostiach terapie pacientov s dekompenzovaným srdcom. Je pravda, že Washkansky 21. decembra zomrel na infekciu, ale Barnard už 3. januára 1968 znovu traspantoval a pacient Blaiberg prežil 593 dní. V rokoch 1968/69 nastala erupcia transplantácií, predovšetkým v USA (Kantrowitz, Shumway, Cooley, DeBakey). Medzi prvú stovku môžeme hrdo zaradiť i prvú transplantáciu v strednej Európe, realizovanú v Bratislave 9. júla 1968. Operoval doc. Kužela v tíme profesora Šisku.

Možno aj vďaka tejto operácii prijal 73-ročný prof. Barnard, žijúca legenda medicíny, pozvanie na Slovensko a koncom apríla 1995 strávil u nás týždeň.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Lekárska dynastia Lenhossékovcov

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2018;19(1):41

V pôvodnom zmysle slova dynastia znamená panovnícky rod – napr. rod Přemyslovcov. Dynastia sú však známe aj historikom medicíny. Rod Lenhossékovcov sa stal najznámejšou lekárskou dynastiou Uhorska. Nielen preto, že traja jeho členovia sa stali profesormi lekárskej fakulty v Pešti, ale aj vďaka rodinnému vzťahu k nositeľovi Nobelovej ceny z roku 1937. Objavitel vitamínu C, Albert Szent-Györgyi (1893 – 1986) bol synom Jozefíny Lenhossékovej, čiže z matkinej strany pochádzal z rodu Lenhossékovcov.

Zakladateľ dynastie, Michal Ignác Lenhossék (1773 – 1840) sa narodil pred 245. rokmi, 11. mája 1773 v Prešporku (v Bratislave). Pochádzal z rodiny slovenského pôvodu, neskôr ponemčenej – jeho otec ešte používal priezvisko Linoschegg. Michal začal študovať medicínu vo Viedni, ale diplom už získal r. 1799 v Pešti. V rokoch 1799 – 1808 bol „fyzikusom“, hlavným lekárom Ostrihomskej stolice, kde sa stal priekopníkom očkovania proti kiahniam. Roku 1808 sa stal profesorom fyziológie na lekárskej fakulte v Pešti a napísal päťzväzkovú učebnicu v latinčine pod názvom *Physiologia medicinalis*. Aj vďaka tejto knihe, po smrti

prof. Jiřího Procházku, Lenhossék bol vymenovaný na katedru fyziológie vo Viedni. (Peštianskú katedru obsadil jeho žiak, rodák z Veľkých Levárov, Zigmund Schordann.)

Vo Viedni pôsobil iba päť rokov. R. 1825 sa vrátil do Pešti do funkcie „protomedika Uhorska“ (dnešnými pojмами: do funkcie ministra zdravotníctva). Zostal v tejto funkcii až do svojej smrti. R. 1837 prednášal v Prahe o besnote na 15. zjazde nemeckých lekárov a prírodovedcov. Keď roku 1840 zomrel, jeho 22-ročný syn Jozef už bol medikom: druhý člen dynastie sa narodil práve pred 200 rokmi, 18. marca 1818. Kráčal v šľapajach otca: od r. 1859 až do svojej smrti (1888) bol profesorom anatómie na peštianskej fakulte. Bol medzinárodne uznávaným priekopníkom mikroskopickej anatómie, čiže histológie. Jeho objav retikulárnej formácie v predĺženej mieche bol ocenený v Paríži udelením Monthyonovej ceny (Nobelovej ceny 19. storočia).

Jeho syn, Michal Lenhossék mladší (1863 – 1937) je najslávnejším členom dynastie. R. 1886 získal diplom v Pešti a keď o 2 roky neskôr zomrel jeho otec, mnohí ho považovali za priameho nástupcu na katedre. Michal však bol se-

bakritický – vo veku 25 rokov nechcel byť profesorom – a zvolil si náročnú, ale veľmi efektívnu cestu vedeckej prípravy. Desať rokov stážoval na najlepších ústavoch anatómie a histológie (Basel, Würzburg, Tübingen), osvojil si najmodernejšie metódy výskumu nervového tkaniva. V tom čase sa veľa diskutovalo o tom, či je nervová bunka (neurón) samostatnou anatomicou jednotkou alebo je v priamom spojení s ostatnými neurónmi. Lenhossék spolu so Španielom Ramónom y Cajalom sa stal priekopníkom učenia o základnej stavbe nervového systému: neuróny sa dotýkajú (kontiguita), ale nie je medzi nimi kontinuita. Šťastnejší Španiel dostal za tento objav r. 1906 Nobelovú cenu. Domov sa vrátiaci Lenhossék sa stal profesorom anatómie, autorom trojzväzkovej učebnice anatómie, podpredsedom Maďarskej akadémie vied. Zomrel r. 1937 – v roku, keď jeho synovec, Szent-Györgyi, preslávil rod Lenhossékovcov Nobelovou cenou.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Rodák z Levíc, kúpeľný lekár vo Vyhniach – priekopník balneológie v Uhorsku: Štefan Boleman (1843 – 1905)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2018;19(2):84

Pred 175. rokmi, 22. marca 1843, sa narodil v Leviciach zo zemianskeho rodu pôvodom z Dežeríc Štefan (István) Boleman. Bol členom slávnej dynastie: jeho otec Ján a bratia, Eduard (1835 – 1884) a Ján (1837 – 1891) boli lekárnikmi v Leviciach. Študoval v rodnom meste, v Banskej Štiavnici a v Bratislave. Diplom lekára získal vo Viedni roku 1865. O rok neskôr, už v Pešti, získal aj titul doktora chirurgie. Nepodarilo sa nám zistiť, kde začal svoju lekársku prax. Jeho pamätná tabuľa vo Vyhniach síce tvrdí, že bol tam kúpeľným lekárom od roku 1868, ale „Verejnozdravotnícka štatistika Uhorska“ z roku 1876 od Gyula Oláha, uvádza Bolemana medzi prešporskými (bratislavskými) lekármi. Podľa Oláha kúpeľným lekárom vo Vyhniach r. 1876 bol Ferenc Hadviger. Boleman pravdepodobne sa stal jeho nástupcom, nakoľko už roku 1878 publikoval prácu v maďarčine o „železo obsahujúcej termálnej vode vo Vyhniach“. O rok neskôr práca vyšla aj v nemčine, vo Viedni.

Záujem Bolemana o kúpeľníctvo nebol len slamenným plamienkom, ale zostal jeho celoživotným koníčkom. Medzi prvými v Uhorsku rozpoznal, že balneológia pod dozorom lekára môže

byť rovnocenným partnerom klasických medicínskych odborov, vnútorného lekárstva a chirurgie. Začal systematicky zbierať údaje o kúpeľoch, prameňoch Uhorska i Sedmohradska. Po desaťročnej mravčej práci roku 1887 vyšla v „knižnici Uhorského lekárskeho vydavateľstva“, ako jej 53. zväzok, 603-stranová monografia od „vyhnianskeho kúpeľného lekára“, pod názvom: „Füüdótan. Kiváló tekintettel a magyarhoni gyógyhelyekre“ (Balneológia. So zvláštnym zreteľom na uhorské liečivé kúpele). Prílohou knihy bola výborná mapa liečivých kúpeľov a minerálnych vôd. Mapu na základe údajov ďalšieho priekopníka balneológie, bardejovského kúpeľného lekára, Kornela Chyzera (1836 – 1909) nakreslil rodák z Čiech, Josef Homolka (1840 – 1907).

V čom sa líšila Bolemanova kniha od skoršie vydaných monografií podobného zamerania, napr. od knihy jeho krajana, rodáka z Tekovského Hrádku, Józsefa Töröka (1813 – 1894) z r. 1848 resp. 1859? Napr. v tom, že ako prvý pripojil k opisom jednotlivých prameňov a kúpeľov, samostatnú časť pod názvom „Balneoterápia“ (s. 455 – 593). Sformuloval v nej moderné, dodnes platné princípy liečby v kúpeľoch: ok-

rem vody, liečivým prostriedkom môže byť i vzduch, ale i zmenená životospráva a diéta. Balneoterapia je síce terapiou chronických chorôb, ale lekár, indikujúci liečbu v kúpeľoch musí mať pred očami, že „nie chorobu, ale chorého posielame do kúpeľov“.

Vďaka tejto monografii Boleman stal sa uznávaným po celom Uhorsku. Keď r. 1890 bola založená Balneologická spoločnosť Uhorska, Boleman bol zvolený do výboru a stal sa poradcom pre kúpeľnú štatistiku. R. 1894 na VIII. medzinárodnom kongrese hygieny a demografie prednášal v nemčine o „medzinárodnej štatistike kúpeľov“. R. 1896 v rámci osláv tzv. milénia vyšla jeho kniha pod názvom „Uhorské kúpele a minerálne vody“ – a to v náklade 6 000 v maďarčine, 3 000 v nemčine a 1 000 vo francúzštine.

Kráľovský radca Štefan Boleman zomrel 25. januára 1905. Je pochovaný v Banskej Štiavnici.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Dvakrát pochovaný: Dr. Matej Bencúr alias Martin Kukučín (1860 – 1928)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2018;19(3):133

Na následky pneumónie zomrel pred 90 rokmi, 21. mája 1928 v nemocnici v Pakraci pri kúpeľnom mestečku Lipik (Chorvátsko) Dr. Matej Bencúr. Jeho telesné pozostatky boli uložené do provizórnej hrobky na Národnom cintoríne Mirogoj v Záhrebe. Jeho telo neskoršie bolo privezené na Slovensko a 29. októbra bolo slávnostne pochované na Národnom cintoríne v Martine.

Už vyššie uvedená história úmrtia a pohrebu na dvoch národných cintorínoch naznačuje, že Matej Bencúr nebol len „obyčajným“ doktorom medicíny. Je síce pravda, že nestal sa slávnym ako lekár, ale celý svoj život zostal verným stúpencom Hippokrata. Podľa spomienok jeho krstného syna a kolegu, Dr. Branka Nižetiča, Dr. Bencúr nikdy nevyzdvihoval svoje literárne účinkovanie. Jeho pacienti videli v ňom len dobrého a kultúrneho lekára na dedine. Ani len netušili, že ich liečiteľom je Martin Kukučín, jeden z najvýznamnejších slovenských spisovateľov. Ale ako sa stal Dr. Bencúr „obvodným“ lekárom v mestečku Selca na najväčšom ostrove Dalmácie (Brač) v Jadranskom mori?

Matej Bencúr sa narodil 17. mája 1860 v Jasenovej, na Orave. Ľudovú školu absolvoval v Jasenovej, gymnázium navštevoval v Revúcej, Martine

a Banskej Bystrici. V rokoch 1874 – 1878 absolvoval štúdium na učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom a pár rokov vyučoval v Jasenovej. V šk. roku 1884/85 zmaturoval na gymnáziu v Šoproni. Na jeseň sa presťahoval do Prahy a stal sa poslucháčom lekárskej fakulty. Rýchlo nadviazal kontakt s v Prahe študujúcimi Slovákami (Dušan Makovický, Vavro Šrobár, Ladislav Nádaši), a stal sa členom ich spolku Detvan. Medik Bencúr už vtedy bol známy ako spisovateľ Kukučín – roku 1889 svojou hrou „Komasácia“ vyhral literárny súbeh, vypísaný v Martine. Podľa spomienok V. Šrobára, medzi chudobnými „Detvancami“ Bencúr bol „aristokratom“, nakoľko býval u bohatej pani Máši Neureutterovej. V dome pani Máši sa schádzala slovanská mládež, medzi nimi aj Marko Didolič, vedúci vinárne, kde odpredávali chýrne dinárske víno z ostrova Brač. Práve v tom čase Selca zostala bez lekára a Marko navrhol novému priateľovi Matejovi, aby tam prišiel. Dňa 6. januára 1894 prišiel teda čerstvo promováný Dr. Bencúr na ostrov a ostal tam 13 rokov ako lekár pre mestečko Selca a jeho okolie. Slovenský doktor sa nikdy nenaučil perfektne chorvátsky spisovný jazyk, ale veľmi rád používal dialekt, rozšírený na ostrove. Aj preto si ho sedliaci neobyčajne vážili –

bol ich „šor dottor“, (pán doktor). Bencúr/Kukučín sa im zato odvdáčil aj tým, že mnohých svojich pacientov, priateľov opísal vo svojom najslávnejšom románe *Dom v stráni*.

R. 1906 sa Dr. Bencúr vzdal miesta lekára v Selciach a odišiel so svojou manželkou, Pericou Didoličovou, do Južnej Ameriky. Stal sa lekárom juhoslovanskej komunity v meste Punta Arenas (Chile). Do Európy sa vrátili r. 1922. Už ako lekár nepracoval, venoval sa dokončeniu päťzväzkového románu z prostredia vysťahovalcov *Mať volá*. R. 1926 sa vrátil do Chorvátska a usadil sa v Lipiku. R. 1927 ešte bol na dlhšej návšteve na Slovensku, no natrvalo sa vrátil až pred 90 rokmi – žiaľ, už len v rakve. I keď osud Dr. Bencúrovi nedoprial pracovať ako lekár na Slovensku, slová medika Bencúra v spolku Detvan roku 1892, sú aktuálne pre Slovensko i dnes: „*Náš jediný cieľ je pracovať na náprave nášho národného života.*”

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Nebol len patológom – priekopník lekárskej parazitológie: akademik Anton Genersich (1842 – 1918)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2018;19(4):181

Biografický lexikón Slovenska (III. zv., 2007, s. 106) uvádza univerzitného profesora Antona Genersicha len ako lekára-patológa. Poprední slovenskí historici medicíny, Ján Junas a Mária Bokesová-Uherová, v knihe Dejiny medicíny a zdravotníctva (Osveta, Martin, 1985) jednak tvrdia, že Genersich „dosiahol profesúru očného lekárstva“ v Pešti (s. 447) resp. na s. 465 píše, že „bol profesorom patologickej anatómie začas aj v Kluži“.

Sté výročie úmrtia Antona (Antala) Genersicha – zomrel 4. júna 1918 v Budapešti – je vhodnou príležitosťou, aby sme si veci dali do poriadku. Anton Genersich, príslušník slávneho rodu Genersichovcov zo Spiša, sa narodil v Trnave 4. februára 1842. Lekársky diplom získal v Pešti v šk. r. 1865/66. Už ako medik pracoval u prof. Lajosa Arányiho (1812 – 1887), zakladateľa patologickej anatómie v Uhorsku a po promócií sa stal jeho asistentom. V rokoch 1868/69 absolvoval študijné pobyty na najlepších pracoviskách patologickej anatómie v Európe: u Karla Rokitanského vo Viedni, u Rudolfa Virchowa v Berlíne a u Friedricha Reclinghausena vo Würzburgu. Z pove-

renia prof. Reclinghausena Genersich pitval mŕtvolu pacienta so zriedkavou chorobou: po celom tele mal podkožné uzlíky. Genersich previedol nielen perfektné makroskopické i mikroskopické/histologické vyšetrenie, ale starostlivo vypátral i rodinnú anamnézu zosnulého a medzi prvými na svete dokázal, že „multiple Neurome“ je dedičné ochorenie. (Choroba sa dnes volá: Recklinghausenova neurofibromatóza.) Genersichova podrobná kazuistika bola publikovaná v časopise Orvosi Hetilap (Lekársky týždenník) v ročníku 1870.

V šesťdesiatych rokoch 19. storočia obrátil sa záujem lekárov o parazitológiu. F. A. von Zenker totiž dokázal, že okrem „nevinných“ črevných helmintov, existuje i parazitóza – trichinelóza, ktorá vedie k smrti. Svalovec stočený (*Trichinella spiralis*) atakuje svaly a vedie k príznakom, pripomínajúce brušný týfus. Človek sa nakazí konzumáciou tepelne nedostatočne spracovaného mäsa, obsahujúceho „svalové trichíny“. V Uhorsku, ako prvý, dokázal výskyt trichinelózy 9. sept. 1867 Genersich, ktorý vtedy zastával i funkciu súdneho lekára v Pešti, mikroskopickým vyšetrením svalov mŕtvolu 36-ročnej ženy. Následne

previedol i pokusy na králikoch. Svoje poznatky Genersich predniesol na zasadnutí peštianskeho lekárskeho spolku resp. publikoval v Orvosi Hetilap. Roku 1891 Genersich, už ako profesor v Kluži, opísal i prvý prípad trichinelózy na území dnešného Rumunska. Genersicha teda právom považujeme za priekopníka lekárskej parazitológie v Uhorsku.

Po penzionovaní Arányiho, Genersich sa uchádzal o katedru patológie v Pešti. Katedru získal rodák z Trebišova, Gustáv Scheuthauer (1832 – 1894). Genersich nachádzal potechu na čele katedry v Kolozsvári (Kluži) – takmer 25 rokov pracoval v Sedmohradsku. Po smrti Scheuthauera r. 1894, na čelo peštianskej katedry bol pozvaný Anton Genersich. Ako profesor patológie zavedol v Pešti povinné cvičenia z histopatológie. Do Pešti prišiel už ako člen – korešpondent Uhorskej akadémie vied, roku 1906 sa stal jej riadnym členom. Zvolili ho aj za dekana resp. aj za rektora.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

O Lekárskej fakulte Alžbetínskej univerzity

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2018;19(5):244

Pred sto rokmi, 5. októbra 1918 sa na Lekárskej fakulte 3. univerzity Uhorska v Pozsony (Prešporok, Pressburg) začalo vyučovanie. O rok neskôr, 22. augusta 1919 prevzal Alžbetínsku univerzitu v Bratislave československý štát – lekárska fakulta bola začlenená do novej Univerzity Komenského (LF UK).

Krátka história – i keď prvopochiatky myšlienky založiť univerzitu v meste na Dunaji, v ktorom už v XV. storočí existovala Academia Istropolitana, siahajú až do sedemdesiatych rokov XIX. storočia. 14. augusta 1878 minister pre veci náboženstva a verejného vzdelávania v Uhorsku Augustín Trefort (1817 – 1888), syn ránhojiča v Humennom, v prípise hlavnému županovi označil Pozsony (Bratislavu) za potenciálne sídlo tretej univerzity v Uhorsku. Prvá bola v Pešti – založená v Trnave v roku 1635, s lekárskou fakultou od 1769 – druhá v Kolozsvári (Kluž, Rumunsko) od roku 1872. No úmrtie Treforta a roztrieštenosť názorov o nutnosti 3. univerzity prekazili realizáciu plánu. Nádej živila najmä neúnavná aktivita primára Krajinskej nemocnice Gabriela Pávai-Vajna (1850 – 1913). Pávai-Vajna v rokoch 1884, 1887 a 1907 vydal i brožúry, v ktorých odborne

odôvodnil prednosť Bratislavy pred ostatnými uchádzačmi o 3. univerzitu.

Vďaka aj jeho činnosti sa ľady pohli začiatkom XX. storočia. Prijatie zákona č. XXXVI/1912 o založení univerzity súčasne v Bratislave a v Debrecíne ukončilo takmer 40 rokov trvajúci boj o univerzitu. 2. apríla 1914 boli vymenovaní prví profesori: pre vnútorné lekárstvo Ferenc Herzog (1879 – 1952), pre chirurgiu Lajos Bakay (1880 – 1959) – obidvaja z Pešti – a pre pôrodníctvo Dezső Velits (1860 – 1921), riaditeľ školy pre babice. Súčasne sa interné a chirurgické oddelenie Krajinskej nemocnice, ako i škola pre babice premenovali na kliniky. Vymenovaní profesori dostali prísľub o skorej výstavbe kliník.

Vypukla však vojna a plány sa odložili. Lekárska fakulta Alžbetínskej univerzity začala svoju činnosť teda v budove Krajinskej nemocnice – bez medikov. Profesorský zbor sa doplnil až v apríli 1918. Boli to: Béla Entz (patologická anatomia a súdne lekárstvo), Pál Heim (detské lekárstvo) – stal sa aj riaditeľom od roku 1857 fungujúcej detskej nemocnice – Camillo Reuter (psychiatria), József Imre (očné lekárstvo), Béla Fenyvessy (verejné zdravotníctvo), Ferenc Veress

(dermatovenerológia), Mihály Pekár (fyziológia) a Géza Mansfeld (farmakológia).

Lekárska fakulta Alžbetínskej univerzity fungovala prakticky len jeden rok. Aj za také krátke obdobie však produkovala nielen pedagogické, ale aj pozoruhodné vedecké výsledky. Profesor Mansfeld a jeho asistenti – Albert Szent-Györgyi a Carl Ferdinand Cori – študovali činnosť srdcového svalu. Svoje výsledky publikovali v 3 prácach na stránkach časopisu Pflügers Archiv für die gesamte Physiologie. Len pre úplnosť – Szent-Györgyi obdržal v roku 1937 za objav vitamínu C a Cori, rodák z Prahy, o 10 rokov neskôr za objav priebehu katalýzy glykogénu Nobelovu cenu.

V roku 1919 odišli maďarskí profesori na Alžbetínsku univerzitu, ktorá sa dobudovala v Pécsi. V Bratislave sa začala nová éra lekárskeho štúdia – na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Matej Dobrovits (1850 – 1919) – priekopník infektológie

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2018;19(6):288

3. januára 1919 zomrel v Bratislave Dr. Matej Dobrovits. Na jeho pohrebe na Evanjelickom cintoríne pri Kozej bráne – ako to píše súdobé noviny – bolo prítomné nielen celé mesto, na čele so starostom, ale boli tam aj najvyšší predstavitelia novovzniknutého štátu, hlavný župan Samuel Zoch a delegácia 33. československého pešieho pluku.

Tento akt úcty len sčasti vysvetľuje fakt, že zosnulý bol rodákom mesta a bol 34 rokov primárom Kožného oddelenia Krajinskej nemocnice. Dobrovits totiž nebol len erudovaným lekárom, ale aj uznávaným a obľúbeným mešťanom Prešporku (Bratislavy). Slávu rodu Dobrovitsovov založenú jeho otcom, richtárom mesta, Michalom Dobrovitsom (1810 – 1874) nielen sám udržal, ale rozšírili ju aj jeho potomkovia. S Vilmou Orthovou mali šesť detí, z nich syn Sándor (Alexander) sa stal medzinárodne uznávaným štatistikom. Len pre zaujímavosť: švagrom primára Dobrovitsa bol spisovateľ, redaktor a politik Svetozár Hurban Vajanský, manžel Idy Dobrovitsovej.

Dobrovits sa narodil 27. júna 1850. Lekársky diplom získal vo Viedni roku 1875. Usadil sa v Prešporku ako súkromný lekár, čakajúc na svoju príležitosť. Táto

nastala roku 1883, keď v priebehu roka zostali dve oddelenia Krajinskej nemocnice bez primára. Dobrovits mal záujem o chirurgiu. Primariát však dostal Hugo Schmidt z Pešti, vtedy už docent chirurgie. Dobrovits nachádzal útechu v primariáte pre choroby kožné a pohlavné.

Boli to roky, keď sa zvyšoval záujem o dovtedy lekármi opovrhnuté venerické a kožné choroby, liečené obyčajne len ránhojičmi, felčiarimi. Roku 1879 Albert Neisser objavil pôvodcu kvapavky a týmto objavom sa aj pohlavné choroby vyzdvihli na úroveň ostatných chorôb. Pôvodné Dermatovenerologické oddelenie Krajinskej nemocnice sa postupne zmenilo na oddelenie infekčných chorôb a jeho primára môžeme právom považovať za priekopníka infektológie na území dnešného Slovenska. Tento náš dojem potvrdzuje Dobrovitsova práca z roku 1909 – Séroterapia antraxu – v ktorej píše: „...každého lekára, nech je to praktikant alebo len návštevník oddelenia infekčne chorých...snažím sa priviesť k tomu, aby každý prípad antraxu...liečil sérom.“ Dobrovitsa už vtedy považovali za experta na antrax, „vďaka“ miniepidémii sneti slezinnej v Prešporku v júli 1907. Epidémia vznikla po konzumácii

mäsa zvierat uhynutých na vidieku a privezených ilegálne do mesta. Vďaka bakteriologickej erudícii Dobrovitsa a prosektora, patológa nemocnice, Henrika Munkera sa už prvé prípady „zápalu mozgových blán“ diagnostikovali ako antrax a včas zaviedli prísne preventívne opatrenia, ktoré zabránili vzniku väčšej epidémie. Stalo sa to tesne pred putovnou schôdzou uhorských lekárov a prírodovedcov v Prešporku, ktorá sa konala v auguste 1907. Takže účastníci schôdze s úľavou kvitovali fakt, že sa nemusia báť infekcie z konzumácie mäsa. Dobrovitsa vymenovali za kráľovského radcu.

Keď roku 1918 došlo k vymenovaniu profesorov Alžbetínskej univerzity, založenej o štyri roky skôr v Bratislave, Dobrovits mal už 68 rokov, a preto na čelo jeho oddelenia, povýšeného na úroveň kliniky, vymenovali docenta Koložvárskej (dnes Kluž, Rumunsko) univerzity Ferenc Veressa (1877 – 1960).

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Prípád Gustáva Lánnga s vlasovcom medinským

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2019;20(1):46

V roku 1848 svoj „slávny“ Manifest začína Karl Marx slovami: „Po Európe mátoží strašidlo – strašidlo komunizmu.“ Ako historik medicíny si dovoľujem parafrázovať Marxov výrok: Od roku 1860 po Európe mátoží iné strašidlo – strašidlo „trichina“. Pred rokom 1860 bol záujem lekárov o výskyt parazitov v ľudskom tele limitovaný skúsenosťou, že „červy“ nespôsobujú ťažké, nedajbože smrteľné ochorenie. V spomínanom roku však F. A. von Zenker v Drážďanoch našiel pri pitve vo svalstve zomrelého na týfus stovky drobných, živo sa pohybujúcich „červov“. Správne rozpoznal, že ide o vlasovca stočeného (*Trininella spiralis*), larvy ktorého sa dostali do tela skonzumovaním nedokonale tepelne upraveného bravčového mäsa. V celej Európe vypukla panika – hrdina Dostojevského románu Zločin a trest Raskolnikov má sen, v ktorom sú „trichiny“ zodpovedné za posadnutie diablom.

Panika postihla aj Uhorsko a vyvolala živý záujem tiež o iné exotické parazity. Takým parazitom, prvýkrát identifikovaným a opísaným v Uhorsku, bol aj „príbuzný“ trichinelly: vlasovec medinský, *Filaria medinensis* (dnes: *Dracunculus medinensis*). Ako vidieť z názvu, je to červ endemický, z okolia

svätého mesta moslimov Mediny, teda z Blízkeho Východu. Ako sa však dostal do Strednej Európy? Roku 1864 sa do Pešti vrátil cestovateľ a orientalista Armin Vámbéry (1832 – 1913), rodák zo Svätého Jura, zo svojej cesty po Strednom Východe. Sprevádzal ho jeho spolucestovateľ Tatár, ktorý krátko po príchode do Pešti zbadal, že má v podkolennej jamke absces. Absces praskol a z otvoru vytrčal svoju hlavičku červ známy medzi Tatármi ako „rište“. Spomínaný Tatár vedel, že ide až o meter dlhého červa, ktorého možno vytiahnuť z tela namotávaním na paličku. Začal teda namotávať, ale červ sa roztrhol. Na odstránení v tele retinovanej časti sa podieľal mladý asistent Katedry fyziológie a vyššej anatómie (histológie) v Pešti Gustáv Láng, absolvent lekárskej fakulty vo Viedni (1862). Láng zbytok nielen odstránil, ale našiel starostlivou palpáciou kože dolných končatín aj ďalšieho červa. Odstránené červy podrobil mikroskopickému vyšetreniu. Svoje nálezy demonštroval nielen v Prírodovednom spolku v Pešti, ale perfektný mikroskopický opis vlasovca publikoval aj v časopise Orvosi Hetilap (Lekársky týždenník) a Gyógyászat (Liečiteľstvo), respektíve tiež na stránkach Wiener Medizinische Wochenschrift.

Láng svojím vyšetrením potvrdil i hypotézu, že v prípade vlasovca ide o tzv. vivipariu, čiže rodenie živých mláďat. Po starostlivej analýze Tatárovej anamnézy vyslovil i domnienku – neskoršie potvrdenú inými bádateľmi – že vlasovec sa nedostáva do ľudského tela cez kožu, ale vypitím infikovanej vody.

Lánnga môžeme teda právom zaradiť medzi priekopníkov parazitológie. Žiaľ, naša inak výborná učebnica Lekárska parazitológia vydaná roku 2008 jeho zásluhu neuvádza. Pritom Láng bol našim rodákom (1838), synom lekára z Bratislavy. Bol nadaným, ambicióznym lekárom, ktorý už roku 1866 získal docentúru z histológie a vyšetrenia moču. Bol vymenovaný za profesora Lekársko-chirurgického inštitútu v Kolozsvári (Kluž, Rumunsko). Pre tuberkulózu sa však vrátil do svojho rodného mesta, kde 5. februára 1869 – teda pred 150 rokmi – zomrel.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Lekár-hygienik-horolezec: Béla Tauscher (1839 – 1919)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2019;20(2):90

Pred sto rokmi, 12. apríla 1919, zomrel v Bratislave vo veku 80 rokov doktor Béla (Vojtech) Tauscher. Pochovali ho na cintoríne pri Kozej bráne vedľa kolegu dr. M. Dobrovitsa, ktorý zomrel začiatkom roku 1919. Maďarský nápis náhrobku uvádza, že zosnulý bol mestským hlavným lekárom a poslancom mesta Pozsony (Prešporok, Pressburg) na Krajinskom sneme v rokoch 1911 – 1918. Fotografiiu náhrobku uvádza kniha „Cintorín pri Kozej bráne“ z roku 2006 (V. Obuchová, Š. Holčík).

Béla Tauscher sa narodil v mesiačku Ercsi (župa Fejér, Uhorsko) 27. novembra 1839 v rodine, ktorá pochádzala zo Steinpleis (Sasko, Nemecko). Otec bol lekárom panstva známej barónskej rodiny Eötvös – z nich József Eötvös (1813 – 1871) je známy ako spisovateľ a minister kultúry, matka bola sestrou zakladateľa ornitológie v Uhorsku, Jána S. Petényiho/Petiana (1799 – 1855). Jeho starší brat Gyula (1833 – 1882) bol takisto lekárom a známym botanikom.

Béla bol medikom najprv vo Viedni a potom v Pešti, kde v roku 1862 získal diplom lekára a pôrodníka. V roku 1864 sa usadil v Prešporoku, a keď bola koncom októbra otvorená Krajinská nemocnica, vymenovali Tauschera za sekundára interného oddelenia. V skutočnosti bol však

aj primárom, pretože 57-ročný primár Karol Déván bol zase súčasne riaditeľom nemocnice a nemal ani čas, ani moderné vedomosti venovať sa chorým na svojom oddelení. Túto našu domnienku potvrdzuje aj fakt, že keď roku 1865 lekári nemocnice začali vydávať časopis Kórházi Szemle (Nemocničný obzor), mal rubriku pre vnútorné choroby na starosti nie Déván, ale Tauscher. Tauscher v nej publikoval pozoruhodný článok o prípadoch škvrnitého týfusu pozorovaných na Internom oddelení Krajinskej nemocnice v Prešporoku. V tom istom roku vyšla jeho správa o Krajinskej nemocnici v Prešporoku v peštianskom Orvosi Hetilap (Lekársky týždenník). V správe sa nachádzala tiež zmienka o tracheotómii prevedenej pre tumor štítnej žľazy. Hoci pacient exitoval, vzorka z odstráneného tumoru bola vyšetrená pod mikroskopom. Bol to prvý aj histologicky dokumentovaný prípad tracheotómie na území dnešného Slovenska. O pár mesiacov neskôr celý prípad kazuisticky spracoval primár chirurgického oddelenia Karol Gotthardt v spomínanom časopise Kórházi Szemle.

Tauscher bol takmer tri roky sekundárom. V roku 1867 ho zvolili za mestského a súdneho lekára a 7. marca 1872 stal sa hlavným mestským leká-

rom. Túto neľahkú funkciu zastával do 7. mája 1906, teda skoro 40 rokov! Jeho kolega, nástupca Dévána, primár Gábor Pávai Vajna v knihe vydanej na počesť 50. výročia Lekársko-prírodovedného spolku v Prešporoku takto hodnotil činnosť Tauschera: „slúžil verejno-zdravotné záujmy nášho mesta verne, svedomite a statočne.“ Pričinil sa o rozvoj komunálneho zdravotníctva, o výstavbu vodovodu a hygienických zariadení, parných kúpeľov, mestských parkov a športových ihrísk. Sám bol vynikajúcim športovcom – medzinárodne známym alpinistom. Spolu so svojou manželkou Herminou, dcérou evanjelického superintendenta Gedulyho, v roku 1881 zdolal Mont Blanc. Hermina podala správu o tomto výstupe na zasadaní Uhorského zemepisného spolku v Pešti.

Tauscher bol aj dvorným lekárom princa Fridricha Habsburského, ako i ordinujúcim lekárom evanjelickej nemocnice.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Purkyně a prvopočiatky kardiológie na Slovensku

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2019;20(3):137

Pred 150 rokmi – 28. júla 1869 – zomrel v Prahe jeden z najväčších českých lekárov Jan Evangelista Purkyně. Od roku 1850 žil a tvoril v Prahe, medzi prvými začal prednášať v češtine, už v októbri 1851 otvoril fyziologický ústav, založil časopis Živa. Pochovali ho na slávnom národnom cintoríne Čechov na Vyšehrade – jeho pohreb sa stal veľkou národnou udalosťou. Mal síce 82 rokov a jeho obličky už pár rokov fungovali stále slabšie, ale jeho zdravie utrpelo najmä v apríli 1868. Vtedy totiž zomrel vo veku 34 rokov jeho syn Karel – talentovaný maliar, umelecky nepochopený rovesníkmi a kritikmi, žiaľ, medzi nimi ani vlastným otcom. Otec Purkyně, sám dobrý kresliar, totiž nerozpoznal ani veľký talent svojho syna, ani smer vývoja maliarstva. Nabádal svojho syna k tvorbe obrazov s historickými témami – Karla však už očaril realizmus francúzskeho maliara Courbета. K zhoršeniu zdravotného stavu staručkého profesora teda prispeli aj výčitky svedomia.

Uvedené intímne stránky života polyhistora českej vedy sa uvádzajú v článku prapravnika J. E. Purkyně Dr. Fišera „Podrobnosti ze života Jana Evangelisty Purkyně očima jeho po-

tomka“. Článok vyšiel v knihe vydanej v roku 2017 pri príležitosti 230. výročia narodenia J. E. Purkyně. Pre historika medicíny sú však hodnotnejšie tie „podrobnosti“, ktoré nám umožnia vysvetliť záhadu, prečo sa nepublikovala bratislavská prednáška J. E. Purkyně z roku 1865 v zborníku „konferencie“. V spomínanom roku sa konala v Pressburgu/Prešporku XI. putovná schôdza uhorských lekárov a prírodovedcov s „medzinárodnou“ účasťou. Zo zahraničných prednášateľov najväčší úspech zožal Purkyně! Vo svojej prednáške, bohato ilustrovanej demonštráciou prístrojov a vlastnoručných kresieb, podal v nemčine ucelený obraz o spektre jeho celoživotnej výskumnej činnosti v oblasti fyziológie a histológie. Bola to improvizovaná prednáška, Purkyně redaktorom zborníka neodovzdal žiadny rukopis. Prečo? Nuž asi preto, lebo aj Purkyně, podobne ako jeho tragický rovesník, „záchranca matiek“ Ignác Semmelweis (1818 – 1865), mal výslovný odpor k písaniu súborných publikácií. Bol presvedčený o tom – ako vysvetľuje jeho potomok – že svoje práce písomne formulovať nemusí, stačí, keď myšlienky vysloví. Prehlásil: „Já jsem ovšem ledacos vynašel, ale s tou nesmr-

telností jména se to nesmí brát tak doslovně... Věc tedy zůstává, a ne jméno, a to je hlavní.“

O čo nás Purkyně ochudobnil nedodaním rukopisu? Vo svojej prednáške demonštroval činnosť srdca a srdcových chlopní vlastnoručne zhotoveným prístrojom – kineziskopom. Tesne pred odchodom do Prešporku demonštroval na schôdzi Spolku českých lekárov v Prahe činnosť aortálnych chlopní. Je teda pravdepodobné, že v Prešporku použil ten istý kineziskop ako v Prahe. Nechal kolovať aj svoju zbierku anatomických kresieb, zhotovených pre pripravovaný atlas o myokarde. Hovoril aj o nasávacom účinku systoly.

Purkyňove demonštrácie pomocou kineziskopu, ako i vyobrazenie prevodového systému srdca – dnes známa sieť Purkyňových vlákien – môžeme považovať za prvopočiatky kardiológie na území dnešného Slovenska.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Bohuslav Tablic (1769 – 1832) a zdravotná výchova detí

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2019;20(4):186

V roku 1977 vyšla brožúra s názvom Prehľad dejín zdravotnej výchovy na Slovensku. Citujeme z nej: „Bohuslav Tablic, zameraný predovšetkým na literárnu vedu, napísal podľa cudzích vzorov dielko Kratičká dietetika (Vacov 1819), určená najmä pre slovenské školy. Zdôrazňuje význam zdravia pre každého a dietetiku definuje ako „poriadok spôsobu života“. Zaoberá sa i otázkou hygieny, čistoty a závere zahŕňa pravidlá životosprávy pre starších ľudí.“

Dnešného čitateľa iste prekvapí „málopravosť“ autora citátu – inak poprednej historičky medicíny – veď neuvádza ani základné biografické údaje, ani bydlisko, ani povolanie Tablica. Nuž, stačí si uvedomiť rok vydania a ihneď pochopíme deficit údajov: v období reálneho socializmu nebolo žiaduce viac skloňovať meno evanjelického kazateľa. Pretože Tablic bol predovšetkým kňazom!

Narodil sa 5. septembra 1769 v Českom Brezove (Novohradská župa). Študoval v Dobšinej, na evanjelickom lýceu v Bratislave a na univerzite v Jene, kde sa popri filozofii, teológii venoval aj štúdiu medicíny. Stal sa evanjelickým kazateľom, najväčšiu časť života prežil v Kostolných (Hontianskych) Moravciach. Bol významným básnikom a učencom

literárnej vedy – jeho štvorzväzkové dielo Poezye vzniklo v rokoch 1806 – 1812. Tablic žil v období osvietenstva a národného obrodzenia – v období, v ktorom viacerí vzdelanci začali pociťovať spoluzodpovednosť za vzdelanostnú úroveň ľudu a usilovali sa povzniesť túto úroveň aj pomocou popularizačných spisov zameraných na zdravie. Boli medzi nimi i farári. Roku 1795 vydal evanjelický farár v Cinkote pri Pešti, Juraj Ribay, knihu Katechyzmus o zdraví pro lid a školskou mládež. V tejto aktivite pokračoval aj Tablic: roku 1813 vydal príručku prvej pomoci: Lidomil poučujúci, kterak by lidé mnohým života nebezpečenstvím opatrně vyhnouti a v ně vpadli šťastně retování býti mohli.

Hlavné zdravotno-výchovné dielo Tablica vyšlo práve pred 200 rokmi, už spomínaná Kratičká Dyetyka, to jest správa k zadržení dobrého řádu života, a k zachování tudy stálého zdraví až do neypozdnější starosti. Hned titulná strana zdôrazňuje: „Kniha pro každého neyvíce pak pro školy slovenské.“ Svoju 84-stranovú prácu Tablic venoval Františkovi Plachymu, podžupanovi Hontianskej stolice (a inšpektorovi evanjelickej cirkvi) – vo venovaní píše: „...presvedčený som, že naša školská

mládež i z tejto chatrnej knižičky pod správou rozvážneho učiteľa mnohým veciam sa naučí“. A ktoré sú to veci? Prvá kapitola hovorí o zdravom a nezdravom povetrí, druhá o miernosti v jedení, tretia o striedanosti v pití, štvrtá o „pracovitosti a denním tela pohybovaní“, piata o spánku, šiesta o škodlivých a zdraviu prospešných „náruživostech a vášněch“, siedma o vyprázdňovaní tela. Na začiatku 8. kapitoly je upozornenie: „Má se v školách celé vynechati“ – kapitola totiž hovorí „O tělesném obcování“, čiže o sexuálnom živote. Deviata kapitola je venovaná obliekaniu a desiata čistote, umývaniu a kúpaniu tela. Po 10. kapitole nasleduje prídavok pod názvom „Ržád života pro věkem sešlé lidi“ – čo možno považovať za prvý slovenský geriatrický spis.

Tablic zomrel 23. januára 1832. Na jeho hrob pri kostolnom múre v Hontianskych Moravciach prikladáme veniec úcty aj v mene dnešných pediatrov.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Ignác Langer (1819 – 1879) – priekopník lekárskych vzťahov medzi našim regiónom a USA

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2019;20(5):220

Bratislavské zhromaždenie uhorských lekárov a prírodovedcov v auguste 1865 bolo veľmi úspešné. Zúčastnil sa na ňom rekordný počet návštevníkov – 568, medzi ktorými nechýbali ani osobnosti európskeho formátu ako fyziológ Purkyně (Praha), dermatológ Hebra (Wien) alebo chirurg Mitteldorf (Breslau). Veľkú pozornosť vzbudilo vystúpenie hosta z Ameriky dr. Langera v lekársko-chirurgickej sekcii. V improvizovanej prednáške zdôrazňoval výhody tzv. konzervatívnej chirurgie. Svoju prednášku ilustroval fotografiami (!) z americkej občianskej vojny známej ako vojna Severu proti Juhu.

Dnes by sme meno Langera márne hľadali v lexikónoch. Preto, vzhladom na jeho vzťahy najmä k Bratislave a Rimavskej Sobote, nebude náš pokus o opis jeho zaujímavej životnej dráhy zbytočný. Ignác Langer sa narodil pred dvesto rokmi na juhu Uhorska (dnes Rumunsko) v Arade. Doktorský titul získal vo Viedni v roku 1845. V revolučnom roku 1848 stal sa lekárom honvédskej armády. Krátky čas bol aj riaditeľom poľných nemocníc v Leviciach a v Nitre. Po kapitulácii uhorskej armády pred ruskou presilou emigroval Langer do USA

– usadil sa v štáte Iowa. Iowa, rozprestierajúca sa medzi riekami Mississippi a Missouri, bola ešte málo zaľudnenou prériou. Langer sa usadil v mestečku Davenport a čoskoro získal uznanie ako dobrý lekár i šikovný plantážnik. Keď roku 1861 vypukla už spomínaná vojna, Langer sa prihlásil do armády Severanov. Bol nielen zručným chirurgom, ale – ako to demonštroval aj v Bratislave – aj vynálezcom ortopedického aparátu na predlžovanie kostí, resp. voza na prepravu ranených. Variant Langerovho „ambulantného vagóna“ na prepravu 8 ranených vyskúšali lekári 5. armádneho zboru na prelome rokov 1864/1865. Hlavnou prednosťou voza bola možnosť zavesiť v ňom dva Langerove aparáty na prepravu ranených so zlomeninou stehennej kosti.

Vojna sa skončila v apríli 1865 porážkou otrokárskych štátov Juhu. O pár mesiacov neskôr bol už Langer v Európe a koncom augusta prednášal na spomínanom zhromaždení. Jeho ortopedický aparát vzbudil záujem uhorských lekárov: docent ortopédie, rodák z Rimavskej Soboty, Samuel Batizfalvy ho vyskúšal vo svojom chirurgicko-rehabilitačnom ústave v Pešti. O svojich skúsenostiach referoval na najbližšom zhromažde-

ní uhorských lekárov a prírodovedcov. Zhromaždenie sa konalo v Rimavskej Sobote v roku 1867. Na zasadaní lekársko-chirurgickej sekcie, kde odznela Batizfalvyho prednáška, bol prítomný aj sám Langer. O ďalšom vývoji spolupráce amerického lekára Langera s uhorskými kolegami, konkrétne s dr. Batizfalvym, tohto času nemáme spoľahlivé údaje. Bolo by žiaduce pokračovať vo výskume prvopočiatkov lekárskych vzťahov americko-uhorských/slovenských, napr. prostredníctvom zbierok múzeí a knižníc, ktoré sú venované českej a slovenskej kultúre. Práve takáto knižnica bola slávnostne otvorená za účasti prezidentov Clintona, Havla a Kováča 21. októbra 1995 v Cedar Rapids v štáte Iowa.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 sa Langer vrátil domov a usadil sa v Arade. Podľa nekrológu v aradských novinách zomrel 2. februára 1879 – a nie roku 1895, ako sa to uvádzalo doteraz.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Slovák na peštianskej katedre: Peter Stulfa-Széky

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2019;20(6):264

Prvá lekárska fakulta Uhorska bola zriadená v Trnave dekrétom Márie Terézie v roku 1769 pri jestvujúcej jezuitskej univerzite. Celá univerzita bola v roku 1777 presťahovaná do Budína a neskôr do Pešti. Prvý slovenský historikograf fakulty B. K. Rippa vo svojej knihe z roku 1956 *K histórii medicíny na Slovensku* upozorňuje, že na fakulte pôsobili i profesori slovenského pôvodu. Bol to napríklad chirurg Peter Stulfa-Széky, ktorý sa narodil 26. mája 1769 v Nitre (strana 176). V monografii M. Bokesovej-Uherovej z roku 1973 *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu* sa píše: „Z profesorov, ktorí boli pôvodom zo Slovenska, hodno spomenúť ešte Petra Stulfu z Nitry, profesora na chirurgicko-ránhojičskom učilišti.“ (strana 272). Monografia a postgraduálna príručka J. Junasa z roku 1990 *Lekári a spoločnosť v 19. storočí na Slovensku* uvádza: „Na začiatku 19. storočia nitriansky rodák Peter Stulfa-Széky prednášal najprv veterinárnu medicínu a neskôr na peštianskej lekárskej fakulte špeciálnu patológiu a farmakológiu.“ (strana 160). Ku knihe je pripojený abecedný register lekárov, z neho citujeme: „Stulfa-Széky, Peter (1769 Nitra – ?); patológ a farmakológ, univerzitný profesor; 1795 Pešť; strana 160.“ Skúsme dešifrovať

telegrafickú stružnosť Junasa pomocou hesla zo Slovenského biografického slovníka (V. zv., 1992, s. 197): „Séki, Peter (pôv. Stulfa, od 1817 Széky) – lekár, veterinár, univerzitný profesor (26. 5. 1769 Trnava – ?). Otec Michal Stulfa, matka Katarína rod. Zemanková. V rokoch 1786 – 1789 študoval na gymnáziách v Trnave a Pešti, 1790 – 1793 filozofiu, 1793 – 1797 medicínu v Pešti. V roku 1800 Med. D., 1809 – 1821 univ. prof. Už počas štúdií a po ich skončení pracoval na katedre patológie a terapie, od 1803 asistent prof. Tolnaya na zverolekárskej katedre, 1809 – 1821 riadny univ. prof. patológie a terapie. Od 1821 na dôchodku. V roku 1817 povýšený do šľachtického stavu.“

Množstvo údajov, ale pravdivých? *Biografický lexikón Slovenska* – v roku 2013 vyšiel jeho V. zväzok Km-L – bliži sa k písmenu S. Bolo by žiaduce, aby nové heslo Stulfa-Széky obsahovalo už pravdivé a doplnené údaje. Prof. E. Hőgyes vo svojej 995-stranovej pamätnej knihe (*Emlékkönyv...*) o *minulosti a súčasnosti lekárskej fakulty* z roku 1896 uvádza aj biobibliografie profesorov. Citujeme z hesla Széky (*Stulfa Péter*) (strany 149 – 150): „Narodil sa v Nitre 26. mája 1769... doktor medicíny v roku 1800; v rokoch 1799 – 1803 asistent na katedre špeciálnej

patológie a terapie chorôb (dnes vnútorné lekárstvo), od roku 1803 ako zastupujúci prednáša teoretickú medicínu pre ránhojičov a súčasne je aj adjunktom na veterinárnej katedre; od 1809 do 1821 je profesorom špeciálnej patológie a terapie. V roku 1817 šľachtic – odvtedy Széky.“

Uvedené údaje doplníme z histórie fakulty (*Az orvostudományi kar története*) z roku 1936. Autor T. Győry uvádza: „...v roku 1812 Stulfa bol poverený prednášaním babictva v slovenčine, „v slovenskom jazyku“ (strana 293), nakoľko prof. pôrodnictva nevedel po slovensky.“ Keď sa v roku 1819 vynorila otázka, či má význam naďalej prednášať aj v slovenčine, bol to Stulfa (Széky), ktorý vybojoval pretrvanie babického kurzu v slovenčine (strana 340). Roku 1821 dostal profesor Stulfa-Széky porážku, a preto bol pensionovaný; rok úmrtia nám nie je známy. Ešte v roku 1831 žil a bol vymenovaný za poradcu v boji proti cholere (Győry, strana 398).

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Z Kremnice na dvor dánskeho kráľa: Ján Adam Hofsteter

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2020;21(1):38

Pravdepodobne pred tromi storočiami v roku 1720 zomrel v Kodani – v tom čase sa volala Hafnia, z čoho pochádza meno 72. prvku v periodickej sústave podľa Mendelejeva: hafnium – na dvore dánskeho kráľa lekár Ján Adam Hofsteter. Staršie pramene, ako napr. monografia Hontianskej stolice a Banskej Štiavnice z roku 1907, uvádzajú, že sa narodil v roku 1667 v Banskej Štiavnici. Nestor maďarskej lekárskej historiografie 93-ročný Sándor Dörnyei, bádateľ Krajinskej knižnice Széchényiho v Budapešti, pozbieral životopisy lekárov/peregrinantov. Boli to lekári, ktorí pre svoju vieru nemohli študovať na katolíckej univerzite, a preto boli nútení k „peregrinácii“. Túto študentskú túlavosť (peregrinatio academica) musel využiť i syn konrektora v Kremnici, evanjelického farára v Banskej Štiavnici Ján A. Hofsteter. Prínosom peregrinácie bolo nielen rozšírenie obzoru poslucháčov, ale aj zvyk nemeckých univerzít vydať tlačou životopis medika (v latinčine) pred získaním lekárskeho diplomu.

V spomínanej zbierke dr. Dörnyeiho – vyšla v roku 2006 pod názvom Peregrinálók – je 14. životopis z pera dekana lekárskej fakulty v Jene biografiou nášho lekára. Životopis uvá-

dza dôležité údaje od narodenia až po získanie doktorátu. Ján A. Hofsteter sa narodil v Kremnici 17. apríla 1660. Otec – takisto Ján Adam – bol diakonom zboru evanjelikov, matka bola dcérou Jána Duschkiusa, prvého kňaza evanjelického zboru v Banskej Bystrici. Malý Ján mal len štyri roky, keď stratil matku. Otec sa znovu oženil a Maria Elisabetha Freysen mu už v Banskej Štiavnici porodil ďalšieho syna Jána Krištofa. Dlhو však nemohli v Štiavnici zostať pre náboženské nepokoje. Svoje gymnaziálne štúdiá dokončil Ján Adam už v emigrácii v saskom meste Görlitz. Od roku 1680 študoval filozofiu v Jene a potom 6 rokov medicínu v Halle. Neskôr sa však vrátil do Jeny, kde 21. januára 1687 absolvoval slávnostnú dišputu svojej dizertácie. Prečo sa vrátil do Jeny? Podľa dekana preto, lebo „...jeho starý otec, praotec, ba aj prapraotec tu získali svoje vedomosti a doktorát z filozofie“. Vyššie spomínaná rozprava mala názov „de anorexia, seu fame abolita“, čiže o anorexii alebo o neprítomnosti hladu.

Škoda, že sa neskôršie nenašiel pánovi dekanovi podobný životopisec, takže o ďalšom priebehu života doktora Hofstetera vieme pomerne málo. István Weszprémi vo svojej slávnej štvorzväz-

kovej, po latinsky písanej zbierke životopisov Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia, čiže Krátky životopis lekárov Uhorska a Transylvánie (I. zv., 1774, str. 140 – 145) píše len toľko, že po rokoch sa presťahoval do Dánska, usadil sa v Hafnii, kde sa v priebehu krátkeho času stal lekárom a radcom kráľovského dvora. Okrem spomínanej dizertácie vydal ešte prácu Tractatus de Cinnabari artificiali, čiže Traktát o cinabarite. Práca vyšla aj v nemčine, pretože sa zaoberá s možnosťami použitia cinabaritu ortutnatého v liečbe. Ďalší osud a presný dátum, miesto úmrtia Jána Adama Hofstetera nám nie je známy. Takisto o jeho bratovi Krištofovi (1667 – ?) vieme len toľko, že medicínu skončil v Halle, dizertáciou o námesačníctve (...de Somnambulatione, 1695). Jeho životopis – uverejnený takisto v zbierke Dörnyeiho – uvádza, že v Halle mu pomáhal brat Ján Adam.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Taxa Posoniensis a jej význam pre pôrodnictvo

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2020;21(2):82

Starostlivosť o verejné zdravotníctvo, o zdravie obyvateľstva v Uhorsku mali až do začiatku 18. storočia v kompetenciách jednotlivé mestá. Až vybudovanie absolutistickej monarchie a zmeny vo verejnej správe viedli v roku 1724 k zriadeniu Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady vo vtedajšom hlavnom meste – v Bratislave. Zo začiatku, pravda, táto rada nemala referenta pre zdravotníctvo, aktuálne problémy, hlavne v čase epidémií, sa riešili ad hoc nariadeniami. Až hroziaci návrat moru v roku 1738 viedol k zriadeniu osobitnej komisie, ktorá už mala i odborného referenta dr. Karla Jozefa Perbegga (1702 – 1786).

Okrem organizovania boja proti moru sa pred komisiou vynorili aj akútne problémy verejného zdravotníctva. Takým problémom bol predovšetkým dohľad nad činnosťou zdravotníckych pracovníkov. Činnosť lekárov, absolventov univerzít, usmerňovala Hippokratova prísaha. Ránhojiči a lekárnici museli dodržiavať pomerne prísne cechové nariadenia. Pôrodnická prax babíc však bola „ars libera“, čiže slobodné remeslo – väčšina babíc, najmä na vidieku, nemala žiadne školenie v pôrodníctve a v ošetrovaní novorodenca. „Vďaka“ to-

mu bola dojčenská úmrtnosť obrovská a dochádzalo aj k vysokému počtu úmrtí žien v peripôrodnom období.

V snahe o zlepšenie a kontrolu tejto situácie magistrát Bratislavy poveril svojho mestského lekára Jána Justa Torkosa (1699 – 1770) vypracovaním inštrukcií pre pracovníkov v zdravotníctve. Tieto inštrukcie boli pripojené k sadzobníku liečiv, ktorý vyšiel z tlačiarne v roku 1745 pod názvom *Taxa Pharmaceutica Posoniensis, cum instructionibus Pharmacopoeorum, Chirurgorum et Obstetricum*. Žiaľ, nielen v životopisoch Torkosa, ale aj v odborných štúdiách o zdravotníctve tereziánskeho obdobia sa cituje len skrátenejší názov – *Taxa Pharmaceutica Posoniensis* – a zdôrazňuje sa najmä vo význame ako sadzobník liečiv. Nepopierame význam tohto sadzobníka, ktorý uvádza názvy liečiv – okrem latinskej, nemeckej, maďarskej verzie – aj v slovenčine. Iste, je to prvý pokus o slovenské farmaceutické názvoslovie (i keď väčšina názvov bola prevzatá z českého Pražského sadzobníka), no musíme zdôrazniť aj význam inštrukcií, najmä inštrukcií pre pôrodnické babice (obstetrices). Historik medicíny Norbert Duka Zólyomi vidí zmysel

inštrukcií v tom, že Torkos žiada od pracovníka v zdravotníctve nielen kvalitnú odbornú prácu, ale aj humánny prístup, statočnosť, úctu k pacientom, ako i ku kolegom. Čiže vlastnosti, ktoré dnes patria do spektra lekárskej etiky.

Torkosova „Taxa“ na návrh zdravotníckej komisie Miestodržiteľskej rady získala platnosť pre celé územie Uhorska. Jeho inštrukcie pre babice boli uverejnené aj v prvej maďarskej učebnici pre babice od debrecínskeho mestského lekára Istvána Weszprémiho v roku 1766. A čo je ešte dôležitejšie, pripravili pôdu pre prvé všeobecné nariadenie o úprave zdravotníckych pomerov, známe pod označením *Generale normativum in re sanitatis* z roku 1770. Táto normatíva „uzákoniť“ požiadavku, ktorú vyslovil už Torkos, že pôrodnická prax sa má zveriť v obciach ženám, ktoré sú vyškolené a vyskúšané príslušným úradným lekárom.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Kráľ hrvoľov z Komárna: dr. József Király (1906 – 1956)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2020;21(3):130

Ešte ako aktívny obvodný lekár som vyšetroval staršiu pacientku zo Žitného ostrova. Nemohol som nevidieť veľkú oblúkovitú jazvu na jej krku. Boli ste operovaná na strumu? „Áno, bola“ – a hrdododala, že ju operoval sám „golyvakirály“ v Komárne. „Golyva“ je maďarský názov pre hrvoľ, strumu a prezývka, ktorú spomenula pacientka, znamená „kráľ hrvoľov“.

Bolo to moje prvé stretnutie s neobyčajným kráľom bez koruny. Neskôršie som sám ako historik medicíny mohol potvrdiť, že nazvať toto komárňanského chirurga „kráľom hrvoľov“ bolo opodstatnené nielen pre jeho priezvisko.

József Király sa narodil v obci Nadas (župa Vas) 5. januára 1906. Diplom lekára získal v Budapešti v roku 1929. Začal pracovať na II. chirurgickej klinike pod vedením profesora Lajosa Bakayho. Bakay svoju lekársku dráhu odštartoval ako primár Štátnej nemocnice v Prešporke (Bratislave) a bol aj prvým profesorom chirurgie Alžbetínskej univerzity do roku 1919. Na začiatku 20. storočia bol kretenizmus, čiže znížená činnosť štítnej žľazy s utlmeným telesným aj duševným vývojom na Žitnom ostrove ešte endemickou chorobou. Struma bola častým sprievodným príznakom choroby, ktorý sa občas vyskytol až v takých rozmeroch, že ohrozil priechodnosť dýchacích ciest. Metódu bezpečnej exstirpácie strumy vypracoval vo Švajčiarsku Theodor Kocher, nositeľ Nobelovej ceny z roku 1909. Profesor Bakay mal možnosť vidieť mnoho pacientov so strumou a pravdepodobne vedo-

me usmernil pozornosť svojho mladého asistenta na chirurgickú liečbu chorôb štítnej žľazy.

Záujem dr. Királya o strumektómie sa mohol uplatniť v plnej miere od roku 1938, keď ho vymenovali za primára Chirurgického oddelenia nemocnice v Komárne (neskoršie bol aj riaditeľom nemocnice). Počas siedmich rokov strávených v Komárne – na obdobie 1938 – 1944 bolo Komárno vrátené Maďarsku – nielen majstrovsky zdokonalil strumektómiu, ale obohatil originálnymi údajmi aj etiopatogézu a patológiu chorôb štítnej žľazy. Jeho monografia z roku 1943 s názvom „A pajzsmirigy megbetegedései“, čiže „Ochorenia štítnej žľazy“, bola pozoruhodná aj svojou obrazovou prílohou. Čiernobiele fotografie – v počte 102 – demonštrovali také prípady kretenizmu a obrovských strúm, aké dnes už pravdepodobne nevidieť nikde na svete. Na troch farebných mapách sú vyznačené ohniská endemického kretenizmu na Žitnom ostrove a v okolí Komárna. Tematiku vyčerpávajúci spôsob spracovania vyzdvihol vo svojom predslove ku knihe aj prof. Bakay.

Dr. Király však bol nielen vynikajúci chirurg-lekár, ale aj človek s veľkým „Č“. V roku 1944 otvorene protestoval proti prenasledovaniu Židov v Komárne – a preto ho odvolali z funkcie riaditeľa nemocnice. V dôsledku politických zmien musel odísť z Komárna, ktoré sa stalo znovu československým mestom. V lete 1945 ešte pomáhal obnoviť prevádzku komárňanskej nemocnice, počas vojny evakuovanej na druhú stranu Dunaja (Szóny). Na jeseň bol však už vymenovaný do čela

chirurgického oddelenia v maďarskom meste Székesfehérvár. Až tam dokončil svoju druhú monografiu s názvom „Az endemiás kretenizmus“ („Endemický kretenizmus“). Spracoval v nej údaje získané vyšetrením množstva pacientov nielen na svojom oddelení ešte v Komárne, ale aj aktívnou depistážou priamo v postihnutých dedinách Žitného ostrova. Napísal takto nielen z medicínskeho, ale aj z etnografického hľadiska vynikajúce dielo. (Bolo by žiaduce sprístupniť jeho monografie aj v slovenčine pre našich endokrinológov, pediatrov.)

Za vedecký prínos monografií bol dr. Király ocenený titulom kandidáta vied a v roku 1955 obdržal aj maďarské vyznamenanie „kiváló orvos“ (vynikajúci lekár). Napriek svojmu podlomenému zdraviu denne vykonával až 15 operácií. Zomrel 29. júla 1956.

Žiaľ, jeho zásluhy, najmä jeho obrovská praktická i teoretická činnosť týkajúca sa chorôb štítnej žľazy, u nás neboli docenené. Monografia z roku 2002 – „100 rokov komárňanskej nemocnice“ (A. Reško) – mu venuje 6 riadkov, s poznámkou, že robil i strumektómie. Zastávame názor, že podobne ako jeho predchodca dr. Mór Lipscher zaslúžil by si i dr. József Király, „kráľ hrvoľov“, pamätnú tabuľu na stene chirurgického oddelenia v Komárne.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Generale Normativum in Re Sanitatis z roku 1770

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2020;21(4):182

Cieľom osvietenských reforiem v tereziánskom období, iniciovaných osobným lekárom a radcom cisárovnej Gerhardom van Swieten (1700 – 1772), bolo vytvorenie uceleného systému zdravotnej správy v Uhorsku. Reformy vychádzali z teoretických zásad osvietenského absolutizmu: panovník (štát) sa má starať o svojich poddaných, ako sa otec stará o svoje deti.

Účinným prostriedkom tejto starostlivosti mali byť zákony. Takým dôležitým „zákonom“ bol cisársko-kráľovský mandát – vydaný pred 250. rokmi – pod názvom Generale Normativum in Re Sanitatis (GNRS), známy aj pod názvom zdravotnícky poriadok, čiže normatív. Vynorí sa otázka, prečo hovoríme o zákone v úvodzovkách. Nuž, v pozadí je fakt, že tvorba zákonov bola (aj teraz je) privilegiom parlamentu, čiže diéty, krajinárskeho snemu (országgyűlés). Zvolávať diéty v pravidelných intervaloch bolo výsadou panovníka, kráľa. Lenže Mária Terézia, ktorá bola aj kráľovnou Uhorska, po vojensko-politickom konflikte s uhorskou šľachtou na diéte v roku 1765, počas svojho panovania (1740 – 1780) viackrát diéty nezvolala. Pri ignorovaní diéty však nemohol byť vydaný ani zákon, len nariadenie, označované ako mandatum

(mandát) alebo patens. Treba si však uvedomiť, že mandáty vydané pre celú ríšu sa stali právoplatnými v Uhorsku až po prerokovaní v Miestodržiteľskej rade so sídlom vo vtedajšom hlavnom meste Uhorska (v Bratislave) a po vydaní vo forme miestodržiteľského nariadenia. Takže aj spomínaný zdravotnícky poriadok vyšiel 8. októbra 1770 ako nariadenie č. 4 398 o vyhlásení celoríšskeho mandátu pre Uhorsko.

Mandát bol vydaný vo vtedajšom úradnom jazyku Uhorska, v latinčine. Od roku 2004 je prístupný aj v maďarčine v preklade profesora Pétera Balázsa. Prof. Balázs, známy historik lekárstva v Budapešti, pripojil aj rozsiahlu štúdiu o okolnostiach vzniku GNRS. Zdôrazňuje, že ako predloha pre GNRS slúžil Medizinalordnung, čiže zdravotný poriadok vydaný roku 1752 pre Moravu, v roku 1753 pre Čechy a Sliezsko a 2. januára 1770 pre všetky krajiny Habsburskej ríše. V staršej odbornej literatúre sa traduje názor, že autorom nariadenia pre Uhorsko bol František Jozef Skollanits/Sgolanits (1720 – 1785), bratislavský mestský lekár, člen osobitnej (zdravotníckej) komisie pri Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade. Podľa Balázsa niet pochýb o tom, že Skollanits bol prek-

ladateľom pôvodne po nemecky písaného mandátu do latinčiny, resp. bol to on, kto vykonal úpravy v súlade s pomermi v Uhorsku. Nemôžeme však tvrdiť, že bol autorom mandátu, i keď István Weszprémi vo svojom biobibliografickom diele (Succincta...Biographia) z roku 1787 medzi prácami Skollanitsa uvádza i Benignum Normativum Regium in Re Sanitatis.

GNRS sa ako celok delí na dve časti. V prvej časti sa hovorí o náplni činnosti lekárov, chirurgov-ráňhojičov, lekárnikov a babíc (pôrodných asistentiek). Druhá časť normatívu obsahuje predpisy na zabezpečenie ochrany proti epidemickým chorobám – napr. pomocou karanténnych staníc. Hodnotenie Márie Bokesovej-Uherovej v jej knihe Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu (Bratislava, 1973) platí aj dnes, že mandát z roku 1770 „predstavoval istý prínos...sa snažil riešiť zdravotnícke otázky v komplexnej forme”.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Ján Amos Komenský – očami historika medicíny

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2020;21(5):228

15. novembra si pripomína celý kultúrny svet 350. výročie úmrtia veľkého pedagóga Jána Amosa Komenského. Zomrel 15. novembra 1670 v Amsterdame po dlhej chorobe – jeho lekárom bol Nicolas Tulp, známy z Rembrandtovho obrazu Anatomia. Meno Komenský/Comenius je dobre známe aj na Slovensku, a najmä absolventom Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prínos a odkaz životného diela J. A. Komenského pre pedagogickú vedu býva opakovane spracovaný komeniológmi. Menej známy je však prínos Komenského pre lekársku vedu.

Pandémiou 17. storočia bol mor (pestitis/pestitenz), ktorý dramaticky zasiahol aj do života Komenského – v roku 1622 sa stali obeťami moru jeho žena s dvoma deťmi. V Lešne – kde Komenský žil od roku 1628 so svojou novou rodinou a učil na vyššej bratskej škole – s hrôzou pozoroval reakciu obyvateľstva na vypuknutie novej vlny moru. Ten, kto ochorel, bol nemilosrdne vyhnaný z mesta, jeho dom bol vypálený. Komenský aj ako kňaz Jednoty bratskej, vyhnaný z Česka po prehre protestantov v bitke na Bielej hore (1620), sa kriticky vyslovil k tomuto bezohľadnému pudu sebazáchovy v knihe Kurzer Bericht von Pestilenz... (1631).

O rok neskoršie vydal knihu aj v českom jazyku s názvom: Zpráva kratičká o morním nakažení.

V prvej časti dielka Komenský zdôrazňuje, že tvrdenie – mor je trestom božím pre hriechy – je neprijateľné a nesprávne. Cituje príklady z Biblie o chorobách aj u tých najlepších. O správnom prístupe ku chorým na mor píše v druhej a tretej časti. V súlade s poznatkami svojho veku – príčinou moru sú jedovité hmyly a počasie, pritom ide o nákazlivé ochorenie šíriace sa aj kontaktom – odporúča úradom zakázať zhromažďovanie ľudí na trhoch, na púťach, ale i v krčmách. Treba zakázať aj obľúbený spoločný kúpeľ. A pretože sa mor šíri aj šatstvom, resp. výlučkami chorých, treba zabrániť kontaktu s nimi. Chorých treba liečiť a starať sa o nich! Treba založiť v meste lekáreň, zabezpečiť stálu prítomnosť lekára a felčiara, ktorí majú byť platení mestom. Vodovod má byť pod kontrolou úradov; pivo má byť varené z dobrého sladu a takisto konzumované mäso má pochádzať len zo zdravého zvierata. Obete moru majú byť pochované čo najhlbšie do zeme.

Samozrejme sa treba aj modliť, ale to nestačí: treba sa starať o dodržanie vyššie uvedených opatrení, ktoré

chránia nielen jedinca, ale aj spoločnosť pred nákazou. W. Biberich, ktorý roku 1912 objavil toto zabudnuté a dovtedy takmer neznáme dielko Komenského, predpokladal, že Komenského spis prispel k otupeniu bezohľadnosti občanov. Predpokladá sa tiež, že v roku 1656 vydaný protiinfekčný poriadok pre Horné a Dolné Sliezsko v podstate odzrkadľuje pokrokové názory Komenského.

Ďalším prínosom Komenského pre medicínu je dielko Atrium, ktoré vyšlo roku 1657 ako súčasť učebnice Latinitatis schola triclassis. Knižka napísaná ešte v uhorskom Sárospataku, kde vzniklo aj oveľa známejšie dielo Orbis pictus, takto definuje lekárstvo: „Prvorodenou dcérou filozofie je medicína, čiže umenie starajúce sa o zdravie tela, a zdravie je najcennejším pokladom života. Lekárstvo sa snaží zdravie zachovávať, a ak sa stratilo, obnoviť. Nie neprávom sa nazýva božským umením, lebo činí bezvýhradne dobro, čo je vlastné Bohu.”

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Priekopník klinickej diagnostiky: Josef Škoda (1805 – 1881)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Pediatr. prax, 2020;21(6):274

Po slávnom období francúzskej lekárskej školy na prelome 18. a 19. storočia sa presunulo centrum európskej medicíny do Viedne. Jedným z predstaviteľov tzv. druhej viedenskej školy sa stal Josef Škoda. Škoda úspešne spojil základné fyzikálne vyšetrovacie metódy poklep (perkusiou) a posluchovú metódu (auskultáciu). Toto spojenie znamenalo začiatok novej éry v dejinách klinickej diagnostiky.

Josef Škoda na narodil 5. decembra 1805 v Plzni v rodine zámočníka. Medicínu vyštudoval vo Viedni. Už Škodova dizertácia z roku 1831 „o rozdelení chorôb“ naznačila jeho schopnosti. Ako medik sa stretával s novými vyšetrovacími metódami, ktoré však jeho profesori vnímali skepticky. Platilo to aj o poklepe napriek tomu, že perkusiou už v roku 1761 práve vo Viedni objavil J. L. Auenbrugger. Auenbruggerovu prácu (*Inventum novum ex percussione...*) preložil do francúzštiny v roku 1808 J. N. Corvisart, osobný lekár Napoleona, čím sa poklep dostal do klinickej praxe. (Buďme hrdí, že aj náš rodák prispel k víťazstvu novej metódy! Rodák z Liptovského Mikuláša Samuel Ungar (1821 – 1904) ako viedenský medik preložil v roku 1843 Auenbruggerovu prácu do nemčiny.)

Škoda začal pracovať vo veľkej Všeobecnej nemocnici vo Viedni ako neplatený sekundár. Dobre poznal Laennecovu prácu z roku 1819 (*O posluchu...*) a vďaka svojmu hudobnému nadaniu začal klasifikovať fenomény, ktoré sa dali zistiť auskultáciou hrudníka. Vo svojom bádani našiel pomocnú ruku u Karla Rokitanského (1804 – 1878), patológa nemocnice. Rokitanský, rodák z Čiech, druhá hviezda viedenskej školy, učil, že pri kompletom zhodnotení príznakov u chorého nemôže chýbať nozológia na anatomickej báze, ktorú po smrti pacienta zistil patológ.

Svoje zistenia, skúsenosti zhrnul Škoda roku 1839 po nemecky (!) v diele *Rozprava o perkusii a auskultácii*. Vydaním tejto práce sa Škoda významne pričinil o rozvoj a modernizáciu diagnostiky chorôb pľúc a srdca. Vďaka (aj) tejto priekopníckej práci mohol založiť malé oddelenie pre liečbu hrudníkových chorôb. Až roku 1846 – po úmrtí profesora Viliam Lippicha, rodáka zo Spišskej Novej Vsi – sa stal prednostom internej kliniky a profesorom vnútorného lekárstva. Ním zostal až do roku 1871, zomrel 13. júna 1881.

Oddelenie, resp. klinika sa čoskoro stala mekkou medikov a lekárov

z celej riše vrátane Uhorska. Poslucháči Škodových prednášok si zvolili za tému svojich dizertácií demonštráciu poklepu a posluchových metód. Z priestorových dôvodov len telegraficky – Wolfgang Foges, rodák z Prahy: *Dissertatio de auscultatione* (1841, Pešť), Anton Gröschl, rodák z Bratislavy: *...die Perkussion und Auskultation* (1841, Viedeň), a už vyššie spomínaný S. Ungar.

Aká bola situácia v Pešti? Fridrich Eckstein (1803 – 1859), potomok lekárskej dynastie z Oravy, už v roku 1843 podal žiadosť o povolenie vyučovať medikom v Nemocnici sv. Rócha nové metódy. Žiadosť bola odmietnutá slovami: „nemocnica nie je javiskom pre medikov“. Až o niekoľko rokov neskoršie bolo otvorené oddelenie pre „hrudníkové choroby“ – viedol ho Škodov žiak Géza Halász, autor dizertácie z roku 1841 „o poklepu a posluchu“.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk

Prvopočiatky röntgenológie v Bratislave

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2021;22(1):38

Pred 125 rokmi, 8. novembra 1895, objavil nemecký fyzik Wilhelm K. Röntgen (1845 – 1923) vo Würzburgu tajuplné X-lúče so schopnosťou prenikať hmotou a vyvolať sčernanie fotografickej vrstvy po jej vyvolaní. Röntgen svoje pokusy robil s katódovými trubicami, s ktorými pred ním pracoval aj bratislavský rodák Philipp E. A. von Lenard (1862 – 1947). Obidvaja sa stali nositeľmi Nobelovej ceny za fyziku: Röntgen v roku 1901, Lenard v roku 1905.

Správa o X-lúčoch – dnes známych ako röntgenové lúče – sa ako blesk rozniesla po celom svete. Prvý článok v slovenčine o Röntgenovi – o jeho prijatí nemeckým cisárom – sa objavil v 6. čísle Slovenských novín. Ďalšia správa v 4. čísle časopisu Vlast' a svet už vyšla pod názvom: „Röntgenovské fotografie pri liečení“. Prvý „röntgenový kabinet,“ – slúžiaci už vyslovene pre lekárov – otvorili v Hamburgu roku 1897.

Čo sa týka našich predkov, môžeme byť na nich oprávnené hrdí. Už v priebehu roka 1896 boli vo fyzikálnom kabinete Katolíckeho gymnázia na Klariskej ulici v Bratislave zhotovené prvé pokusné „piknogramy“ (röntge-

nové snímky). Zhotovil ich prvý „röntgenológ“ na území dnešného Slovenska, profesor fyziky a matematiky Fridrich Dohnányi (1849 – 1909), podporovaný riaditeľom gymnázia Karlom Polikeitom (1849 – 1921). Známy astronóm Polikeit bol aj aktívnym členom bratislavského lekársko-prírodovedného spolku. Preto nás neprekvapí fakt, že členovia spolku boli medzi prvými, ktorí mali možnosť vidieť röntgenové snímky. Mestský lekár a primár Detskej nemocnice Františka Jozefa v Bratislave Edmund Mergl (1861 – 1926) už 22. januára 1896 prednášal v spolku o rtg lúčoch, demonštroval vlastné snímky ruky. 5. februára 1896 hlavný lekár župy Aladár Zsigárdy (1854 – 1921) demonštroval v spolku snímky ruky po priestrele revolverom. Aj ako súdny lekár župy vyzdvihol význam rtg lúčov pre diagnostiku, keďže lekári nedokázali hmatom lokalizovať guľku.

Cenné informácie podáva výročná správa gymnázia z roku 1897/98. Citujeme z nej: „Vďaka priaznivcom školy podarilo sa zakúpiť röntgenovú lampu a tak i v Prešporku zriadiť prvý röntgenový kabinet, ktorý bol k dispozícii nielen praktickým lekárom mesta, ale

predovšetkým chirurgom divíznej vojenskej nemocnice.“ Röntgenový kabinet vyvíjal svoju činnosť až do roku 1908, keď sa gymnázium presťahovalo do novej budovy na Grösslingovu ulicu.

Bratislava sa môže pýšiť aj prvým röntgenovým prístrojom v nemocnici. Z iniciatívy riaditeľa Štátnej krajinskej nemocnice Jozefa Pantočeka (1846 – 1916) už roku 1898 bol zakúpený od nemeckej firmy Reiniger, Gebhart und Schall röntgenový prístroj. Prístroj slúžil nielen na diagnostické účely, ale aj na výskum. Pantoček v spolupráci už vyššie spomínaným dr. Merglom robil pokusy s drobnými rastlinami. Rastliny ožarovali rtg lúčmi a potom pod mikroskopom zisťovali zmeny vyvolané ožarovaním. Podľa experta na históriu röntgenológie dr. Eugena Vilčeka išlo o akési prvé mikro-rádiobiologické pokusy, ktoré nepriamo súviseli s novým, ešte iba rodiacim sa odborom – rádioterapiou.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

Pred 100 rokmi zomrel D. Velits, priekopník gynekológie

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2021;22(2):90

7. februára 1921 zomrel v Bratislave bývalý profesor Alžbetínskej univerzity, riaditeľ „pôrodníckej kráľovskej školy pre baby v Prešporoku“ Dezső (Dezider) Velits.

D. Velits sa narodil 23. apríla 1860 v Sedmohradsku v Koložvári (dnes Kluž, Rumunsko). Rod Velitsovcov mal korene v malej dedinke Turčianskej stolice – dnes Laclavá – z čoho pochádza aj Velitsom používané šľachtické rodové meno Lászlófalvi. Maturoval vo svojom rodnom meste v roku 1879. Medicínu vyštudoval v Budapešti. Už ako medik pravidelne navštevoval II. pôrodnícku kliniku, riaditeľom ktorej bol mladý profesor Vilmos Tauffer (1851 – 1934), zakladateľ operatívnej gynekológie v Uhorsku. Velits po promócii na tejto klinike aj zostal. Tauffer vedel, že ďalší vývoj gynekológie závisí od rozvoja histopatológie, a preto v tomto smere inicioval aj Velitsa. Velits z toho dôvodu dva roky navštevoval histopatologický „ústav“ V. Babesa, pod vedením ktorého histologicky vyšetroval vzorky pochádzajúce od pacientok II. pôrodníckej kliniky. Svoje pozorovanie aj publikoval. Podľa historika medicíny E. Scipiadesa mali niektoré jeho postuláty o nádoroch vaječníka znak svetového primátu.

Napriek slubne sa vyvíjajúcej vedeckej kariére – v roku 1890 sa mal stať prvým docentom Taufferovej kliniky – zvolil si Velits inú cestu napredovania – vo vlastnom ústave. Dňa 5. októbra 1890 sa stal riaditeľom babskej školy v Prešporoku. Škola bola založená v roku 1873 v priestoroch štátnej nemocnice a prvým jej riaditeľom bol Ján Ambro (1827 – 1890), rodák z Beckova, stúpenec Semmelweisovho učenia o profylaxii horúčky šestonedielok. Ešte za Ambra sa škola presťahovala do novovybudovanej budovy na Telocvičnej (dnes Zochovej) ulici.

Po svojom nástupe Velits rozhodol rozšíriť profil babskej školy o gynekologickú činnosť. A aby prelomil počiatočnú nedôveru, začal aj bezplatnú ambulatnú gynekologickú starostlivosť. Vedel, že budúce pôrodné baby treba pripraviť na vedenie pôrodu v mimoústavných podmienkach. Preto už v roku 1891 založil tzv. pôrodnícke poliklinikum: po výzve na pomoc navštívil chudobnú rodičku hocikde na území mesta asistent babskej školy v sprievode dvoch žiačok školy a poskytl odbornú pomoc priamo v byte.

O zmenách v budove babskej školy – zriadenie laboratória, septickej

izby, zavedenie telefónu – podal „hlásenie“ v 52-stranovej brožúre Prešporská uhorská kráľovská babská škola 1873 – 1894/95. Ide o významný dokument so štatistickými tabuľkami. Od založenia školy diplom babice získalo 1 136 žiačok: 426 slovenskej, 422 maďarskej a 288 nemeckej národnosti. Napriek návalu organizačnej a pedagogickej práce Velits pokračoval aj vo vedecko-publikačnej činnosti. Jeho prácu o liečbe osteomalácie hodnotí Scipiades ako základnú monografiu témy. V roku 1914 bol Velits vymenovaný za profesora Alžbetínskej univerzity a riaditeľa štátnej nemocnice. Babská škola začala fungovať ako klinika pôrodníctva. Žiaľ, svoje bohaté pedagogické skúsenosti mal Velits možnosť využiť len krátky čas, po vzniku novej republiky sa osud Alžbetínskej univerzity naplnil – v roku 1919 univerzitu prevzal československý štát.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

225. výročie prvej vakcinácie

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2021;22(3):138

Medzi dnes asi najfrekvencovanejšie pojmy patria vakcína, vakcinácia. Málokto z laikov, možno i z radov lekárov, si uvedomuje, že nejde o termín používaný len v 20./21. storočí. Prvopočiatky očkovania (inokulácie) siahajú až do starej Číny. Kde získali skúsenosť, že ten, kto prekonal kiahne (variolu), už druhýkrát neochorí na túto nákazu. Ešte dôležitejší bol poznatok, že stačí len „trošku“ ochoriť, aby človek získal ochranu proti novému ataku kiahní. Preto „prach“ získaný z vysušeného obsahu kiahňových pľuzgierikov aplikovali na sliznicu nosa detí, ktoré ešte neprekonali variolu. Ďalšou formou očkovania bolo vtieranie tekutého obsahu pľuzgierika do skarifikovanej kože. Táto metóda – neskoršie označená ako variolácia – sa rozšírila aj na územie dnešného Turecka. Odtiaľto do Anglicka „importovala“ varioláciu lady Wortley Montagu, manželka anglického veľvyslanca v Konštantínopole (dnes Istanbul). Na kontinente vykonal prvý pokus s touto riskantnou metódou v roku 1721 prešovský mestský lekár Adam Raymann na vlastnom dieťati.

Nová, bezpečnejšia forma očkovania, vakcinácia, bola vyvinutá anglickým vidieckym lekárom Edwardom Jennerom

(1749 – 1823). Jeho životopis týkajúci sa povolania (vocation) sa nachádza v každom lexikóne, preto sa sústredíme na jeho menej známe koníčky (avocations). Svoju „vedeckú“ dráhu začal ako ornitológ: jeho práca o zvyku kukučky znášať svoje vajíčka do hniezd iného vtáka bola uverejnená v časopise kráľovskej akadémie. Jenner bol medzi prvými, ktorí sledujúci príklad Francúzov robili pokusy so vzduchodňou naplnenou vodíkom. Zaujímal sa aj o hudbu a maľovanie, písal básne. Bol ozajstným polyhistorom. Neprekvapí nás preto ani jeho záujem o ľudové liečiteľstvo.

Už ako mladý lekár často počul od svojich pacientok, že neboja sa varioly, pretože ako dojičky už prekonalí kravské kiahne, ochorenie prejavujúce sa pľuzgierikmi na vemene kráv. Lekári považovali tento poznatok za prejav poverčivosti – nezmysel, aby zvieracie ochorenie chránilo pred ľudskou chorobou. Jenner však bol otvorený poznatkom pochádzajúcim hoci aj od laikov. Rozhodol sa overiť túto ľudovú skúsenosť. 14. mája 1796 urobil veľmi riskantný pokus. Do skarifikovaného ramena 8-ročného James Phippsa vtieral obsah pľuzgiera získaného z rúk dojičky Sarah Helmes, ktorá práve ochor

rela na kravské kiahne. Jenner uvažoval takto: ak je ľudský poznatok pravdivý, James prekonaním kravských kiahní získal si ochranu proti variole; ak však tento poznatok neplatí, James môže ochoriť na pravé (ľudské) kiahne. Bol to teda – očami dnešnej vedy – neetický, riskantný experiment na človeku! Ale výsledok pokusu potvrdil Jennerov predpoklad, keď 1. júla naočkoval do druhého ramena Jamesa obsah pľuzgierika z pravých kiahní, chlapec neochorel na kiahne – kravské kiahne ho „ochránili“ pred variolou. A pretože táto prvá očkovacia látka bola získaná z kravy (po latinsky vacca), bola nazvaná táto forma očkovania ako vakcinácia. Prvá vakcína teda nebola vyrobená v laboratóriu, v továrni, ale bola získaná z vemena kravy. Neskoršie sa aj iné očkovacie látky začali nazývať vakcínami.

Len pre úplnosť, Jennerov objav bol prijatý skepticky, svoju prácu o očkovaní musel publikovať v roku 1798 sám, pretože akademický časopis ju publikovať odmietol.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

400. výročie úmrtia Jána Jessenia

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2021;22(4):182

21. júna 2021 si pripomínali českí, slovenskí i maďarskí lekári – keďže tieto krajiny sa hlásia k Jesseniovi – 400. výročie úmrtia znamenitého anatóma, lekára a politika Jána Jessenia. Jessenius (Jesenský, Jeszenszky) bol svojím pôvodom spätý s územím dnešného Slovenska – jeho rodina pochádzala z dediny Horné (dnes Turčianske) Jaseno – a vždy sa ako „eques Hungarus“ (uhorský rytier) hlásil k Uhorsku. Narodil sa však 27. decembra 1566 v Sliezske, v meste Vratislav (dnes Wrocław, Poľsko), kde sa jeho otec, príslušník uhorskej šľachty, usadil pred tureckým nebezpečenstvom.

Základné vzdelanie získal v mestskej škole sv. Alžbety, univerzitné štúdium absolvoval vo Wittenbergu, Lipsku a v talianskej Padove. Na tejto, vtedy najuznávanejšej, avšak katolíckej univerzite Jessenius ako protestant nemohol dostať doktorát. Promóciu si vymohol na pražskej Karlovej univerzite, kde mu doktorát udelil v roku 1591 osobitný cisár, poverenec. (Rímsky cisár, český a uhorský kráľ Rudolf II. sídlil v Prahe.)

Jessenius krátky čas pôsobil ako mestský lekár v rodnom meste Vratislav, ale už v roku 1593 sa stal dvorným lekárom saského kniežaťa v Drážďanoch.

O rok neskoršie získal miesto profesora chirurgie vo Wittenbergu, resp. bol zvolený za dekana a potom aj za rektora univerzity. Roku 1600 navštívil Prahu, aby na cisárskom dvore vyriešil dedičský spor. Počas svojho pobytu v Prahe vykonal prvú verejnú pitvu v strednej Európe. O pitve vydal vo Wittenbergu po latinsky písanú knihu pod názvom Pražská anatómia (od roku 2004 dostupná v českom preklade).

Koncom roku 1601 bol znovu v Prahe na pohrebe svojho priateľa, dánskeho astronóma Tycha de Brahe. Počas pobytu naviazal kontakt s rektorom univerzity a vytvoril si podmienky na trvalé usadenie v Prahe. V septembri 1602 sa presťahoval do Prahy, ale na univerzite sa nemohol uplatniť priamo, nakoľko bol ženatý. Viedol však rozsiahlu prax a vykonal ďalšie pitvy. V roku 1606, keď zúrila v meste mor, napísal prácu O morovej nákaze. Vydal aj spis O krvi (v roku 2007 vyšiel aj v slovenskom preklade). Knižku venoval grófovi Jurajovi Thurzovi, oravskému županovi, čo svedčí o rastúcom záujme Jessenia o pomery v Uhorsku.

Keď roku 1608 bezdetný cisár uvoľnil uhorský trón bratovi Matejovi, na jeho korunovácii vo Viedni sa zúčast-

nil aj Jessenius. O pár mesiacov neskôr sa Jessenius usadil vo Viedni vo funkcii kráľovského lekára. V roku 1617 sa Jessenius opäť vrátil do Prahy. Vtedy už bol vdovec, a preto mohol prijať funkciu rektora Karlovej univerzity. Schudobnená Karlova univerzita sa v tých časoch stala jednou z báh protestantských českých stavov. Spor medzi stavmi a Habsburgovcami vyvrcholil 23. mája 1618, keď sa odohrala známa defenestrácia (vyhodenia z okna) habsburských úradníkov. Pre české stavy bolo potrebné rýchlo nájsť spojencov. Preto bol „uhorský rytier“ Jessenius opakovane vyslaný k predstaviteľom uhorských stavov so žiadosťou o pomoc. Vynechajúc historické podrobnosti, 8. novembra 1620 cisárske vojsko na bielohorskej planine zvíťazilo a vodcovia odboja boli zatknutí. Bol medzi nimi aj Jessenius. Obvinili ho z urážky panovníka, z vykonávania politického posolania v Uhorsku. 21. júna 1621 Jessenius zomrel na popraviske na Staromestskom námestí.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

Pred 300 rokmi varioloval Raymann v Prešove

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2021;22(5):230

V 3. čísle nášho časopisu sme upozornili čitateľov, že i keď tohto roku oslavujeme 225. výročie prvej vakcinácie (Jenner, 1796), samotný výkon očkovania je oveľa starší. Pred vakcináciou už existovala jedna, oveľa riskantnejšia, metóda očkovania: variolácia (zo slova variola: kiahne). Táto metóda bola známa na Blízkom Východe, v Turecku, odkiaľ ju importovala lady Montagu do Anglicka začiatkom 18. storočia. Z Anglicka sa rozšírila – pravda, veľmi pomaly – po celej Európe. Pre nás je však dôležitejší historický fakt, že teoreticky existovala pre náš kontinent i ďalšia cesta šírenia sa. Približne v rovnakom čase ako lady Montagu urobil prvé pokusy s varioláciou i prešovský mestský lekár Ján Adam Raymann/Rayman/Reimann (1690 – 1770).

Raymann bol synom prešovského lekárnik. Pre štúdium medicíny musel „peregrinovať“ – lekárska fakulta v Uhorsku začala fungovať až v roku 1770 v Trnave, najprv do nemeckej Jeny a potom do Leydenu (Holandsko). S v Leydene získaným diplomom sa usadil v rodnom

meste, kde sa stal najprv mestským a neskôr i župným lekárom Šarišskej stolice. Začiatkom 18. storočia bolo ešte Uhorsko často postihnuté epidémiami moru (pestis) a kiahní (varioly). Na východe krajiny ležiaci Prešov často navštevovali kupci zo Zakaukazska, od ktorých počul o metóde – neskôr nazvanej variolácia – vyfukovania prachu z kiahňových chrást alebo vpichovania obsahu kiahňových pustúl do kože ľudí s cieľom takto ich zachrániť pred variolou. Raymanna zaujal tento spôsob prevencie, a preto sa pred 300 rokmi, v roku 1721, rozhodol vyskúšať variolizáciu u svojej dcéry Márie Alžbety.

V odbornej literatúre sa dlho tradoval názor, že Raymann varioloval už v roku 1717, teda predbehol aj Anglicko. Prvýkrát na to, že Raymann síce už v roku 1717 publikoval články o variole, ale pokusy s očkovaním robil a svoje skúsenosti publikoval až v roku 1721, poukázal bratislavský mestský lekár István Vámosy. Vámosyho názor potvrdil ďalší Bratislavčan Norbert Duka Zólyomi v roku 1970 v 50. čísle časopisu Orvosi Hetilap. Konečnú platnosť Raymannovej

priority na kontinente podal v roku 1990 Anton Bartunek vo svojej monografii pod názvom: „Fyzikus Rayman. Život a dielo prešovského lekárnik a lekára“. Bartunek poukázal na to, že Raymann vo svojej práci z roku 1721 na stránkach *Annales Physico Medicae Vratislaviensis*, čiže Fyzikálno-lekárskeho análov, ktoré vychádzali vo Vratislavi (dnes poľská Wróclaw), neuviedol dátum svojej prvej variolizácie a tým vlastne sám zapríčinil všetky spory.

Bartunek na základe preštudovania ročníkov vyššie uvedeného časopisu – jeho kniha obsahuje aj fotokópie príslušných stránok análov – mohol na strane 91 konštatovať: „Je historicky dokázané, že Slovensko bolo prvou krajinou v Európe, v ktorej sa variolizácia úspešne vyskúšala a súčasne aj opisala.“

Škoda, že Raymann neurobil ďalšie kroky – napr. hromadné očkovanie, ba od roku 1738 už ani nič nepublikoval.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

Prvopočiatky narkózy – príspevok našich rodákov

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2021;22(6):274

Jednou z hlavných prekážok rozvoja chirurgie až do 19. storočia bola bolesť pri výkone chirurga. I keď už v staroveku sa objavili pokusy o zmiernenie bolesti odvarmi indických konôp, alkoholom, odvarom mandragory, trvanie a intenzitu bolesti najviac vedela ovplyvniť zručnosť a rýchlosť ránhojiča, chirurga. Najčastejšie uvádzaným príkladom je Dominique J. Larrey, hlavný chirurg Napoleonovej armády – pri bitke pri Borodine v roku 1812 za 24 hodín vykonal 200 amputácií.

Revolučnú zmenu priniesla narkóza, čiže utlmenie bolesti pomocou vdychovania látok s opojným účinkom. Po rôznych menej podarených pokusoch 16. októbra 1846 v operačnej sále bostonskej nemocnice (USA) – spočiatku skeptický – profesor Warren odstránil podkožný nádor na krku pacienta v éterovej narkóze. Narkózu pomocou éteru podával William T. G. Morton. Pacient na kožný rez nereagoval, zostal nehybný. Ohromený Warren sa obrátil k publiku: „Gentlemen, this is no humbug!” 16. október je dnes Ether Day – deň bezbolestného operovania. Slávny americký lekár, esejista William Osler prirovnal tento čin k činu mýtického Prometea, ktorý ukradol z neba oheň pre ľudstvo.

Je pozoruhodné, že v porovnaní s vakcináciou, v prípade ktorej trvalo mesiace až roky, kým sa stala známou i v Európe, narkóza sa rozšírila bleskurýchlo i na našom kontinente. Nás samozrejme zaujíma, kedy boli prvé operácie v našich regiónoch. Územie dnešného Slovenska bolo súčasťou Uhorska, resp. Habsburskej ríše. Citujeme z Wiener Zeitung: „am 25. d. M. (január!) stellte Hr. Dr. v. Markusovszky, Eleve des K. K. Operateur-Institutes einen Versuch an sich selbst mit Éter von besserer Qualität an.”

Teda náš rodák Ľudovít (Lajos) Markusovszky (1815 – 1893) svojím pokusom prispel k prijatiu éteru chirurgami nielen vo Viedni – dr. Franz Schuh operoval 25. januára – ale aj v Pešti. Pravdepodobne Markusovszky po návrate z Viedne inicioval u profesora lekárskej fakulty v Pešti vyskúšať éterovú narkózu: János Balassa (1814 – 1868) 11. februára 1847 prvýkrát operoval pacienta s hydrokélou. Podobne ako vo Viedni, aj v Pešti najprv – už 5. februára – boli uskutočnené pokusy na zdravých dobrovoľníkoch. O týchto pokusoch informoval lekársku obec na stránkach časopisu Orvosi Tár ďalší náš rodák Andrej (Andrej) Kovács Sebestény (1814 – 1878).

A ďalšia nás týkajúca sa zaujímavosť: syn lekára Hontianskej župy József Antal Horváth (? – 1849) asistoval už 12. (alebo 19?) februára svojmu šéfovi Schoepfovi – dnes ho poznáme pod menom Ágoston Schöpf-Mérei (1804 – 1858) – v detskej nemocnici. Obidvaja – Kovács Sebestény a Horváth – podali správu o svojich skúsenostiach s éterom na zhromaždení Prírodovedného spolku Uhorska už 9. februára. 18. februára na zasadaní botanicko-zoologicko-fyziologickej sekcie Spolku Kovács Sebestény predviedol pokusy s éterom na 4 dobrovoľníkoch: jeden z nich bol pravdepodobne slovenského pôvodu: medik János Sztraka (Ján Straka).

Naši susedia boli tiež medzi prvými v Európe: dr. Göttinger v brnianskej všeobecnej nemocnici operoval pod éterom 4. februára 1847. O dva dni neskôršie U Milosrdných bratov na Františku (v Prahe) použil éterovú narkózu páter Celestýn Opitz.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284
kiss.agi@panelnet.sk

Chorým objednaná vlastná pitva – 250 rokov od príznaku angina pectoris

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2022;23(1):44

Aj laikom je známy fakt, že určité choroby už boli buď úplne eradikované (pravé kiahne), alebo aspoň podstatne redukované (väčšina infekčných chorôb, tbc). Menej známy je opačný trend: určité choroby vnímané našimi predkami ako „zriedkavé“ sú dnes „civilizačnými chorobami“ (diabetes, ischemická choroba srdca). Ich zriedkavosť v minulosti možno demonštrovať na príklade, že aj jeden z vedúcich príznakov chorôb srdca bol pomenovaný a publikovaný prvýkrát len pred 250 rokmi.

21. júla 1768 mal dr. William Heberden, 58-ročný anglický lekár, v Spolku londýnskych lekárov prednášku pod názvom „Niekoľko poznámok o poruche v hrudníku“. O štyri roky neskôr, v roku 1772, svoju prednášku publikoval v druhom zväzku časopisu *Medical Transactions*: „*There is a disorder of the breast, of which I do not recollect any mention among medical authors*“ – a preto – „*may make it not improperly be called angina pectoris!*“. Z citátu vidieť, že Heberden považoval angínu len za chorobu hrudníka, ktorú pozoroval pri posteli chorého – Heberden nikdy nepracoval v nemocnici. Túto svoju hypotézu mohol vidieť potvrdenú i po prípade „Anonymus“. Totiž štyri ro-

ky po publikácii svojej prvej práce, v ktorej prvýkrát uvádzal termín *angina pectoris*, obdržal list od svojho kolegu. Kolega, ktorý sa podpísal ako „Unknown“ (Anonymus), oznámil, že trpí tou novou chorobou opísanou Heberdenom. Bol presvedčený, že mu hrozí náhla smrť, a preto žiadal Heberdena, v prípade že dostane oznámenie o jeho úmrtí, nech zariadi pitvu, aby sa tak zistila príčina smrti. Ozaj neobvykle zaujímavá historka!

Heberden publikoval list Anonymusa v *Medical Transactions* roku 1785 už s komentárom o pitve. Pitvu previedol slávny londýnsky chirurg John Hunter (1728 – 1793). „*Pitva hrudníka bola prevedená so špeciálnou pozornosťou, najmä pitva srdca s jeho cievami a chlopňami, a všetko sa našlo vo svojom prirodzenom stave okrem začínajúcej osifikácie aorty.*“ (Celý list v angličtine možno prečítať v knihe od J. O. Leibowitza: *The History of Coronary Heart Disease*, Berkeley and Los Angeles, 1970, s. 182–183.). Podľa Heberdena žiadna manifestná príčina smrti odhalená nebola.

Na záver nech padne slovo o „krstnom otcovi“ nového termínu. Wiliam Heberden the Elder (1710 – 1801), jeden z najslávnejších lekárov, člen *Royal College*

of Physicians, napriek tomu, že bol len „praktickým lekárom“, opísal niekoľko chorôb. V roku 1768, resp. 1772 opísal *angina pectoris*, ktorá v angličtine nesie jeho meno: *Heberdian angina*. Podľa anglického historika medicíny A. Sebastiana opísal i reumatickú horúčku, súvislosť medzi infekciou močových ciest a kameňmi, nočnú slepotu. Heberdenovo meno je známe aj pre reumatológov: Heberdenove uzly na rukách pri osteoartróze. Vo svojom staršom veku – zomrel ako 91-ročný – sa venoval histórii medicíny. Jeho knihu pod názvom *Commentarii de morborum historia a curatione* vydal po jeho smrti (v roku 1802) jeho syn William Heberden the Younger (1767 – 1845).

I keď Heberden sám neprišiel na príčinu angíny – angínu spojil s koronárnou chorobou E. Jenner vo svojom liste Heberdenovi v roku 1786 – Heberdena právom zaraďujeme do slávnej skupiny otcov kardiológie.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284
kiss.agi@panelnet.sk

Zakladateľ pediatrie v Uhorsku: Ján Bókai (1822 – 1884)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2022;23(2):86

Pred 200 rokmi, 28. mája 1822, sa v Igló (dnes Spišská Nová Ves) narodil Johann Bock – od roku 1849 Bókai/Bókay – považovaný za zakladateľa pediatrie u našich južných susedov. Žiaľ, na Slovensku takmer zabudnutý. Slovenský historik medicíny Ján Junas v knihe „Lekári a spoločnosť v 19. storočí na Slovensku“ (1990) píše o ňom málo: „K lekárom, ktorí zastávali vysoké funkcie v Uhorsku a pochádzali z územia Slovenska, patrí...člen Krajinskej zdravotníckej rady Ján Bókai.“ Jeho krátky životopis sa nachádza v I. zväzku Slovenského biografického slovníka (1986), ale už v Biografickom lexikóne Slovenska (2002) sme jeho osobu nenašli. Okrúhle jubileum Bókaiovho narodenia je teda vhodnou príležitosťou pripomenúť jeho životnú dráhu a zásluhy, uznané i v zahraničí (pozri napr. *Illustrierte Geschichte der Medizin*, V. zv., 1992, s. 2461).

Pochádzal z evanjelickej rodiny, jeho otec bol učiteľom. Základné a stredné vzdelanie získal v rodnom meste, v Rožňave a Levoči. Medicínu študoval vo Viedni a Pešti, kde v roku 1847 skončil po maďarsky písanou dizertáciou o deformitách nohy (*Diss. inaug. medico-chirurgica de talipede. – Értekezés*

a ferdelábról). 23-stranovú prácu venoval profesorovi chirurgie v Pešti (J. Balassa). O rok neskôr získal i titul doktor chirurgie. Tomu zodpovedajúc, už ako medik nastúpil do nemocnice pre deti chudobných, ktorej riaditeľ Ágost Schoepf – od roku 1849 Schöpf-Merei – bol priekopníkom aj detskej chirurgie. Keď v rokoch 1848/49 Schoepf vstúpil do služieb honvédskej armády, vedenie nemocnice prenechal mladému Bockovi/Bókaimu. Po porážke pri Világoši Schoepf emigroval. V roku 1852 bol Bókai vymenovaný za riaditeľa detskej nemocnice.

Bókai sa postupne stal známym detským lekárom. Roku 1861 bol vymenovaný za docenta („magántanár“) detského lekárstva a šesť rokov neskôr za mimoriadneho profesora pediatrie. Vzhľadom na jeho zásluhy sa v roku 1873 stal riadnym profesorom (i keď zatiaľ bez katedry na lekárskej fakulte). Bohatá bola jeho spoločenská aktivita. V rokoch 1868 – 1874 bol predsedom peštianskeho lekárskeho spolku. Bol podpredsedom vydavateľstva lekárskeho spolku. Bol podpredsedom evanjelickej cirkvi. Keď v roku 1868 nečakane zomrel slávny chirurg, už spomínaný profesor János Balassa, ďalšiu starostlivosť o princeznú Máriu Valériu

zverila kráľovná Alžbeta (Sissy) do rúk Bókaiho. Mal veľké zásluhy pri vybudovaní novej budovy detskej nemocnice. Ako poznamenal i Junas, bol riadnym členom Krajinskej zdravotníckej rady. Už v roku 1872 získal titul kráľovský radca a pri odovzdávaní novej budovy detskej kliniky obdržal III. triedu Rádu železnej koruny.

Bókai prispieval do odborných časopisov. V *Orvosi Hetilap* každoročne podával správu o činnosti detskej nemocnice, kde bol i chirurgom. Zoznam jeho početných časopiseckých prác je dostupný v knihe Högyesa (*Emlékkönyv*, 1896, s. 193 – 194).

Zomrel v roku 1884. Na jeho miesto na klinike pediatrie nastúpil jeho syn: János Bókai mladší (1858 – 1937), ktorý sa stal nemenej známym predstaviteľom uhorsko-maďarskej pediatrie. Bol priekopníkom intubačnej liečby diftérie. Jeho najväčšou zásluhou však bolo zistenie súvislosti medzi etiológiou varicelly a zosteru.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284
kiss.agi@panelnet.sk

Konzultant pri posteli zraneného Štúra: Gottfried Mayr

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2022;23(3):126

22. decembra 1855 v Modre žijúci Ľudovít Štúr utrpel pri poľovačke ťažké zranenie: priestrel stehna so zlomeninou femuru. Bol ošetrovaný miestnym rahnhojčom Gajarym, ale už na druhý deň bol na konzultáciu privolaný známy lekár z Bratislavy Gottfried Mayr. Dohodli sa na konzervatívnom postupe. Rana sa pomaly hojila, ale poranená noha zostala kratšia. Netrpezlivý Štúr požiadal Gajaryho, aby ju oproboval natiahnuť. „Čosi prasklo“ a Štúrov stav sa rapídne zhoršoval, v ten istý deň – 12. januára – zomrel. Pravdepodobne na tukovú embóliu.

Meno Gottfrieda Mayra márne hľadáme v lexikóne Jána Junasa pripojenom ku knihe *Lekári a spoločnosť v 19. storočí na Slovensku* (Osveta, 1990). Využijeme teda príležitosť 155. výročia úmrtia na spomienku na doktora Mayra.

Mayr/Mayer Gottfried sa narodil 6. októbra 1800 v uhorskom mestečku Pécsvárad – neďaleko od mesta Pécs (Pätikostolie) na juhu krajiny. Rímskokatolícka rodina bola nemeckého pôvodu. O mladosti a školách sme údaj nenašli ani v maďarských prameňoch. Medicínu študoval vo Viedni, kde roku 1825 skončil dizertáciou „... de variolis

vaccina insitorum“, čiže „o kiahniach zaočkovaných“.

Po získaní titulu sa domov nevrátil, lekársku prax začal v Pressburgu/Prešporku. Už roku 1838 bol zvolený za druhého mestského lekára – túto funkciu zastával do roku 1848. V rokoch 1856 a 1860, ako i medzi 1863 a 1867 bol prvým mestským lekárom (Primar-Stadt-Physicus). Okrem toho bol aj „dirigender Primararzt“ v mestskej nemocnici. Zastával tiež funkciu ordinára pre Nemocnicu Milosrdných bratov.

Okrem úradných funkcií sa aktívne zapojil do spoločenského života mesta. V roku 1856 bol zakladajúcim členom, neskoršie aj členom výboru Prírodovedného spolku (Verein für Naturkunde in Pressburg). O štyri roky neskôr sa stal predsedom lekárskej sekcie tohto spolku, v ktorej predniesol zaujímavé prednášky, najmä kazuistiky z vlastnej bohatej praxe. Bol korešpondujúcim členom viacerých zahraničných lekárskejších spoločností. Už v úvode článku spomínaná konzultácia svedčí o tom, že Mayr bol obľúbeným a uznávaným lekárom nielen v meste, ale i v širšom okolí.

Nie je prekvapujúce, že stal sa čestným občanom slobodného kráľov-

ského mesta Bratislava. Jeho činnosť v prospech verejného zdravia bola ocenená aj cisárom Habsburskej ríše: ako lekár obdržal Rytiersky kríž Františka Jozefa.

Doktor Mayr bol ženatý. Spolu s manželkou Jozefinou von Jackh mali troch synov a tri dcéry. Zo smútočného oznámenia Mayra vieme, že jeho syn Ernest bol tlmočníkom cisárskej internunciatúry (vatikánskeho diplomatického zboru), syn Robert nadporučikom v 1. Genieregimente.

Doktor Mayr pravdepodobne bol už v lete 1865 vážne chorý – jeho meno sme nenašli v zozname účastníkov IX. zjazdu uhorských lekárov a prírodovedcov, ktorý sa konal v dňoch 27. augusta a 12. septembra 1865 práve v Bratislave.

Gottfried Mayr zomrel vo veku 67 rokov 17. júla 1867. Pochovali ho na Ondrejskom cintoríne.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

Putovné zhromaždenia lekárov a prírodovedcov

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2022;23(4):164

Medzi významné výročia v roku 2022 patrí i dvojsté výročie prvého putovného (vandrujúceho) zhromaždenia lekárov a prírodovedcov. Prvé zhromaždenie – neskôr ako vzor slúžiace aj pre ostatné krajiny – bolo zvolané 18. septembra 1822 do Lipska na podnet významného nemeckého prírodovedca a lekára Lorenza Okena (1779 – 1851). Bol to opatrný začiatok s účasťou asi poltucta pozvaných a 40 účastníkov. Zo slabučkej priesady však vyrástla mohutná rastlina: zhromaždenie usporiadané z príležitosti stého výročia v roku 1922 malo už 8000 účastníkov.

Nemecky orientovaní uhorskí lekári a prírodovedci – ako tretí na svete – v roku 1841 sledovali príklad z Lipska. Realizovala sa myšlienka stretnutia vyslovená už v roku 1732 úradným lekárom Liptovskej a Spišskej stolice Danielom Fischerom. Uhorským lekárom teda nebola táto myšlienka cudzia, ba niektorí sa zúčastnili aj priekopníckych akcií po nemecky hovoriacich vedcoch. Tak napríklad desiateho zhromaždenia vo Viedni v roku 1832 sa zúčastnili známy lekárnik Adolf František Láng a lekár Freystädter z Nítry.

Na príklade nemeckých a anglických putovných schôdzí dekan peštianskej lekárskej fakulty Ferenc Bene (1775 – 1858) pred profesormi vyhlásil, že: „Najúčinnjším prostriedkom na dokonalejšie pestovanie a šírenie vied je čo najčastejšie stretávanie sa vedcov.“ Realizácia dekanovho návrhu je zásluhou profesora fakulty – a redaktora prvého lekárskeho časopisu v Uhorsku – Pavla Bugáta (1793 – 1865). Vďaka jeho iniciatíve zasadalo 29. mája 1841 v Pešti prvé zhromaždenie uhorských lekárov a prírodovedcov. Rozhodnutím o pokračovaní v pravidelných stretnutiach došlo k založeniu hnutia putovných schôdzí a 134 podpismi Bugátovej výzvy k založeniu Uhorského prírodovedného spolku. Spolok a hnutie teda vznikli naraz a v počiatočných rokoch sa vzorne doplňovali. Spolok bol prejavom kontinuity a hnutie so svojimi schôdzami usporiadanými každý rok v inom kúte Uhorska bolo periodickým fórom pre vedcov hlavne z organizujúceho regiónu.

Hnutie malo charakter spolku, ale bez stáleho členstva a sídla. Záujemci sa schádzali raz ročne, koncom leta. Každoročne sa meniace miesto stretnu-

tia umožňovalo zapojiť do činnosti hnutia široký okruh záujemcov. I keď pôvodný návrh počítal len s pozvaním lekárov, čoskoro bolo jasné, že okruh účastníkov treba rozšíriť i na predstaviteľov prírodných vied.

Na čelo zhromaždenia bola zvolená úctyhodná osobnosť daného regiónu (hlavný župan, cirkevný hodnostár). Podpredsedom sa stal známy predstaviteľ medicíny alebo prírodných vied. Nebol to vždy vedec v dnešnom ponímaní, ale tzv. diletant – no nie v pejoratívnom zmysle slova. Napríklad: „Najväčšou ozdobou banskobystrickej schôdze bol Augustín Kubinyi, ktorý sa venuje prírodným vedám len ako diletant.“ – čítame v kalendári z roku 1844. Kubinyi stal sa riaditeľom Národného múzea.

Putovné zhromaždenia navštívili aj územie Slovenska: Banskú Bystricu v roku 1842, Košice a Prešov v roku 1846, Bratislavu v rokoch 1865 a 1907, Rimavskú Sobotu v roku 1867, Vysoké Tatry v roku 1888, Trenčín v roku 1897 a Bardejov v roku 1901.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

Pred 150. rokmi sa narodil lekár pediater Iván Hálek

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2022;23(5):210

Záujem českej inteligencie o prevažne Slovákami obývanú časť horného Uhorska sa datuje do polovice 19. storočia. Tento záujem bol vlastný aj českým lekármi. Svedčia o tom „Zápisy cestujúceho po Slovensku“ z roku 1847 z pera D. V. Lambla. Dušan Vilém Lambl (1824 – 1895), dnes známy ako patologický anatóm, profesor na univerzite v Charkove a vo Varšave, ako prvý opísal patogénneho bičikovca v čreve (*Lambliia [Giardia] intestinalis*). Ako dôvod cesty udával Lambl túžbu poznať Tatry, ktoré považuje za kolísku Slovanov.

O polstoročie neskôr mal mladý český lekár Ivan Hálek iný dôvod usadiť sa na Slovensku. Ivan Hálek sa narodil 11. novembra 1872 v Prahe. Otcu – známeho českého spisovateľa Vítazoslava Hála – stratil už ako dvojročný. Švagar pani Hálkovej dr. Černý sa stal akýmsi druhým otcom mladého Ivana. S jeho podporou mohol Ivan absolvovať náročné lekárske štúdium na Lekárskej fakulte Karlovej univerzity. Počas štúdia v rokoch 1890 – 1896 sa zblížil so slovenskými študentmi, ktorí v Prahe založili spolok Detvan. Sympatizoval najmä s Dušanom Makovickým, ktorý propagoval

učenie slávneho ruského spisovateľa Leva Tolstého. Keď sa po získaní lekárskeho diplomu dostal Hálek do konfliktu so svojim „sponzorom“ dr. Černým a chcel byť čím ďalej od Prahy, prijal ponuku svojho slovenského priateľa Makovického usadiť sa v Čadci. Stalo sa to 1. novembra 1901 – dr. Makovický ho privítal takto: „Budeš tu bývať medzi dobrým a neskazeným ľudom.“

Nuž ľud na Kysuciach bol dobrý, ale aj veľmi chudobný. V najchudobnejšej oblasti Uhorska bol zdravotný stav obyvateľstva zarážajúci – na ilustráciu stačí jeden príklad: na tisíc živo narodených zomierala v prvom roku života takmer polovica. Hálek sa snažil zmeniť nepriaznivé sociálne a zdravotné pomery predovšetkým zdravotnou osvetou a bojom proti alkoholizmu. Čoskoro totiž zistil, že hlavnou príčinou biedy a nevedomosti je nadmerný konzum pálenky. V boji proti alkoholizmu sa mohol opierať o spis L. N. Tolstého „Prečo sa ľudia omamujú“, ktorý preložil jeho priateľ Makovický. Profesor Milan Beniak v spise „Fragmenty z dejín zdravotnej výchovy na Slovensku“ takto hodnotí Hálkovu činnosť: „Hálek je autorom zdravotníckych rozborov a štatistík,

mnohých článkov o hygiene, alkoholizme, doječenskej úmrtnosti, chorobnosti, zdravotníckej osvete, československej vzájomnosti, o postavení slovenského ľudu a o boji za jeho sociálne a politické požiadavky.“

Keď sa v roku 1905 po odchode dr. Makovického do Jasnej Poľany, kde sa stal osobným lekárom Tolstého, uvoľnila jeho ordinácia v Žiline, nástupcom sa stal dr. Hálek. Na Kysučanov však nikdy nezabudol: v roku 1937 vyšla jeho práca „Kysuce – pokus lekára o sociológiu hornatých krajov Slovenska“. Hálek zostal na Slovensku i po vzniku ČSR. V roku 1922 založil detské oddelenie v Bytčici pri Žiline a stal sa jeho primárom. Oddelenie sa stalo známym v celom štáte.

Po vzniku Slovenského štátu musel Slovensko opustiť a usadil sa v Prahe, prekladal literatúru, dokončoval zápisky o kysuckej biede. Zomrel 17. februára 1945. Pochovaný je v Prahe na Vinohradskom cintoríne.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agj@panelnet.sk

Sto rokov prvej transfúzie na Slovensku

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2022;23(6):256

Myšlienka na prevod krvi a prvé pokusy o transfúziu (J. B. Denis, 1667, Paríž) sa začali krátko po opise krvného obehu, ktorý má na svedomí W. Harvey (1628). Kurióznou históriou prvej krvnej transfúzie sme uverejnili v 3. čísle časopisu *Pediatrica pre prax* v roku 2017. Prvú úspešnú transfúziu ako liečebnú metódu na kompenzáciu krvných strát v priebehu pôrodu uskutočnil londýnsky chirurg a pôrodník G. J. Blundell (1790 – 1877) v roku 1824.

V súvislosti s veľkými objavmi medicíny sa vždy vynorí aj otázka, ako to bolo na Slovensku, ako rýchlo reagovali naši predkovia na svetový vývoj lekárstva. O prvopočiatkoch transfúznej liečby u nás máme len skromné údaje. Významný slovenský hematológ Vladimír Krišlo (1996), ako i monografia *Momenty z dejín slovenskej chirurgie* (1999) zhodne uvádzajú rok 1923 ako rok prvej transfúzie u nás. Uskutočnil ju mladý chirurg MUDr. Ján Kňazovický (1893 – 1987), rodák z Lubietovej. Neskorší slávny košický profesor chirurgie, absolvent maďarskej univerzity v Kolozsvári (po roku 1918 Kluž, Rumunsko) urobil v roku 1923 svoj prvý prevod krvi ako

asistent profesora Stanislava Kostlivého (1877 – 1946) na chirurgickej klinike v Bratislave. Žiaľ, vo svojich spomienkach Kňazovický neuvádza presný dátum tejto transfúzie. Žijeme v dobe „medicíny založenej na faktoch“, preto je otázne, či Kňazovickým spomínaný prevod krvi bol ozajstnou transfúziou v dnešnom slova zmysle (prof. M. Hrubíško, 1997). Napriek týmto nejasnostiam považujeme doktora Kňazovického, okrem iného aj autora práce *Niekoľko slov o transfúzii krvnej* (Bratislavské lekárske listy, 1924), za priekopníka podávania transfúzií na Slovensku a v roku 2023 budeme oslavovať storočnicu transfúzií u nás. Od roku 2007 Slovenský červený kríž oceňuje bezpríspevkové darovanie krvi medailou profesora Kňazovického. Toto morálne ocenenie môžu dostať ženy za 80 a muži za 100 odberov krvi.

Je teda neodškriepiteľným faktom, že doktor Kňazovický je priekopníkom transfúzie na Slovensku a oficiálne aj prvým odborníkom, ktorý ju uskutočnil v roku 1923 v Bratislave. V histórii medicíny je však známou skutočnosťou, že ďalšie bádanie môže ukázať, že pred prvým bol ešte niekto „prvší“. Tým bol

doktor Móricz Lipscher (1870 – 1944?), rodák z Čadce, primár chirurgie a riaditeľ mestskej nemocnice v Komárne od roku 1902. Prevod krvi uskutočnil 1. novembra 1922 u pacientky s veľkými stratami krvi pri operácii mimomaternicovej tehotnosti. Išlo o kombinovanú transfúziu: autológnu – krv pozbieral z brušnej dutiny pacientky, i heterológnu (krv od manžela) pomocou Oeckerovej aparatury. O prípade referoval na zasadnutí Lekársko-prírodovedného spolku v Bratislave 24. októbra 1923, resp. publikoval v 12. čísle (1923) v Bratislave vychádzajúcom časopise *Therapia* (podrobnosti pozri: Kiss L. *Začiatky transfúznej liečby na Slovensku*. *Medical Practice*. 2007;12:50-51).

Dr. Lipscher, ktorý ako prvý v Uhorsku v Budapešti ešte v roku 1900 extirpoval mozgový nádor, sa stal obeťou holokaustu. Ako vynikajúci neurochirurg má na stene komárňanskej nemocnici od roku 2016 pamätnú tabuľu. Túto tabuľu si však zaslúži aj ako jeden z priekopníkov transfúznej liečby na Slovensku.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

Ľudovít Tognio (1798 – 1854) – priekopník balneológie

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2023;24(1):38

Od narodenia priekopníka balneológie v Uhorsku a významného propagátora minerálnych vôd i z územia Slovenska uplynulo 225 rokov. Ludwig (Ľudovít, Lajos) Tognio sa síce narodil 15. januára 1798 vo Viedni, ale vyrástol u nás: jeho otec Johann Tognio bol „fyzikusom“, čiže úradným lekárom Trenčianskej stolice.

Medicínu Tognio vyštudoval vo Viedni. Svoju dizertáciu v latinčine „...de neuralgia faciali“ vydal v roku 1820. Štyridsaťštyristranová práca bola venovaná grófovi Istvánovi Illésházyemu, županovi Trenčianskej a Liptovskej stolice. Krátky čas pracoval vo Viedni ako asistent profesora vnútorného lekárstva. Ale už v roku 1820 sa uchádzal o miesto profesora na Katedre vnútorného lekárstva pre ráňhojičov v Pešti. Jeho odborné vedomosti boli vynikajúce, ale ešte neovládal dobre maďarčinu, a preto ho neprijali (väčšina ráňhojičov nevedela po latinsky, pre nich sa prednášalo v maďarčine). Tognio usilovne pokračoval v štúdiu maďarčiny a v roku 1824 sa už úspešne uchádzal o Katedru pre odbor „pathologia generalis et materia medica“ na Lekárskej fakulte v Pešti. Nebol teda patológom v dnešnom slova zmysle, ale

prednášal kliniku a terapiu vnútorných chorôb. Na liečenie chorôb sa v stále väčšej miere začali používať minerálne vody, resp. balneoterapia. Bolo teda celkom logické, že Tognio, profesor (aj) „farmakológie“, sa začal venovať výskumu minerálnych prameňov v Uhorsku.

Kronikár Lekárskej fakulty v Pešti Tibor Győryv roku 1936 takto zhrnul vo svojej monografii o histórii fakulty hlavný prínos profesora Tognia pre medicínu v Uhorsku: „...urobil 9 veľkých, dlhých ciest po Uhorsku, Chorvátsku a Slavónii, počas ktorých analyzoval kvantitatívne i kvalitatívne vodu 519 minerálnych prameňov – a to všetko na vlastné náklady.“ Veľkú pozornosť venoval aj kúpeľom a minerálnym prameňom na území dnešného Slovenska. Svoje analýzy publikoval v maďarčine v časopise Orvosi Tár: napr. o Slatine, Santovke, Piešťanoch, Cígelke. (Na pamiatku jeho návštevy bol jeden prameň Cígelky pomenovaný menom Ludwig.) Napriek tomu, že už v roku 1841 vyzval uhorských lekárov a prírodovedcov k podpore balneológie a výskumu minerálnych prameňov, narazil na odpor a ľahostajnosť kolegov i úradov. Jeho plánovaná veľká hydrografia Uhorska zostala neuskutočnená. Sklamaním bola pre

neho aj slabá činnosť hydrografického výboru založeného na Sliaci počas výletu účastníkov vandrujúceho zhromaždenia v Banskej Bystrici. Koncom štvrtého desaťročia, sklamaný a vyčerpaný, stratil záujem o minerálne vody. Ešte roku 1847 publikoval 110-stranovú prácu pre poľnohospodárov o chorobe zemiakov, hlavnej plodiny pre severné, väčšinou Slovákmi obývané župy Uhorska.

Prišli revolučné meruôsme roky, a znovu musíme použiť konštatovanie, že bolo logické – keďže bol Rakúšanom s nemeckou materčinou – že zostal lojálny. Z toho dôvodu ho odvolali z funkcie, ale po porážke Uhorska ho Viedeň znovu vymenovala na čelo katedry, ba bol zvolený aj za dekana lekárskej fakulty. Zomrel 9. novembra 1854. Jeho rovesníci ho považovali za zradcu. My však, súhlasne už s citovaným Győrym, sme toho názoru, že jeho zásluhy na poli uhorskej balneológie budú vždy väčšie ako jeho „chyby“ v rokoch 1848 – 1854.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284

kiss.agi@panelnet.sk

150. výročie narodenia doktora M. Guhra (1873 – 1933)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2023;24(2):82

Pri príležitosti 50. výročia založenia Slovenskej spoločnosti telovýchovného lekárstva mohli sme čítať na stránkach Medicínskeho monitora (6/1996): „Možno odôvodnene predpokladať, že už v 19. storočí a začiatkom 20. storočia sa u nás nastoľovali medicínske otázky vo vzťahu k rozvoju športu a osobitne v oblasti Tatier k rozvoju turistiky, horolezectva a lyžovania.“ Nuž, v titule nášho článku uvádzané výročie je vhodnou príležitosťou podprieť faktami vyššie citovaný „predpoklad“. Doktor Michal Guhr nebol totiž len výborným lekárom, odborníkom na klimatickú liečbu pľúcnych chorôb, hypertyreózy a psoriázy, ale aj priekopníkom zimných športov vo Vysokých Tatrách.

Michal Guhr sa narodil 17. marca 1873 vo Veľkom Slavkove. Jeho otec – tiež Michal – bol spoluzakladateľom osady Tátraszéplak, dnešnej Tatranskej Polianky. Mladší Michal gymnaziálne štúdium absolvoval v Kežmarku a Rimavskej Sobote, medicínu študoval vo Viedni, Berlíne a v Budapešti. Po povinnej vojenčine od roku 1897 bol spolumajiteľom a šéflékarom sanatória v Tatranskej Polianke. Zaslúžil sa o vybudovanie nových sanatórií s vodoliečbou a heliotera-

piou (liečenie slnečným svetlom). Medzi jeho najslávnejších pacientov patrili český básnik Jiří Wolker (1900 – 1924) a maďarský spisovateľ Dezső Kosztolányi (1885 – 1936). Zostal starým mládencom, rodinu mu nahradila bohatá spoločenská angažovanosť. Bol predsedom Spolku spišských lekárov a lekárnikov, podpredseda Zväzu tatranských kúpeľov a sanatórií, spoluzakladateľ a od roku 1933 predseda spolku Karpatenverein.

K zmieneným faktom v oblasti športu – prvé pokusy s lyžovaním urobil už v roku 1890 pomocou dielca na sude. Po návrate z Davosu (Švajčiarsko) v roku 1901, kde sa podrobne „zoznámil“ s lyžovaním, sa stal nadšeným propagátorom i učiteľom tohto športu. V roku 1910 usporiadal v Tatranskej Polianke prvý lyžiarsky kurz a rok neskôr tu usporiadal prvé medzinárodné preteky v alpskom lyžovaní. V roku 1912 dal postaviť vo Velickej doline prvý jednoduchý, neskôr modernizovaný drevený mostík. Bol priekopníkom i športového lekárstva: pred pretekmi meral krvný tlak, pulz, obvod hrudníka a na preteky pustil len jedincov telesne zdatných. Zimné športy – lyžovanie, sánkovanie – „predpísal“ i svojim pacientom zo sanatória a často bol sám ich cvičiteľom.

Pozoruhodná bola aj jeho činnosť na poli športovej diplomacie. Zúčastnil sa prvých zimných olympiád: 1924, Chamonix (Francúzsko), 1928, St. Moritz (Švajčiarsko), 1932, Lake Placid (USA). V roku 1928 bol prítomný v St. Moritz na zakladajúcom zasadaní FIMS – Federation of Sports Medicine. Bol jedným z iniciátorov založenia Uhorského lyžiarskeho zväzu. Jeho zásluhou sa začali zakladať pri Uhorskom karpatskom spolku lyžiarske kluby. V roku 1910 spoluzaložil mesačník Turistaság és alpinizmus.

Meno Guhr nie je zabudnuté. V roku 1934 po ňom pomenovali chatu v Tatrách – dnes Bilíkova chata. Sanatórium v Tatranskej Polianke nesie jeho meno. Vedúca Telovýchovnej katedry Selyeho Univerzity Beáta Dobay vo svojej monografii o športovom turizme na Slovensku (2021) podrobne uvádza aj Guhrove zásluhy.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284
kiss.agi@panelnet.sk

József Pólya a prvý psychiatrický ústav v Uhorsku

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2023;24(3):126

Starostlivosť o duševne chorých bola do polovice 19. storočia v Uhorsku mizerná. Duševne chorí, najmä s agresívnymi príznakmi, bývali prikovaní reťazami k posteliam v útulkoch ponášajúcich sa skôr na väzenia. I keď sa vedelo o revolučnom čine Francúza Phillipa Pinela (1755 – 1826), ktorý oslobodil takýchto pacientov z okov, jeho čin ostal v Uhorsku bez odozvy. Príčiny neochoty vidíme v tom, že uhorská medicína bola pod vplyvom nemeckej a Nemci dlho neprijali moderné názory francúzskych lekárov. V štyridsiatych rokoch 19. storočia bolo v Európe už 635 ústavov pre duševne chorých – v Uhorsku nebol ani jeden.

Prvý pokus prelomiť príliš konzervatívny názor o podstate duševnej choroby – duševná choroba sa považovala za Boží trest za nemorálny, hriešny život – a založiť špecializovaný ústav pre liečbu psychiatricky chorých urobil náš rodák József Pólya z Dolnej Seči pri Leviciach. Narodil sa 1. januára 1802. Stredoškolské štúdium absolvoval na lýceu v Banskej Štiavnici. Lekársky diplom získal na fakulte v Pešti v roku 1830. Svoju dizertačnú prácu v maďarčine napísal o červoch žijúcich v črevnom trakte človeka. O rok

neskôr vypukla epidémia cholery, počas ktorej pôsobil Pólya ako vedúci lekár cholerovej nemocnice. Po odznení epidémie bol lekárom Nemocnice sv. Rócha v Pešti. Aj tu získané skúsenosti mu pomohli pri vybudovaní súkromného ústavu pre liečbu duševne chorých.

Ústav bol otvorený v roku 1842 na pozemku v tej časti Pešti, ktorá sa volala Angyalföld, čiže zem anjelov. O poslaní ústavu Pólya uverejnil článok v lekárskom týždenníku Orvosi Tár. V tomto článku naznačil, že ústav bude plniť dve úlohy. Jednak bude liečiť duševne chorých a jednak bude aj miestom pre výučbu medikov. Na lekárskej fakulte v Pešti vtedy ešte neexistovala katedra psychiatrie – bola založená až v roku 1847.

Ústav bol súkromný, s 12 posteľami. Okrem Pólyu sa o chorých staral aj ďalší lekár a štyria ošetrovatelia. Je pozoruhodné, že Pólya v už spomínanom článku uverejnil aj „pravidlá pre ošetrovateľov“. Bol to prvý ošetrovateľský kódex v Uhorsku platný v psychiatrických ústavoch. Niektoré jeho body platia aj dnes. Napríklad ošetrovateľ musí byť duchaplný voči pacientovi, voči pacientovi sa nikdy nesmie chovať hrubo, aj keď je pacient v kazajke, nesmie provokovať

pacienta, napr. tým, že sa vysmieva jeho bludom. Ak sa pacientov stav zhorší preto, že ošetrovateľ mu pripomínal jeho „nenormálne“ skutky, bludy, výdavky vzniknuté z predĺženej hospitalizácie musí hradiť ošetrovateľ. Ošetrovateľ sám musí byť príkladom v dodržovaní poriadku a presnosti. Ak poruší pravidlá, dostane pokutu, ak sa to opakuje, bude okamžite z ústavu prepustený. Ošetrovateľ okrem platu – 12 forintov na mesiac – mal nárok aj na bezplatnú stravu.

Žiaľ, Pólyov ústav – bez podpory štátu alebo mesta – musel ukončiť svoju humánnu činnosť vo februári 1847. Pólya bol nútený predať aj budovu, aj pozemok. Na pochopenie významu jeho priekopníckeho činu treba mať informáciu, že prvý, ale už štátny ústav pre duševne chorých v Pešti bol otvorený až v roku 1868. Pólya zomrel 10. júla 1873. 150. výročie jeho smrti je vhodnou príležitosťou na spomienku na jeho významný čin.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

István Weszprémi (1723 – 1799) a Slovensko

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2023;24(4):174

Pred 300 rokmi, 13. augusta 1723, sa v maďarskom meste Veszprém narodil István (Štefan) Tsanády, ktorého dnes poznáme pod menom Weszprémi. Weszprémiho považujeme za otca maďarskej medikohistoriografie. Jeho štvorzväzková po latinsky písaná Succincta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia (Krátky životopis lekárov Uhorska a Transylvánie) vydaná v rokoch 1774 – 1787 obsahuje 400 životopisov lekárov žijúcich v Uhorsku vrátane územia dnešného Slovenska. Aj preto by sme mali Weszprémiho poznať, lebo mená niektorých lekárov narodených/pôsobiacich na Slovensku sa prvýkrát zmienujú v jeho diele. Napr. meno Maximiliána Stolla, slávneho viedenského profesora, ktorý bol v rokoch 1770 – 1772 župným lekárom Hontianskej stolice.

Mali by sme však poznať najmä životnú cestu mladého Weszprémiho, pretože má niekoľko zastávok práve u nás. Ako dvadsaťročný, v roku 1743, niekoľko mesiacov študoval v Banskej Bystrici. Počas štúdia v Debrecíne mal na neho najväčší vplyv tamojší profesor slávneho reformátorského kolégia, rodák z Rimavskej Soboty, lekár István Hatvani

(1718 – 1786). Weszprémi nebol katolíkom a nemohol študovať vo Viedni, ale musel peregrinovať po západnej Európe vrátane Anglicka.

Jeho vandrovanie viedlo cez Pozsony/Pressburg (Bratislavu) a Viedeň. Tri mesiace sa zdržiaval vo Viedni, kde sa zoznámil s Gerardom van Swietenom (1700 – 1772), dvorným lekárom cisárovnej Márie Terézie. Lekársky diplom získal v Utrechte v roku 1756. Vtedy ešte netušil, že jeho cesta domov bude mať dôležitú zastávku vo vtedajšom hlavnom meste Uhorska. Počas jeho pobytu v cudzine totiž Mária Terézia v roku 1756 vydala nariadenie, podľa ktorého lekár nemôže praktizovať povolanie v Uhorsku, pokiaľ sa nepreukáže svojim lekárskeym diplomom a neabsolvuje skúšku pred zdravotnou komisiou pri Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade v Bratislave. Odborným členom tejto komisie bol lekár Jozef Karol Perbegg (1702 – 1786), od roku 1742 kráľovský radca. Weszprémi cituje vo svojej slávnej Succincta (II. zväzok, 1778, z maďarskej verzie vydanej v Budapešti v roku 1962, s. 53–4) vysvedčenie vydané Perbeggom nasledovne: „Na základe nariadenia c.k. Východní, že

každý lekár a chirurg prichádzajúci z cudziny, čo chce praktizovať v Uhorsku, musí sa podrobiť skúške pred mojou osobou a o skúške získať vysvedčenie... .. ja, radca c.k. Východní a dvorný lekár, s neodškriepiteľnou vierohodnosťou dávam na vedomie čitateľovi, že vynikajúceho maďarského človeka zo župy Veszprém, kalvínskeho vierovyznania, Istvána Weszprémiho, ktorý podľa jeho lekárskeho diplomu zo dňa 15. júla 1756 na univerzite v Utrechte bol kvalifikovaný za lekára, som dnes dve hodiny bez prerušenia skúšal. ... a pritom odpoveďami svoje pevné základy v medicíne potvrdil. Ako svedectvo a potvrdenie vydal som vo svojej pracovni vlastnou rukou podpísané a mojou pečatou verifikované vysvedčenie dňa 28. apríla 1757. P.H. Jozef Karol Perbegg vlastnou rukou.“ Weszprémi zdôrazňuje, že on bol „najnajprvší“, kto absolvoval takého overenie vedomostí. Weszprémi využil svoj pobyt v Bratislave aj na to, aby z archívu mesta získal cenné údaje.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Americký pediater s koreňmi zo Slovenska, nositeľ Nobelovej ceny: Daniel Carleton Gajdusek

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2023;24(5):219

Pred sto rokmi, 23. septembra 1923, sa v americkom meste Yonkers v blízkosti New Yorku D.C. narodil Gajdusek. Jeho otec Karol Gajdušek pochádzal z územia dnešného Slovenska zo Smrdákov. Matka Ottilia Dobroczi bola pôvodcom z „cívíšskej“ rodiny v Debrecíne, ale narodila sa už v USA. Yonkers bolo už na začiatku 20. storočia stotisícové veľkomesto – Leo Baekeland tu vynášiel bakelit – známe rastlinným výskumným ústavom Boyce Thomson. Teta malého Carletona v ňom bola zamestnaná ako entomologička. Ona vzbudila záujem svojho synovca nielen o hmyz, ale aj o ostatné patogény. Mladý Gajdusek najprv študoval matematiku, fyziku, chémiu a biológiu na newyorskej Univerzite Rochester a potom v roku 1946 získal diplom na Lekárskej fakulte Univerzity Harvard.

Rozhodol sa pre vedeckú dráhu – už v roku 1951 sa stal známym: počas vojenskej služby v Kórei potvrdil, že šíriteľom pôvodcu hemoragickej horúčky medzi vojakmi USA sú vandrujúce vtáky. V roku 1955 bol Gajdusek pozvaný Macfarlane Burnetom – v roku 1960 obdržal Nobelovu cenu za objav imunitolerancie – na študijný pobyt do

Austrálie. Ako virológ tu skúmal vírusové hepatitídy. Cestou domov v marci 1957 navštívil druhý najväčší ostrov sveta Novú Guineu. Najskôr plánoval, že tam zostane a bude zbierať materiál k svojej práci pod názvom „Rast a vývoj detí v primitívnych kultúrach“ – nezabudnime, bol pediatrom. Jeho vedecký záujem však rýchlo dostal nový smer. Dozvedel sa, že medzi domorodcami kmeňa Fore sa vyskytuje záhadná a smrteľná choroba zvaná kuru, čiže „tras“ alebo „strach“, považovaná za výsledok pôsobenia čarodejníc. Gajdusekov záujem o kuru len rástol, keď zistil, že obeťami záhadnej choroby sú predovšetkým deti a ženy. Netrvalo dlho a Gajdusek objasnil príčinu tejto zvláštnej epidemiológie: zistil určitú spojitosť medzi kuru a rituálnou praxou kanibalizmu, čiže konzumom mäsa zosnulých príbuzných. Z pozorovania antropológov bolo známe, že rozrezávanie tiel a vybratie mozgu sa ponechávalo ženám a deťom. Tento poznatok, potvrdený počas výskumu i Gajdusekom, vysvetľoval, prečo choroba postihuje hlavne ženy. Gajdusek spolu so šéflekárom austrálskej štátnej zdravotnej služby V. Zigasom prešli stovky kilometrov, nazhromaždili vzorky krvi, likvoru a moču a zaslali ich

do laboratórií v Austrálii a v USA. Po návrate do USA vpichol Gajdusek mozgové tkanivo zomrelých na kuru šimpanzom. Jeho pokusy o prenos predpokladaného pôvodcu kuru vyžadovali veľkú trpezlivosť: u šimpanzov sa vyvinuli príznaky do dvoch až troch rokov. Trpezlivosť sa vyplatila, Gajdusek dokázal, že kuru je infekčné ochorenie, jeho pôvodca je síce vírus, ale s veľmi dlhou inkubačnou lehotou. Domnieval sa, že ide o tzv. pomalý vírus. Roku 1976 obdržal Nobelovu cenu za svoj objav „nového mechanizmu pôvodu a prenosu infekčných chorôb“.

Gajdusek bol pediatrom a mal priateľský vzťah k deťom. Zostal starým mládencom, ale vytvoril si rodinu iným spôsobom – vo svojom byte žil spolu s deťmi osirelými alebo odovzdanými rodičmi do jeho starostlivosti. Gajdusek bol obvinený z pedofílie a odsúdený na rok väzenia. Po návrate z väzenia opustil USA a žil v Európe. Zomrel 12. decembra 2008 v Nórsku.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

930 08 Čiližská Radvaň č. 284
kiss.agi@panelnet.sk

Košičan na čele Americkej chirurgickej spoločnosti – pred 175 rokmi sa narodil Arpád Gerster

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.
Čiližská Radvaň

Pediatr. prax, 2023;24(6):270

22. decembra 1848 sa ako syn mydlára narodil v Košiciach Arpád Gerster. Jeho životnú dráhu možno ľahko detegovať, nakoľko v roku 1917 uverejnil svoje pamäti pod názvom „Recollections of a New York Surgeon“. Na svoje korene nikdy nezabudol, o čom svedčí i zaradenie rytiny Košíc z roku 1617 do tejto knihy, resp. zmienka o udalosti z roku 1895. Vtedy v USA postavili troch slovenských robotníkov pred súd a bol to práve on, kto ich svojou obhajovacou rečou zachránil.

Gerster po získaní lekárskeho diplomu vo Viedni krátky čas pracoval ako nemocničný lekár a prosektor v Košiciach. Po smrti otca sa začiatkom roku 1874 na pozvanie svojho strýka, úspešného staviteľa v USA, vydal na veľkú cestu. Cestou do Ameriky absolvoval stáž u priekopníka listerovej antiseptickej metódy v Nemecku profesora R. Volkmana v Halle. Tu získané poznatky ho podnietili k napísaniu jeho preslávanej učebnice o asepse a antiseipse. Kniha vyšla v New Yorku v roku 1888 pod názvom: „The Rules of Aseptic and Antiseptic Surgery“. Kniha s rozsahom 332 strán určená pre medikov aj prak-

tikov bola bohato ilustrovaná skicami Gerstera a zábermi operácií spravenými priekopníckou fotografickou technikou. Napriek vysokému nákladu 1. vydania čoskoro vyšlo i 2. a 3. vydanie. Americká medikohistoriografia uznáva Gersterovo prvenstvo: „... The Rules... was the first systematic American surgical text based on listerian principles“ – píše Ira M. Rutkow v knihe „Surgery: an Illustrated History“ (St. Louis: Mosby; 1993: s. 184).

Najdôležitejšie milníky svojej chirurgickej a spoločenskej dráhy zhrnul sám Gerster na 33l. strane Recollections takto: 1878 – chirurg „nemeckej nemocnice“ (dnes: Lenox Hill Hospital) v New Yorku; 1880 – chirurg nemocnice Mount Sinai New York; 1882 – profesor chirurgie polikliniky v New Yorku; 1888 – vydanie učebnice o asepse a antiseipse; 1890 – člen Americkej chirurgickej spoločnosti; 1891 – prezident New York Surgical Society; 1911 – 1912 prvý prezident Americkej chirurgickej spoločnosti; 1916 – profesor chirurgie na Columbia University. Bol i členom Nemeckej chirurgickej spoločnosti – od roku 1891. V roku 1902 odmietol neoficiálnu ponuku na obsadenie Katedry chirurgie na Budapeštianskej univerzite.

Gerster zomrel 11. marca 1923 v New Yorku. V mene amerických chirurgov sa s ním na stránkach Surgery, Gynecology and Obstetric lúčil jeho bývalý žiak, jeden zo zakladateľov slávnej kliniky (Rochester, Minnesota) William J. Mayo.

Desaťročia socializmu neboli priaznivé na uctievanie pamiatky lekárov rodákov, ktorí pôsobili mimo hraníc socialistického tábora. Napríklad kniha určená i pre medikov pod názvom „Dejiny medicíny a zdravotníctva“ od autorov J. Junas a M. Bokesová-Uherová píše o Gersterovi len toľko: Arpád Gejza Gerster (1847 – 1923) z Košíc bol chirurgom v Mount Sinai Hospital v New Yorku a zostavil niekoľko odborných chirurgických diel (1985: s. 467).

Dvojité výročie – 175. narodenia a 100. úmrtia – je vhodnou príležitosťou oživiť jeho pamiatku predovšetkým v Košiciach. Tiež by bolo užitočné vydanie jeho pamäti v slovenčine...

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.
930 08 Čiližská Radvaň č. 284
kiss.agi@panelnet.sk

Pediatrica pre prax – Supplement.

Fragmenty z histórie (nielen detského) lekárstva na Slovensku.

Lekársko-historické články z časopisu Pediatrica pre prax 2014 – 2023

Autor: MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Citačný index: Pediatr. prax. Supl.

Vychádza ako elektronická príloha časopisu Pediatrica pre prax.

Časopis je indexovaný v Bibliographia medica Slovaca (BMS).

Citácie sú spracované v CiBaMed.

Spracovala spoločnosť SOLEN, s. r. o.,

vydavateľ časopisu Pediatrica pre prax, Bratislava 2024

Adresa redakcie: SOLEN, s. r. o., Ambrova 5, 831 01 Bratislava,

www.solen.sk, e-mail: redakcia@solen.sk

Redaktorka: Michaela Malová, malova@solen.sk

Grafická úprava a sadzba: Ján Kopčok, kopcok@solen.sk

Použitá literatúra je dostupná u autora.

Vydavateľ nenesie zodpovednosť za údaje a názory autorov jednotlivých článkov či inzerátov.

Reprodukcia obsahu je povolená len s priamym súhlasom redakcie.

ISBN 978-80-89858-29-3

SOLEN
MEDICAL EDUCATION

